

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΛΟΓΟΘΕΡΑΠΕΙΑΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Σχεδιασμός και Εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος αποκατάστασης των υγρών φωνημάτων σε παιδιά με φωνολογικές / αρθρωτικές διαταραχές: μελέτες περίπτωσης.

Φοιτήτρια: Ανθούλα Μπούβαλη

Αριθμός Μητρώου: 2009031

Επιβλέπων Καθηγητής: Γεώργιος Μακρής

-ΚΑΛΑΜΑΤΑ 2015-

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Πάνω από όλα θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέπων καθηγητή μου κύριο Μακρή Γεώργιο για τη βοήθεια και την καθοδήγησή του καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας και της συγγραφής της πτυχιακής μου. Ακόμη, θα ήθελα να ευχαριστήσω τη λογοθεραπεύτρια κυρία Φωτεινή Νάταλη, ιδιοκτήτρια του «Κέντρου Λογοθεραπείας, Πρόληψη- Διάγνωση- Αντιμετώπιση», για την εμπιστοσύνη της να διεξάγω την έρευνα σε τέσσερα παιδιά του κέντρου της, όπως επίσης, για την αίθουσα και το χρόνο που μου παραχώρησε για την ολοκλήρωση της έρευνας. Δεν θα παραλείψω να ευχαριστήσω θερμά τα παιδιά που συμμετείχαν και είχαν την κύρια θέση στα θεραπευτικά προγράμματα, καθώς και τους γονείς τους για την συγκατάθεσή τους και τη συνεργασία τους. Η βοήθειά τους υπήρξε πολύτιμη, αφού χωρίς τη συμμετοχή τους δεν θα έφθανε στο τέλος της αυτή η εργασία.

Τέλος, ένα πολύ μεγάλο ευχαριστώ στην οικογένειά μου και στο φιλικό περιβάλλον μου που ήταν πάντα δίπλα μου και με στήριζε σε όλη τη διάρκεια των σπουδών μου.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία ολοκληρώθηκε η προσπάθεια για τη δημιουργία δύο ολοκληρωμένων θεραπευτικών προγραμμάτων που σκοπό τους έχουν την αποκατάσταση των υγρών φωνημάτων /l/ και /r/. Τα προγράμματα σχεδιάστηκαν με τρόπο που προσεγγίζουν παιδιά τόσο μικρότερης ηλικίας (περίπου 3;5 ετών), όσο και μεγαλύτερης ηλικίας (περίπου 7 ετών). Παράλληλα, είναι εξίσου κατάλληλα και ενδιαφέρον για κορίτσια και αγόρια.

Τα παρόντα προγράμματα όχι μόνο σχεδιάστηκαν για την παρουσία τους στη συγκεκριμένη εργασία, αλλά εφαρμόστηκαν κιόλας σε τέσσερα παιδιά διαφορετικού φύλου. Σε σύντομο χρονικό διάστημα ολοκληρώθηκαν οι λογοθεραπευτικές συνεδρίες και αποκαταστάθηκαν τα φωνήματα- στόχοι συγκεντρώνοντας, τα παιδιά, στα οποία χορηγήθηκαν, υψηλά ποσοστά.

Έτσι, η παρούσα πτυχιική εργασία διακρίνεται στο θεωρητικό μέρος και στο βιωματικό μέρος. Στο θεωρητικό κομμάτι περιγράφονται οι αρθρωτικές και οι φωνολογικές διαταραχές και γίνεται η διαφοροποίησή τους. Επιπλέον, αναλύεται η παραγωγή των φωνημάτων /l/ και /r/, παρουσιάζονται οι διαταραχές τους και προτείνονται τρόποι αποκατάστασης αυτών. Στη συνέχεια, αναλύονται τα θεραπευτικά προγράμματα με την παρουσίαση και την περιγραφή των θεραπευτικών στόχων, της μεθοδολογίας τους και των δραστηριοτήτων για την επίτευξή τους. Τέλος, σημειώνεται το ιστορικό των παιδιών που επιλέχθηκαν για την εφαρμογή των προγραμμάτων.

Στο πρακτικό κομμάτι γίνεται η εφαρμογή των θεραπευτικών προγραμμάτων. Έπειτα, σημειώνονται οι ημερομηνίες που πραγματοποιούνται οι λογοθεραπευτικές συνεδρίες και οι στόχοι που επιτυγχάνονται σε κάθε μία από αυτές. Επίσης, καταγράφονται τα αποτελέσματα σε κάθε δραστηριότητα και σε κάθε επίπεδο.

Τα παρόντα προγράμματα που αναλύονται στην παρούσα πτυχιική εργασία έχουν τη δυνατότητα να τα χρησιμοποιήσουν λογοθεραπευτές και φοιτητές της συγκεκριμένης ειδικότητας. Αυτό θα επιτευχθεί είτε χρησιμοποιώντας τα με τον τρόπο που παρουσιάζονται είτε ακολουθώντας την προτεινόμενη μέθοδο σχεδιασμού και χορήγησης δημιουργώντας παρόμοια προγράμματα για τη λογοθεραπευτική παρέμβαση σε διαφορετικά φωνήματα.

Λέξεις – κλειδιά: Άρθρωση, Αρθρωτικές Διαταραχές, Φωνολογικές Διαταραχές, Φώνημα, Θεραπευτικό Πρόγραμμα, Παρέμβαση, Αποκατάσταση.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες	2
Περίληψη	3
Περιεχόμενα	4
Εισαγωγή	7
1. Αρθρωτικές και Φωνολογικές Διαταραχές	8
2. Παραγωγή του φωνήματος /l/ και οι διαταραχές του (Λαμδακισμός)	14
2.1 Φυσιολογική παραγωγή και ηλικίες κατάκτησης	14
2.2 Διαταραχές στην παραγωγή του φωνήματος	16
2.3 Τρόποι Αποκατάστασης	17
3. Παραγωγή του φωνήματος /r/ και οι διαταραχές του (Ρωτακισμός)	20
3.1 Φυσιολογική παραγωγή και ηλικίες κατάκτησης	20
3.2 Διαταραχές στην παραγωγή του φωνήματος	23
3.3 Τρόποι Αποκατάστασης	25
4. Ανάλυση θεραπευτικού προγράμματος για το /l/	27
4.1 Στοχοθεσία	27
4.2 Μεθοδολογία	27
4.3 Υλικό προγράμματος	31
5. Ιστορικό των παιδιών	61
6. Αποτελέσματα	63
6.1 Ημερολόγιο συνεδριών	63
6.2 Συστάσεις	71
7. Ανάλυση θεραπευτικού προγράμματος για το /r/	72
7.1 Στοχοθεσία	72
7.2 Μεθοδολογία	72
7.3 Υλικό προγράμματος	76
8. Ιστορικό των παιδιών	107

9. Αποτελέσματα	108
9.1 Ημερολόγιο συνεδριών	108
9.2 Συστάσεις	121
Συμπεράσματα	122
Βιβλιογραφία	123

ΕΙΚΟΝΕΣ - ΠΙΝΑΚΕΣ

Εικόνα 1: Χασμοδοντία	9
Εικόνα 2: Υπερσύγκλειση	9
Εικόνα 3: Σταυροειδής σύγκλειση	10
Εικόνα 4: Οριζόντια πρόταξη	10
Εικόνα 5: Διάστημα	10
Εικόνα 6: Μακρογλωσσία	11
Εικόνα 7: Αγκυλογλωσσία	11
Εικόνα 8: Η φωνητική οδός	14
Εικόνα 9: Παραγωγή του /l/	15
Εικόνα 10: Αγκυλογλωσσία	17
Εικόνα 11: Οι κοιλότητες, οι δομές και οι αρθρωτές του μηχανισμού της ομιλίας...	20
Εικόνα 12: Η φωνητική οδός	21
Εικόνα 13: Παραγωγή του /r/	22
Εικόνα 14: Αγκυλογλωσσία	24
Εικόνα 15: Μακρογλωσσία	24
Πίνακας 1: Ηλικίες κατάκτησης του φωνήματος /l/ και των συμπλεγμάτων του....	15
Πίνακας 2: Ηλικίες κατάκτησης του φωνήματος /r/ και των συμπλεγμάτων του....	22
Πίνακας 3: Ποσοστά επιτυχίας του φωνήματος /l/	66

Πίνακας 4: Ποσοστά επιτυχίας των συμπλεγμάτων του φωνήματος /l/	66
Πίνακας 5: Ποσοστά επιτυχίας του φωνήματος του /l/	70
Πίνακας 6 : Ποσοστά επιτυχίας των συμπλεγμάτων του φωνήματος /l/	70
Πίνακας 7: Ποσοστά επιτυχίας των συμπλεγμάτων του φωνήματος /r/	113
Πίνακας 8: Ποσοστά επιτυχίας του φωνήματος /r/	114
Πίνακας 9: Ποσοστά επιτυχίας των συμπλεγμάτων του φωνήματος /r/	119
Πίνακας 10: Ποσοστά επιτυχίας του φωνήματος /r/	120
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	124

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το ανθρώπινο βρέφος γεννιέται σε έναν πλούσιο ακουστικά κόσμο, ο οποίος δεν περιλαμβάνει μόνο τα συνηθισμένα ηχητικά «αντικείμενα», δηλαδή τους ήχους που αντιστοιχούν σε γεγονότα και υπάρξεις του περιβάλλοντος. Από την πρώτη στιγμή και καθ' όλη τη διάρκεια της ζωής του, το βρέφος περιτριγυρίζεται και από τους ήχους της ανθρώπινης επικοινωνίας, δηλαδή της ομιλίας. Φυσικά, και αυτοί οι ήχοι αντιστοιχούν σε γεγονότα του περιβάλλοντος, αφού παράγονται με συγκεκριμένες θέσεις και κινήσεις της φωνητικής οδού του ανθρώπου. Αντιστοιχούν όμως σε πληροφορίες ιδιαίτερης σημασίας για το βρέφος, διότι από τους ήχους της ομιλίας θα πρέπει να αναπτύξει το δικό του σύστημα γλωσσικής σκέψης, έκφρασης και επικοινωνίας, το οποίο θα του επιτρέψει την πλήρη συμμετοχή στην ανθρώπινη κοινωνία στην οποία γεννήθηκε (Νικολόπουλος, 2008).

Η ανάπτυξη του φωνολογικού συστήματος του παιδιού αρχίζει με τις πρώτες λέξεις του στην ηλικία των 12-18 μηνών και ολοκληρώνεται περίπου στην ηλικία των 7 ετών. Η περίοδος από τα 2 μέχρι τα 4 έτη έχει τις μεγαλύτερες εξελίξεις. Είναι σημαντικό σ' αυτό το χρονικό διάστημα το παιδί να δέχεται ερεθίσματα και να αντιμετωπίζεται με υπομονή. Επιπλέον, δεν πρέπει να νιώθει την απογοήτευση του περιβάλλοντός του στις αποτυχημένες προσπάθειές του. Όταν παρατηρείται δυσκολία- καθυστέρηση στην ανάπτυξη της ομιλίας συγκριτικά με παιδιά της ίδιας χρονολογικής ηλικίας είναι αναγκαίο το παιδί να παραπεμφθεί σε ένα ειδικό, ο οποίος θα αξιολογήσει και θα διαγνώσει πιθανή ιδιαιτερότητα. Στη συνέχεια, θα δημιουργήσει ένα εξατομικευμένο πρόγραμμα αποκατάστασης βασισμένο στις ανάγκες του παιδιού.

Σ' αυτή την εργασία γίνεται αναφορά στις αρθρωτικές και φωνολογικές διαταραχές. Συγκεκριμένα αναλύεται η παραγωγή των υγρών φωνημάτων, η δυσκολία του παιδιού να τα παράγει, οι διαταραχές αυτών και ο τρόπος αντιμετώπισής τους. Ο σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι να παρουσιαστούν τα δύο θεραπευτικά προγράμματα που έχουν δημιουργηθεί και χορηγηθεί το κάθε ένα σε δύο παιδιά. Το ένα θεραπευτικό πρόγραμμα αφορά την ολοκληρωμένη αποκατάσταση του φωνήματος /l/ και το άλλο, την πλήρη αποκατάσταση του φωνήματος /r/. Ακόμη, ο μακροπρόθεσμος στόχος των προγραμμάτων είναι να κατακτήσουν τα παιδιά, στα οποία χορηγήθηκαν, το /l/ και το /r/, όπως και τα συμπλέγματά τους, στην αυθόρμητη ομιλία.

1. ΑΡΘΡΩΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΦΩΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ

Η καταληπτότητα της ομιλίας είναι σημαντικός παράγοντας για την αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας. Η φυσιολογική άρθρωση είναι μία σειρά σύνθετων κινήσεων και απαιτεί την ακριβή τοποθέτηση, την αλληλουχία, τον συγχρονισμό και τη δύναμη των αρθρώτων. Ταυτόχρονα, είναι απαραίτητη η ακριβή μεταβολή της διόδου του αέρα, η διατήρηση ή η διακοπή της φώνησης και της υπερωιοφαρυγγικής λειτουργίας (Shipley, McAfee, 2013). Όταν επηρεάζεται θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη η συμβολή των γλωσσικών (φωνολογικών) και κινητικών (άρθρωση) ικανοτήτων στο πρόβλημα (Καμπανάρου, 2007).

Μία διαταραχή άρθρωσης οφείλεται στη δυσλειτουργία του μηχανισμού παραγωγής της ομιλίας και χαρακτηρίζεται από τη δυσκολία στην παραγωγή κάποιων ήχων χωρίς συγκεκριμένο τρόπο ή έναν κανόνα. Αντίθετα, μία φωνολογική διαταραχή προκαλείται από λάθος νοητική οργάνωση των φωνημάτων και χαρακτηρίζεται από πολλαπλά λάθη, τα οποία ομαδοποιούνται με κάποιον κανόνα ή χαρακτηριστικά και επομένως αποτελούν μία διεργασία (Hedge, 2014). Δηλαδή, στην διαταραχή άρθρωσης το παιδί διαλέγει το σωστό φώνημα, όμως το προφέρει λάθος λόγω της δυσλειτουργίας ή ανεπάρκειας του αρθρωτικού μηχανισμού. Ενώ, στην φωνολογική διαταραχή διαλέγει λάθος φώνημα για να χρησιμοποιήσει.

Για τη διάγνωση μίας αρθρωτικής/ φωνολογικής διαταραχής είναι απαραίτητο να πραγματοποιηθεί μία πλήρη αξιολόγηση του εξεταζομένου. Πριν την αξιολόγηση του ο θεραπευτής θα πρέπει να κατανοήσει την παιδεία του, τα στάδια φυσιολογικής ανάπτυξης της επικοινωνίας που σχετίζεται με την παιδεία και το προσωπικό ιστορικό του (Shipley, McAfee, 2013). Το πρώτο επίπεδο της αξιολόγησης είναι η λήψη ιστορικού, το οποίο αναφέρεται σε διάφορους τομείς όπως είναι τα βιογραφικά στοιχεία, το ιατρικό και το οικογενειακό ιστορικό, το εκπαιδευτικό και κοινωνικο-συναισθηματικό ιστορικό. Ακόμη, παρατηρείται η γενική συμπεριφορά του παιδιού και σημειώνονται πληροφορίες από άλλους επαγγελματίες. Το επόμενο επίπεδο είναι η στοματοπροσωπική εξέταση, η οποία αξιολογεί τη δομική και λειτουργική ακεραιότητα και επάρκεια του μηχανισμού παραγωγής ομιλίας. Συγκεκριμένα, ελέγχεται το πρόσωπο, τα χείλη, η γλώσσα, τα δόντια, η σκληρή και η μαλακή υπερώα και ο φάρυγγας. Επιπλέον, ο ακοολογικός έλεγχος είναι σημαντικός για να εκτιμηθεί αν κάποια απώλεια ακοής ενδέχεται να εμπλέκεται με τη λογοθεραπευτική παρέμβαση. Ακόμη, αξιολογείται η ταχύτητα παραγωγής των διαδοχοκινητικών συλλαβών για να ελεγχθεί η ικανότητα του αρθρωτικού μηχανισμού να κάνει γρήγορες εναλλασσόμενες κινήσεις ομιλίας. Έπειτα, πραγματοποιείται η απόκτηση δείγματος ομιλίας μέσω της συζήτησης, του παιχνιδιού και της περιγραφής. Τέλος, συλλέγονται πληροφορίες για την άρθρωση μέσω της ανάγνωσης κειμένου (Καμπανάρου, 2007).

Ο κάθε λογοθεραπευτής μπορεί να δημιουργήσει το δικό του τεστ άρθρωσης (ανεπίσημο τεστ άρθρωσης) με σκοπό τον προσδιορισμό των αρθρωτικών προβλημάτων. Παράλληλα για την αξιολόγηση του φωνολογικού συστήματος των ελληνόφωνων παιδιών χρησιμοποιείται η Δοκιμασία Φωνητικής και Φωνολογικής Εξέλιξης του Πανελληνίου Συλλόγου Λογοπεδικών(1995), το οποίο είναι το μοναδικό εργαλείο στον τομέα της ανάλυσης της άρθρωσης και της ομιλίας που έχει προσαρμοστεί και σταθμιστεί σε ελληνικό πληθυσμό. Το συγκεκριμένο ελληνικό φωνολογικό τεστ μπορεί να χορηγηθεί σε ηλικίες από 2;0 έως 12 ετών (Καμπανάρου,2007).

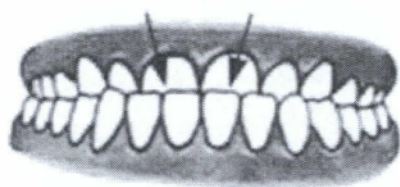
Οι αιτίες που μπορεί να προκαλούν τα αρθρωτικά/ φωνολογικά προβλήματα αποδίδονται τόσο σε βιολογικούς όσο και σε περιβαλλοντικούς παράγοντες (Νικολόπουλος, 2008). Συχνή αιτία είναι η λανθασμένη οδοντική σύγκλιση, δηλαδή η σχέση των άνω και των κάτω οδοντικών τόξων και η ευθυγράμμιση των δοντιών, όταν η γνάθος είναι κλειστή. Οι σχετικές θέσεις των μπροστινών μερών των άνω και των κάτω τόξων είναι οι (Καμπανάρου, 2007):

- Φυσιολογική σύγκλιση: πρώτος γομφίος της κάτω γνάθου βρίσκεται μισό δόντι μπροστά ή μπροστά από τον πρώτο γομφίο της άνω γνάθου. Αυτή η θέση των δοντιών είναι ιδανική για την άρθρωση όλων των φωνημάτων.
- Χασμοδοντία: αναφέρεται στην κάθετη απόσταση, όταν τα άνω δόντια δεν καλύπτουν τα κάτω δόντια κατά τη φυσιολογική σύγκλιση των πρώτων γομφίων. Αυτό είναι πιθανό να οφείλεται στην εκμύζηση δακτύλου και στην παθολογική προώθηση της γλώσσας και πιπίλες (εικόνα 1).
- Υπερσύγκλιση: είναι η υπερβολική κάλυψη των κάτω πρόσθιων οδόντων από τους άνω πρόσθιους οδόντες. Σε κάποιες περιπτώσεις φαίνονται λίγο ή δεν φαίνονται καθόλου τα κάτω δόντια (εικόνα 2).
- Σταυροειδής σύγκλιση: υπάρχει υπερκάλυψη από τα άνω και κάτω οδοντικά τόξα. Τα δόντια της κάτω γνάθου βρίσκονται σε παρειακή ή πλήρη γλωσσική στροφή σε σχέση με τους οδόντες της άνω γνάθου (εικόνα 3).
- Οριζόντια πρόταξη: είναι η υπερβολική κατακόρυφη απόσταση μεταξύ των επιφανειών των κοπτήρων. Παρατηρείται στα παιδιά που έχουν ιστορικό απομύζησης του αντίχειρα (εικόνα 4).
- Διάστημα: είναι το κενό ανάμεσα σε δύο δόντια και συνήθως ανάμεσα σε μπροστινούς κεντρικούς τομείς (εικόνα 5).

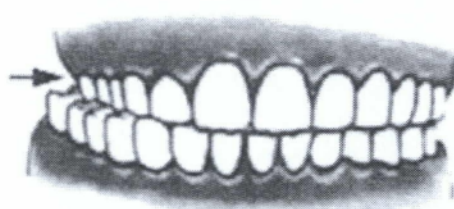
Οι οδοντικές ανωμαλίες προκαλούν παραποίηση των φωνημάτων κατά την παραγωγή τους και κατά συνέπεια, προβλήματα στην επικοινωνία (Καμπανάρου, 2007).

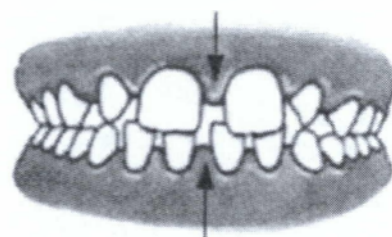
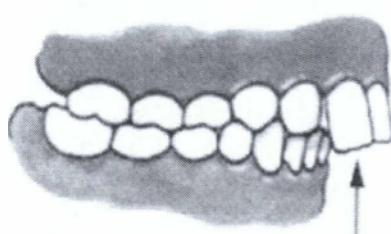
Εικόνα 1: Χασμοδοντία (open bite)

Εικόνα 2: Υπερσύγκλειση

Εικόνα 3: Σταυροειδής σύγκλειση

Εικόνα 4: Οριζόντια πρόταξη

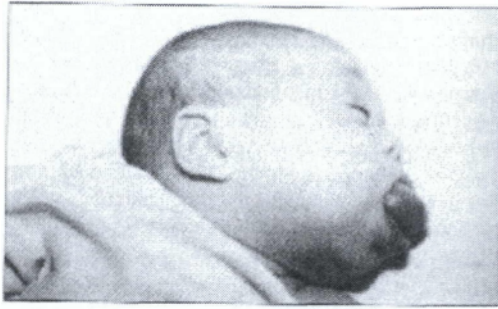
Εικόνα 5: Διάστημα¹

¹ Πηγή των εικόνων 1,2,3,4,5 είναι το βιβλίο «Διαγνωστικά Θέματα Λογοθεραπείας», Καμπανάρου (2007).

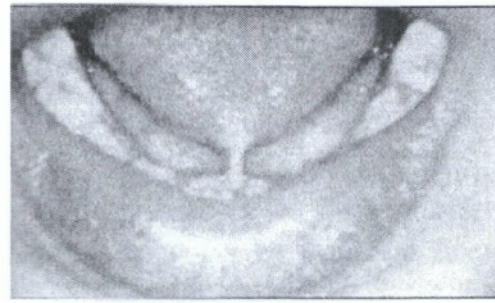
Επιπλέον, το 50% των παιδιών κάτω των τριών ετών έχουν τουλάχιστον ένα επεισόδιο μέσης ωτίτιδας, η οποία προκαλεί βαρηκοΐα που ο βαθμός της ποικίλλει. Ένα μικρό έλλειμμα ακοής επιδεινώνει μία υποκείμενη τάση για ανάπτυξη αρθρωτικών λαθών και διαταράζει την κατάκτηση του λόγου και της ομιλίας (Kummer, 2011).

Ακόμη, οι ανωμαλίες της στοματικής κοιλότητας είναι συνήθεις και έχουν σημαντική επίπτωση στην ομιλία. Για παράδειγμα, όταν το άνω χείλος είναι κοντό, μπορεί να υπάρχουν δυσκολίες στην παραγωγή των διχειλικών ήχων. Επίσης, οι ανωμαλίες στο μέγεθος ή στο σχήμα του στόματος είναι πιθανό να προκαλέσουν διαταραχές ομιλίας. Από τη μία, η μακροστομία αναφέρεται σε ένα υπερβολικά μεγάλο άνοιγμα στόματος και συνήθως δεν υπάρχουν επιπτώσεις στην ομιλία. Από την άλλη, η μικροστομία αναφέρεται σε ένα μικρό άνοιγμα στόματος και γι' αυτό επηρεάζει την άρθρωση.

Παράλληλα, κάποιες από τις ανωμαλίες της γλώσσας που σχετίζονται με διαταραχές άρθρωσης είναι η μακρογλωσσία, όπου η γλώσσα είναι πολύ μεγάλη (εικόνα 6) και αλλοιώνονται κυρίως τα συριστικά φωνήματα και η μικρογλωσσία όπου η γλώσσα είναι πολύ μικρή σε σχέση με το χώρο της στοματικής κοιλότητας. Επιπλέον, η αγκυλογλωσσία, δηλαδή όταν ο χαλινός της γλώσσας είναι κοντός, μειώνει την κινητικότητά της (εικόνα 7). Τέλος, σχιστία οποιουδήποτε τύπου έχει επιπτώσεις στην ομιλία λόγω έλλειψης της δομικής και λειτουργικής ακεραιότητας του μηχανισμού ομιλίας (Kummer, 2011).

Εικόνα 6: Μακρογλωσσία

Εικόνα 7: Αγκυλογλωσσία²

² Πηγή των εικόνων 6,7 είναι το βιβλίο «Σχιστίες και Κρανιοπροσωπικές Ανωμαλίες- Επιπτώσεις στην ομιλία και την αντίληψη», Kummer (2011).

Στις φωνολογικές διαταραχές, όπως προαναφέρθηκε, η φωνολογική παραγωγή είναι πιο κάτω από τους προσδοκώμενους αναπτυξιακά φωνολογικούς κανόνες (Landis, Woude, Jongma, 2010) και σημειώνονται τεμαχιακές αποκλίσεις που αφορούν αποκλειστικά στην άρθρωση των φθόγγων, οι οποίες ταξινομούνται σε τρεις κατηγορίες (Cemplin & Darley, 1969):

- Παραλείψεις συμφώνων ή φωνηέντων.
- Αντικαταστάσεις συμφώνων ή φωνηέντων.
- Αλλοιώσεις συμφώνων ή φωνηέντων. (Νικολόπουλος, 2008)

Πιο αναλυτικά, οι πιθανές φωνολογικές διεργασίες που πραγματοποιούνται είναι:

- Φατνιοποίηση: αντικατάσταση ενός χειλικού ή χειλοδοντικού φωνήματος με ένα φατνιακό φώνημα (Shipley, Mcfee, 2013).

Π.χ. /'dora/ αντί για δώρα

- Αφομοίωση: μετατροπή ενός συμφώνου το οποίο επηρεάζεται και μεταβάλλεται ανάλογα με το φώνημα που το περιβάλλει (Καμπανάρου, 2007).

Π.χ. /'lelo/ αντί για θέλω

- Οπισθοποίηση: αντικατάσταση ενός πιο πρόσθιου φωνήματος με ένα φώνημα που παράγεται σε πιο πίσω θέση (Νικολόπουλος, 2008).

Π.χ. /ci'ri/ αντί για τυρί

- Συγχώνευση: αντικατάσταση δύο παρακείμενων φωνημάτων από ένα απλό φώνημα το οποίο είναι διαφορετικό από τα δύο παρακείμενα φωνήματα-στόχοι.

Π.χ. /θa'mata/ αντί για σταμάτα

- Απουρανικοποίηση: αντικατάσταση ενός ουρανικού τριβόμενου ή προστριβόμενου για ένα φατνιακό τριβόμενο ή προστριβόμενο.

Π.χ. /di'ʉi/ αντι για κουτί

- Απλοποίηση συμπλέγματος: απλοποίηση ενός συμπλέγματος σε ένα φώνημα.

Π.χ. /'rio/ αντί για πλοίο

- Αναδιπλασιασμός: επανάληψη μίας ολοκληρωμένης ή μη συλλαβής (Νικολόπουλος, 2008).

Π.χ. /la'laθi/ αντί για καλάθι

- Απορηνικοποίηση: αντικατάσταση ενός ομοργανικού στιγμικού (παρόμοια θέση άρθρωσης) για ένα ρινικό φώνημα.

Π.χ. /na/ αντι για μα

- Επένθεση: εισαγωγή ενός νέου φωνήματος (Shipley, Mcfee, 2013).

Π.χ. /bele/ αντί για μπλε

- Προσθιοποίηση: αντικατάσταση ενός πιο οπίσθιου φωνήματος (Καμπανάρου, 2007).

Π.χ. /'kata/ αντί για γάτα

- Απαλοιφή τελικού συμφώνου: διαγραφή του τελικού συμφώνου (Shipley, Mcfee, 2013).

Π.χ. /'scilo/ αντί για σκύλος

- Απαλοιφή αρχικού συμφώνου: διαγραφή του αρχικού συμφώνου.

Π.χ. /'ura/ αντί για κούπα

- Χειλιοποίηση: αντικατάσταση ενός φωνήματος με ένα χεικλικό φώνημα που παράγεται με την άκρη της γλώσσας.

Π.χ. /'pora/ αντί για τώρα

- Μετάθεση: μετακίνηση δύο φωνημάτων (Καμπανάρου, 2007).

Π.χ. /e'feladas/ αντί για ελέφαντας

- Στιγμικοποίηση: αντικατάσταση ενός τριβόμενου ή προστριβόμενου με ένα στιγμιαίο ήχο (Shipley, Mcfee, 2013).

Π.χ. /'telo/ αντί για θέλω

- Γλωσσολίσθηση: αντικατάσταση ενός υγρού με μία ολίσθηση.

Π.χ. /'noba/ αντί για ρόμπα

- Φωνηεντικοποίηση: υποκατάσταση ενός φωνήεντος για ένα υγρό φώνημα στην τελική θέση.

Π.χ. /ka'sko/ αντί για κασκόλ

- Ηχηροποίηση: αντικατάσταση ενός άηχου φωνήματος με ένα ηχηρό που έχει τον ίδιο τρόπο και τόπο άρθρωσης (Νικολόπουλος, 2008).

Π.χ. /bi'lafɪ/ αντί για πλάφι

- Αηχοποίηση: αντικατάσταση ενός ηχηρού φωνήματος με ένα άηχο που έχει τον ίδιο τρόπο και τόπο άρθρωσης.

Π.χ. /'xala/ αντί για γάλα

Οι πιο συχνές φωνολογικές διεργασίες που παρατηρούνται στη φυσιολογική γλωσσική κατάκτηση είναι η τελική απαλοιφή συμφώνου και η απλοποίηση συμπλέγματος (Shipley, Mcfee, 2013).

Ολοκληρώνοντας, η ύπαρξη αρθρωτικών/ φωνολογικών διαταραχών οφείλεται σε μία σειρά λόγους, όπως (Νικολόπουλος, 2008):

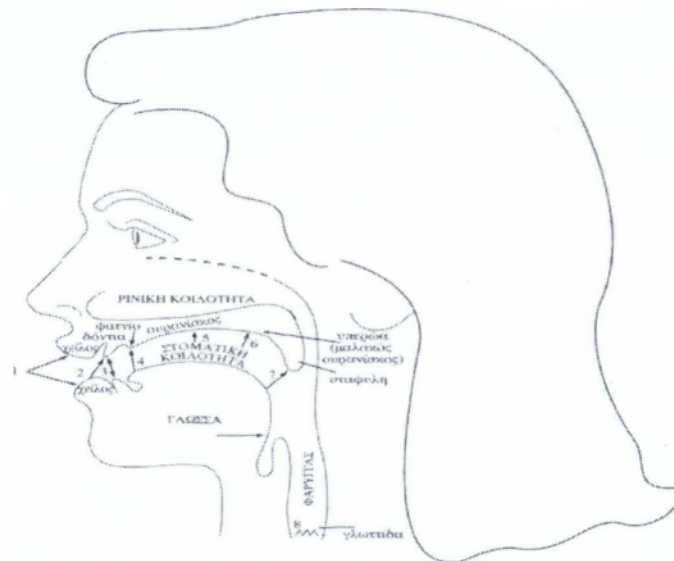
- Μπορεί να έχουν προκληθεί από άλλες αναπτυξιακές και νευρολογικές διαταραχές, όπως οι κινητικές διαταραχές της ομιλίας, η νοητική υστέρηση, οι αισθητηριακές βλάβες.
- Μπορεί να έχουν προκληθεί από λειτουργική διαταραχή της άρθρωσης (functional articulation disorders), οι οποίες εμφανίζονται ως αδυναμία παραγωγής συγκεκριμένων φθόγγων παρά την έλλειψη οργανικής ανωμαλίας (Van Riper & Emerick, 1985).
- Μπορεί να έχουν προκληθεί από δυσκολίες γνωστικού τύπου που αφορούν στη γλωσσική γνώση και οργάνωση των ήχων στον εγκέφαλο (Grunwell, 1981).

Η διαφοροδιάγνωση μίας αρθρωτικής ή φωνολογικής διαταραχής παραμένει δύσκολη διαδικασία, διότι η ακριβής αιτία παραμένει άγνωστη. Οι στόχοι ενός θεραπευτικού προγράμματος των διαταραχών αυτών θα μπορούσε να ήταν η σωστή παραγωγή των ηχητικών λαθών ή η αντιμετώπιση των διεργασιών που προκύπτουν. Σε κάθε περίπτωση υπάρχει εξατομικευμένο πρόγραμμα θεραπείας (Hedge, 2014).

2. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΦΩΝΗΜΑΤΟΣ /l/ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΤΟΥ (ΛΑΜΔΑΚΙΣΜΟΣ)

2.1 Φυσιολογική παραγωγή και ηλικίες κατάκτησης του φωνήματος /l/.

Όλα τα σύμφωνα παράγονται με κάποια στένωση ή φραγμό στη φωνητική οδό που εμποδίζει τη ροή του αέρα από τους πνεύμονες. Αρχικά, οι διαφορετικοί συμφωνικοί φθόγγοι προκύπτουν ανάλογα με τον τόπο άρθρωσης, δηλαδή το μέρος στη φωνητική οδό που λαμβάνει χώρα η παρεμπόδιση του ρεύματος αέρα. Η κίνηση της γλώσσας και των χειλιών, οι οποίοι ονομάζονται αρθρωτές, προκαλούν αυτή την παρεμπόδιση, προσαρμόζοντας το σχήμα της στοματικής κοιλότητας με ποικίλους τρόπους οι οποίοι οδηγούν στην παραγωγή των διαφόρων συμφώνων. Από τον τόπο άρθρωσης προκύπτουν οι εξής φθόγγοι: διχειλικοί, χειλοδοντικοί, μεσοδοντικοί, φατνιακοί, ουρανικοί, υπερωικοί, σταφυλικοί και γλωττιδικοί (εικόνα 8), (Fromkin, Rodman, Hyams, 2012). Οι φατνιακοί φθόγγοι διακρίνονται σε πλευρικούς και παλλόμενους. Οι πλευρικοί φθόγγοι που ανήκει το /l/ (/l/) αρθρώνονται με φραγμό του ρεύματος του αέρα στο κεντρικό μέρος της στοματικής κοιλότητας. Ο αέρας, όμως, είναι στην περίπτωση αυτή ελεύθερος να διαρρέυσει παράλληλα προς τη μία ή και προς τις δύο πλευρές της γλώσσας. Για παράδειγμα, κατά την προφορά της λέξης Λέλα, προσέχοντας την πορεία του ρεύματος του αέρα κατά την άρθρωση των συμφώνων γίνεται αντιληπτό ότι αυτό διέρχεται πλευρικά σε σχέση με τη γλώσσα (Nespor, 2010).

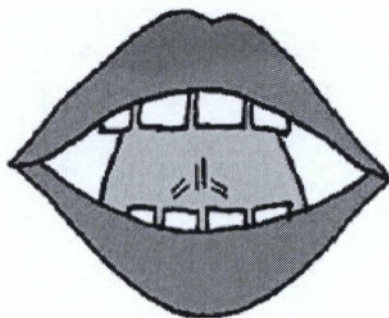
Τόποι άρθρωσης: 1. χειλικό, 2. χειλοδοντικό, 3. (μεσοδοντικό), 4. φατνιακό, 5. ιφατνοουρανικό, 6. υπερωικό, 7. σταφυλικό, 8. γλωττιδικό

Εικόνα 8: Η φωνητική οδός (Fromkin, Rodman, Hyams, 2012)

Για την περιγραφή και την παραγωγή ενός φθόγγου είναι εξίσου σημαντικός ο τρόπος άρθρωσης, δηλαδή ο τρόπος που οι αρθρωτές συγκλίνουν, ώστε να

περιορίσουν ή να κατευθύνουν τη ροή του αέρα για την παραγωγή του (Ομάδα Νευροψυχολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών, 2008). Όσο αφορά τον τρόπο άρθρωσης οι αρθρωτές μπορεί να σφραγίσουν εντελώς τη στοματική κοιλότητα για ελάχιστο ή για σχετικά περισσότερο χρόνο. Μπορεί, επίσης, να αφήσουν ένα πολύ στενό πέρασμα ή τέλος, μπορεί απλώς να αλλάξουν το σχήμα της στοματικής κοιλότητας πλησιάζοντας μεταξύ τους (Ladefoged, 2007). Έτσι, προκύπτουν οι ηχηροί και οι άηχοι φθόγγοι, οι ρινικοί και οι στοματικοί φθόγγοι, οι κλειστοί και οι εξακολουθητικοί φθόγγοι, οι τριβόμενοι και οι προστριβόμενοι φθόγγοι, οι υγροί και τα ημίφωνα. Ο φθόγγος /l/ ανήκει στην κατηγορία των υγρών που κατά την παραγωγή του, ο αέρας μέσα στο στόμα παρεμποδίζεται εν μέρει, αλλά όχι σε τέτοιο βαθμό ώστε να προκαλέσει σημαντικό φραγμό ή τριβή. Ακόμη, ο συγκεκριμένος φθόγγος είναι ηχηρός (Fromkin, Rodman, Hyams, 2012). Συνοψίζοντας, για την ολοκληρωμένη περιγραφή των χαρακτηριστικών του φθόγγου /l/ πρέπει να σημειωθεί ότι είναι ένας ηχηρός, φατνιακός, πλευρικός και προσεγγιστικός φθόγγος (Ladefoged, 2007).

Για την παραγωγή του φωνήματος /l/ το παιδί ενθαρρύνεται να ανεβάσει τη γλώσσα και να τη βάλει πίσω από τα πάνω δόντια λυγίζοντας την ελαφρώς προς τα έξω, ώστε να φαίνεται το κάτω μέρος της γλώσσας. Ακόμη, προτρέπεται να τραγουδήσει «λα-λα» (εικόνα 9) (Καμπανάρου, 2007).

Εικόνα 9: Παραγωγή του /l/ (πηγή: διαδικτυο)

Όσο αφορά την ηλικία κατάκτησης του φωνήματος /l/ και των συμπλεγμάτων του, σύμφωνα με τα αποτελέσματα του Πανελληνίου Συλλόγου Λογοπεδικών (1995) προκύπτει (Νικολόπουλος, 2008):

Πίνακας 1: Ηλικίες κατάκτησης του φωνήματος /l/ και των συμπλεγμάτων του.

ΦΩΝΗΜΑ/ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ	ΗΛΙΚΙΕΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗΣ
l	3;6-4;0
pl	3;6-4;0
kl	3;6-4;0
vl	3;6-4;0
fl	4;0-4;6
γl	5;0-5;6

Η σειρά εμφάνισης των συμφώνων χαρακτηρίζεται από παγκόσμια ομοιομορφία, καθώς τα στιγμικά, τα ρινικά και τα υγρά σύμφωνα παράγονται προγενέστερα από τα τριβόμενα, τα προστριβόμενα σύμφωνα και τα συμφωνικά συμπλέγματα. Η κατάκτηση των φωνημάτων και των συμφωνικών συμπλεγμάτων, όπως μελετήθηκε σε διάφορες γλώσσες, ολοκληρώνεται στην ηλικία των 7-8 ετών (Νικολόπουλος, 2008). Σημειώνεται ότι τα παιδιά διαφέρουν μεταξύ τους όσο αφορά τον χρόνο κατάκτησης των διαφόρων ήχων και γι' αυτό δίνεται ένα χρονικό περιθώριο για την απόκτηση του κάθε ήχου.

2.2 Διαταραχές στην παραγωγή του φωνήματος /l/.

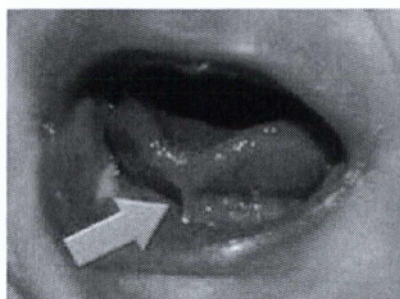
Για τη διάγνωση λανθασμένης παραγωγής του /l/ πρέπει να προηγηθεί μία πλήρης αξιολόγηση συγκεντρώνοντας πληροφορίες για το παιδί. Πρώτο στάδιο της αξιολόγησης των διαταραχών άρθρωσης και φωνολογικών διαταραχών είναι η λήψη λογοπαθολογικού ιστορικού, όπου συλλέγονται βιογραφικά και οικογενειακά στοιχεία. Ακόμη, περιλαμβάνεται ιατρικό ιστορικό και ιστορικό ανάπτυξης, εκπαιδευτικό και κοινωνικο-συναισθηματικό ιστορικό, όπως επίσης πληροφορίες από άλλους επαγγελματίες. Το επόμενο στάδιο είναι η στοματοπροσωπική εξέταση που ελέγχεται η λειτουργική και η δομική επάρκεια και καταλληλότητα του μηχανισμού ομιλίας. Απαραίτητος είναι ο ακοολογικός έλεγχος για την επιβεβαίωση ή τον αποκλεισμό κάποιου ελλείμματος ακοής. Ακολουθούν η αξιολόγηση της ταχύτητας παραγωγής διαδοχοκινητικών συλλαβών, η απόκτηση δείγματος ομιλίας και η ανάγνωση κειμένου. Η παρατήρηση του παιδιού από το θεραπευτή βοηθάει στη συλλογή πληροφοριών για τη συμπεριφορά και την ομιλία του παιδιού (Καμπανάρου, 2007). Στο προηγούμενο κεφάλαιο γίνεται λεπτομερής περιγραφή της αξιολόγησης των αρθρωτικών και φωνολογικών διαταραχών.

Οι τεμαχιακές αποκλίσεις αφορούν στην εκφορά των φωνημάτων και οφείλονται είτε σε δυσκολίες της άρθρωσης είτε γενικότερα, σε αστοχίες στη φωνηματική ακολουθία των λέξεων. Συχνά, οι αντικαταστάσεις γίνονται μεταξύ συμφώνων που έχουν παρόμοια χαρακτηριστικά. Θα αναφερθούν συγκεκριμένα παραδείγματα για το υγρό φώνημα /l/, όπως είναι η αντικατάσταση του /l/ με το /j/ (ουρανικοποίηση) ή του /l/ με το /k/ (ουρανικοποίηση) ή του /l/ με το /d/ (στιγμικοποίηση) (Νικολόπουλος, 2008). Επιπλέον, τα παιδιά συχνά απλοποιούν τα συμπλέγματα (π.χ. /rlio/ αντί για /rplio/) για την ευκολότερη παραγωγή τους. Ακόμη, παρατηρείται η φωνηεντικοποίηση όπως για παράδειγμα, αντί για κασκόλ το παιδί λέει κασκό και γενικότερες παραλείψεις του φωνήματος σε διάφορες θέσεις μέσα στη λέξη (Shipley, Mcfee, 2013). Η οποιαδήποτε παράλειψη ή λανθασμένη προφορά του φωνήματος /l/ ονομάζεται λαμδακισμός (Καλαντζής, 1957). Αυτός ο όρος σήμερα δεν χρησιμοποιείται.

Επίσης, είναι πιθανό η ύπαρξη αγκυλογλωσσίας (εικόνα 10), δηλαδή η ύπαρξη κοντού χαλινού της γλώσσας, να έχει επίπτωση στην παραγωγή του φωνήματος /l/. Η αγκυλογλωσσία δεν επιτρέπει τη σωστή ανύψωση της γλώσσας για την παραγωγή του φωνήματος. Επίσης, για την παραγωγή διαφορετικής χροιάς του /l/ μπορεί να οφείλεται η επαφή της γλώσσας με την εσωτερική πλευρά των άνω κοπτήρων. Παράλληλα, όταν μεταβάλλεται το άνοιγμα της στοματικής κοιλότητας η χροιά του φωνήματος /l/ διαφέρει. Ακόμα, μία αιτία που μπορεί να αλλοιώσει την παραγωγή του είναι κατά την οπίσθια μετατόπιση της άνω γνάθου, η άκρη της γλώσσας μπορεί να βρίσκεται πιο μπροστά από το φατνιακό έπαρμα και τα δόντια της κάτω γνάθου και τότε πάλι επηρεάζεται η παραγωγή του /l/. Τέλος, η ύπαρξη μίας σχιστίας μπορεί να επηρεάσει τη σωστή παραγωγή του /l/ ή ακόμη να μην την επιτρέψει (Kummer, 2011).

Συμπερασματικά, οι παραλείψεις συμφώνων σε απλές συλλαβές ΣΦ ή σε συμφωνικά συμπλέγματα είναι η ένδειξη πρώιμης ομιλίας. Οι αλλοιώσεις οφείλονται σε ανατομικές ανωμαλίες της στοματο-ρινο-φαρυγγικής κοιλότητας ή εμφανίζονται σε παιδιά μεγαλύτερης ηλικίας που έχουν παρακολουθήσει αγωγή λόγου ως τελευταία ένδειξη της απερχόμενης διαταραχής (Bernthal & Bankson, 1993, Cantwell & Baker, 1987) (Νικολόπουλος, 2008).

Εικόνα 10: Αγκυλογλωσσία (πηγή: διαδικτυο)

2.3 Τρόποι αποκατάστασης του φωνήματος /l/.

Μετά την αξιολόγηση και τη διάγνωση των διαταραχών φωνολογίας κι άρθρωσης ο λογοθεραπευτής δοκιμάζει πολλούς στόχους προκειμένου να καταλήξει στην κατάρτιση ενός παρεμβατικού προγράμματος που είναι κατάλληλο για το παιδί. Οι προσεγγίσεις που υπάρχουν για την αντιμετώπιση των αρθρωτικών και φωνολογικών διαταραχών είναι η αναπτυξιακή προσέγγιση, κατά την οποία οι θεραπευτικοί στόχοι τίθενται με βάση την αναπτυξιακή πορεία κατάκτησης του συστήματος της ομιλίας και η μη αναπτυξιακή προσέγγιση, κατά την οποία οι στόχοι τίθενται με βάση τις προσωπικές ανάγκες του παιδιού και της οικογένειάς του (Νικολόπουλος, 2008). Ακόμη, υπάρχουν η φωνητική ή φωνημική προσέγγιση, δηλαδή ο κλινικός πρέπει να αποφασίζει εάν το παιδί χρειάζεται μία κινητική (φωνητική) προσέγγιση κατά την οποία μεμονωμένοι ήχοι διδάσκονται σε διαφορετικά επίπεδα ή μία φωνημική προσέγγιση στην οποία τα λάθη ομαδοποιούνται και χρησιμοποιείται μία φωνολογική

διεργασία (γλωσσολογική), όπου πάλι πρέπει να γίνεται εκπαίδευση πάνω σε συγκεκριμένα φωνήματα (Hegde, 2014).

Σύμφωνα με τον Fairbanks (1954) οι τεχνικές αποκατάστασης βασίζονται σε τρία συστήματα ανάδρασης της ομιλίας, τα οποία έχει το ανθρώπινο σύστημα:

α) το σύστημα ακουστικής ανάδρασης, στο οποίο το ακουστικό αποτέλεσμα ενός παραγόμενου φωνήματος συγκρίνεται με το φώνημα-στόχο, συγκεκριμένα με το /l/, δηλαδή με την αναπαράσταση του φωνήματος στον εγκέφαλο, προκειμένου να διαπιστωθεί η ορθότητα της παραγωγής.

β) το σύστημα απτικής ανάδρασης, στο οποίο το απτικό αποτέλεσμα ενός παραγόμενου φωνήματος συγκρίνεται με το φώνημα-στόχο(/l/), δηλαδή με την απτική αναπαράσταση του φωνήματος στον εγκέφαλο, προκειμένου να διαπιστωθεί η ορθότητα της παραγωγής.

γ) το σύστημα κιναισθητικής ανάδρασης, στο οποίο η κινητική πορεία ενός φωνήματος συγκρίνεται με τη σχεδιασμένη μέσω των αισθήσεων, προκειμένου να διαπιστωθεί η ορθότητα της μελλούμενης παραγωγής.

Τα δύο πρώτα συστήματα είναι αργά και μπορούν μόνο να διορθώσουν τη λανθασμένη άρθρωση αφού έχει παραχθεί. Αντίθετα, το τελευταίο σύστημα είναι ταχύ και μπορεί να ανορθώσει τη μελλούμενη λανθασμένη άρθρωση προς την ορθή πριν ολοκληρωθεί η παραγωγή του φωνήματος (Νικολόπουλος, 2008).

Επιπλέον, ένας τρόπος αποκατάστασης του φωνήματος /l/ σύμφωνα με τον Götzmann είναι αφού το παιδί ακουμπήσει στερεά τη γλώσσα του στα ούλα των άνω κοπτήρων, ο θεραπευτής περνάει ένα σκοινάκι λοξά πάνω από τη ράχη της γλώσσας. Τότε, το παιδί ενθαρρύνεται να προφέρει το /n/, ενώ ο θεραπευτής τραβάει προς τα κάτω τις ελεύθερες άκρες του σκοινιού και ταυτόχρονα κλείνει τη μύτη του παιδιού. Με αυτόν τον τρόπο προκαλείται η προφορά του /l/.

Ένας άλλος τρόπος αποκατάστασης του φωνήματος /l/ είναι η εκφορά του μαζί με το /a/, όπου προφέρονται με το στόμα ανοιχτό. Έπειτα, το παιδί ενθαρρύνεται να ακουμπήσει τη μύτη της γλώσσας στα μέσα ούλα των επάνω κοπτήρων. Η γλώσσα στενεύει στο μάκρος και δημιουργούνται ανοίγματα στη δεξιά και αριστερή μεριά, απ' όπου περνάει ο αέρας της εκπνοής. Καθώς η γλώσσα παραμένει σε αυτή τη θέση, όταν φθάσει ηχηρός αέρας της εκπνοής, τότε, παράγεται το /l/ (Καλαντζής, 1957).

Για τη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου θεραπευτικού προγράμματος για την αποκατάσταση του /l/, οι θεραπευτικοί στόχοι μπορούν να οριστούν είτε ως η σωστή παραγωγή των ηχητικών λαθών είτε ως η αντιμετώπιση ή απαλοιφή των φωνολογικών διεργασιών. Όπως και να οριστούν πρέπει να διδαχθούν μεμονωμένοι ήχοι. Τα πολλαπλά ηχητικά λάθη δεν μπορούν να διδαχθούν όλα μαζί πρέπει να επιλεγούν συγκεκριμένοι ήχοι για την αρχική εκπαίδευση, την επόμενη και την τελική εκπαίδευση. Αρχικά, επιλέγονται οι ήχοι- στόχοι για τροποποίηση, έπειτα προσδιορίζονται οι μετρήσιμοι στόχοι για κάθε ήχο- στόχο, δηλαδή ο ήχος που θα

δουλεύει (συγκεκριμένα το /l/), το επίπεδο περιπλοκότητας που θα διδαχθεί το /l/, η θέση του ήχου /l/ στις λέξεις. Επιπλέον, επιλέγεται ο ήχος /l/ για διαφορετικά περιβάλλοντα, προετοιμάζονται τα υλικά ερεθίσματα που θα χρησιμοποιηθούν στις συνεδρίες, δημιουργείται ένα φυλλάδιο καταγραφής των απαντήσεων κατά τη θεραπεία και καθορίζονται μέτρα σύγκρισης για το /l/ σε λέξεις, φράσεις, προτάσεις και συζήτηση. Τέλος, πραγματοποιούνται προκλητές δοκιμασίες στοχεύοντας τη γενίκευση του ήχου /l/ και εφαρμόζεται ένα πρόγραμμα διατήρησης (Hegde, 2014).

Οι μακροπρόθεσμοι στόχοι ενός θεραπευτικού προγράμματος για την αποκατάσταση του φωνήματος /l/ είναι το παιδί (Landis, Woude, Jongma, , 2010) :

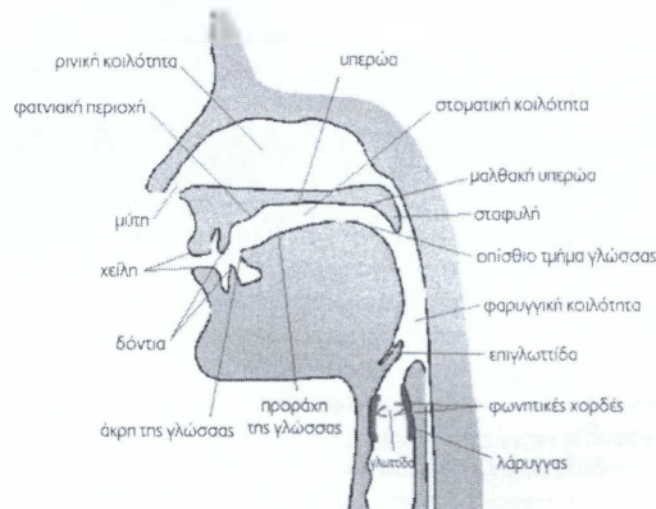
- να παρουσιάζει καθαρότητα και καταληπτότητα όταν επικοινωνεί με άλλους στο σπίτι, στο σχολείο και στην κοινότητα.
- να αναπτύξει την κατανόηση των φωνολογικών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της γλώσσας.
- να αυξήσει τις στοματοκινητικές δεξιότητες που οδηγούν στη βελτιωμένη λεκτική παραγωγή.
- να αναπτύξει τη συνειδητοποίηση των φωνολογικών ελλειμμάτων και να εργαστεί για να τα ξεπεράσει.
- οι γονείς να θέτουν ρεαλιστικές προσδοκίες για τις φωνολογικές δεξιότητες του παιδιού τους και να δουλεύουν σε συνεργασία με το λαγοπαθολόγο για την ανάπτυξη των αποτελεσμάτων της θεραπείας.

Η θεραπευτική διαδικασία πρέπει να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο διασκεδαστική, διότι μόνο έτσι το παιδί θα ενθαρρυνθεί να προχωρήσει σε άμεση μίμηση, θα αποκτήσει κίνητρα για επιτυχημένη παραγωγή των φωνολογικών στόχων και θα συνεχίσει να προσπαθεί κατά τα μετέπειτα στάδια της σταδιακής κατάκτησης και γενίκευσης της φωνολογικής μορφής (Νικολόπουλος, 2008). Στο κεφάλαιο 4 σχεδιάστηκε και αναλύεται ένα ενδεικτικό θεραπευτικό πρόγραμμα για το φώνημα /l/.

3. ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΦΩΝΗΜΑΤΟΣ /r/ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΤΑΡΑΧΕΣ ΤΟΥ (ΡΩΤΑΚΙΣΜΟΣ)

3.1 Φυσιολογική παραγωγή και ηλικίες κατάκτησης του φωνήματος /r/.

Η ομιλία είναι το τελικό προϊόν του προφορικού λόγου και απαρτίζεται από ηχητικά σύνολα, τα οποία μεταφέρουν το σκοπούμενο μήνυμα από τον ομιλητή στον ακροατή (Οκαλίδου, 2002). Τα ηχητικά σύνολα που απορρέουν από την πράξη της ομιλίας βασίζονται στη συγχρονισμένη λειτουργία τριών κινητικών συστημάτων: του αναπνευστικού, του φωνητικού και του αρθρωτικού. Τα τρία αυτά συστήματα διακινούν τον εξερχόμενο αέρα μέσα από τις δομές τους (θωρακική κοιλότητα, τραχεία, λάρυγγα, φάρυγγα και στοματική ή ρινική κοιλότητα), τροποποιώντας τη ροή με τις κινήσεις των ανατομικών οργάνων (π.χ. φωνητικές χορδές, γλώσσα, χείλη, μαλθακή υπερώα). Οι κινήσεις των ανατομικών οργάνων είναι επιμερισμένες σε δομές λειτουργίας, τους αρθρωτές, οι οποίοι αποτελούν τις ανεξάρτητες κινητικές δομές του μηχανισμού της ομιλίας. Οι κοιλότητες και οι επιμέρους στατικές (π.χ. δόντια) και κινητικές αρθρωτικές δομές (π.χ. προράχη της γλώσσας) που απαρτίζουν το μηχανισμό της ομιλίας απεικονίζονται στην εικόνα 11. Η ομιλία περιλαμβάνει στοιχειώδεις ήχους που ονομάζονται φθόγγοι (Νικολόπουλος, 2008).

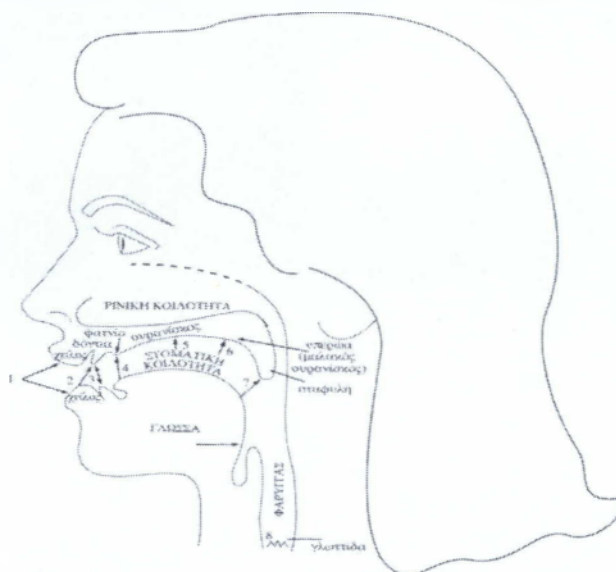
Εικόνα 11: Οι κοιλότητες, οι δομές και οι αρθρωτές του μηχανισμού της ομιλίας

(Νικολόπουλος, 2008).

Οι φθόγγοι που παράγονται, ενώ το ρεύμα του αέρα συναντά φραγμούς σε διαφορετικά σημεία, δηλαδή συναντά εμπόδια, ονομάζονται σύμφωνα (Nespor, 2010). Η φωνητική περιγραφή των συμφώνων περιλαμβάνει τρία χαρακτηριστικά: τη φώνηση, τον τόπο και τον τρόπο άρθρωσης (Ladefoged, 2000 & Pickett, 1980). Η φώνηση αφορά τη συμμετοχή ή όχι των φωνητικών χορδών, δηλαδή αν κατά την παραγωγή ενός φθόγγου δονούνται οι φωνητικές χορδές και παράγεται φωνή, τότε ο φθόγγος αυτός είναι φωνούμενος (ηχηρός), ενώ στην αντίθετη περίπτωση είναι

άφωνος (ήχος). Ο τόπος άρθρωσης αναφέρεται στο σημείο στένωσης του φωνητικού καναλιού, ενώ ο τρόπος άρθρωσης αφορά τον τρόπο που οι αρθρωτές συγκλίνουν, ώστε να περιορίσουν ή να κατευθύνουν τη ροή του αέρα για την παραγωγή των ήχων (Ομάδα Νευροψυχολογίας Πανεπιστημίου Αθηνών, 2008).

Από τον τόπο άρθρωσης προκύπτουν οι εξής φθόγγοι: διχειλικοί, χειλοδοντικοί, μεσοδοντικοί, φατνιακοί, ουρανικοί, υπερωικοί, σταφυλικοί και γλωττιδικοί (εικόνα 12). Σ' αυτό το κεφάλαιο, αναφέρεται η παραγωγή του φωνήματος /r/ που ανήκει στους φατνιακούς φθόγγους, οι οποίοι αρθρώνονται όταν το πρόσθιο μέρος της γλώσσας ανυψώνεται και αγγίζει την κορυφή του φατνίου. Ακόμη, οι φατνιακοί φθόγγοι διακρίνονται σε πλευρικοί και παλλόμενοι (Fromkin, Rodman, Hyams, 2012). Οι παλλόμενοι φθόγγοι, που στην ελληνική γλώσσα υπάρχει μόνο ένα παλλόμενο σύμφωνο το /r/ (/r/), αρθρώνονται θέτοντας σε παλμική κίνηση ένα μόνο από τα κινητικά όργανα της στοματικής κοιλότητας (τη γλώσσα ή τη σταφυλή) προς ένα άλλο όργανο, κατά τρόπο ώστε να παραχθεί ένας διακοπτόμενος φραγμός του ρεύματος του αέρα. Κατά την προφορά των λέξεων ρόδο ή τρέχω, γίνεται αντιληπτό ότι κατά την άρθρωση του /r/, η άκρη της γλώσσας πάλλεται επαναληπτικά προς τα φατνία. Το παλλόμενο σύμφωνο της ελληνικής καλείται γι' αυτό και πολυπαλλόμενο. Πλευρικά και παλλόμενα αποτελούν από κοινού τα υγρά σύμφωνα (Nespor, 2010).

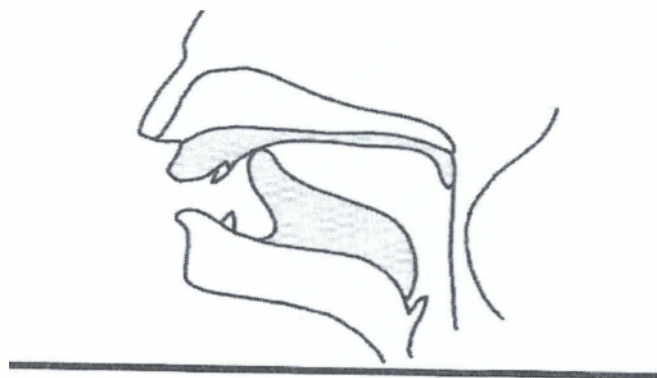
Τόποι άρθρωσης: 1. χειλικό, 2. χειλοδοντικό, 3. μεσοδοντικό, 4. φατνιακό, 5. (φατνο)ουρανικό, 6. υπερωικό, 7. σταφυλικό, 8. γλωττιδικό.

Εικόνα 12: Η φωνητική οδός (Fromkin, Rodman, Hyams, 2012)

Έπειτα, από τον τρόπο άρθρωσης προκύπτουν οι ηχηροί και οι άηχοι φθόγγοι, οι ρινικοί και οι στοματικοί φθόγγοι, οι κλειστοί και οι εξακολουθητικοί φθόγγοι, οι τριβόμενοι και οι προστριβόμενοι φθόγγοι, οι υγροί και τα ημίφωνα. Κατά την παραγωγή των υγρών φθόγγων, όπου περιλαμβάνεται ο φθόγγος /r/, ο αέρας μέσα στο στόμα παρεμποδίζεται εν μέρει, αλλά όχι σε τέτοιο βαθμό, ώστε να προκαλέσει σημαντικό φραγμό ή τριβή ((Fromkin, Rodman, Hyams, 2012). Συνοψίζοντας, για την ολοκληρωμένη περιγραφή των χαρακτηριστικών του φθόγγου /r/ πρέπει να

σημειωθεί ότι είναι ένας ηχηρός, φατνιακός, παλλόμενος και προσεγγιστικός φθόγγος.

Έχοντας στόχο την παραγωγή του /r/ το παιδί ενθαρρύνεται να τραβήξει τη γλώσσα πίσω στο στόμα και να την κάνει να πάλλεται πάνω στον ουρανίσκο με ελαφρό γαργάλημα αυτού (εικόνα 13) (Καμπανάρου, 2007).

Εικόνα 13: Παραγωγή του /r/ (πηγή: διαδικτυο)

Η σειρά εμφάνισης των συμφώνων χαρακτηρίζεται από παγκόσμια ομοιομορφία, καθώς τα στιγμικά, τα ρινικά και τα υγρά σύμφωνα παράγονται προγενέστερα από τα τριβόμενα, τα προστριβόμενα σύμφωνα και τα συμφωνικά συμπλέγματα. Η κατάκτηση των φωνημάτων και των συμφωνικών συμπλεγμάτων, όπως μελετήθηκε σε διάφορες γλώσσες, ολοκληρώνεται στην ηλικία των 7-8 ετών (Νικολόπουλος, 2008). Παράλληλα, δίνεται ένα χρονικό περιθώριο για την απόκτηση του κάθε ήχου διότι το κάθε παιδί είναι μοναδικό και διαφέρει από τα υπόλοιπα. Συνεπώς, γνωρίζοντας αυτά και σύμφωνα με τα αποτελέσματα του Πανελλήνιου Συλλόγου Λογοπεδικών (1995) καταγράφονται οι ενδεικτικές ηλικίες κατάκτησης των ήχων στον παρακάτω πίνακα:

Πίνακας 2: Ηλικίες κατάκτησης του φωνήματος /r/ και των συμπλεγμάτων του.

ΦΩΝΗΜΑ/ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΑ	ΗΛΙΚΙΕΣ ΚΑΤΑΚΤΗΣΗΣ
r	5:6- 6:0
tr	4:0- 4:6
kr	4:0- 4:6
vr	4:6- 5:0
dr	4:6-5:0
γr	5:0- 5:6
str	5:0- 5:6
δr	5:6- 7:0
θr	5:6- 7:0
xtr	5:6- 7:0

3.2 Διαταραχές στην παραγωγή του φωνήματος /r/.

Για την οριστικοποίηση ενός διαγνωστικού συμπεράσματος για την λανθασμένη παραγωγή του /r/ προηγείται η αξιολόγηση, με την οποία συγκεντρώνονται, ενσωματώνονται και ερμηνεύονται έγκυρες και αξιόπιστες πληροφορίες. Οι λογοπαθολόγοι χρησιμοποιούν τις πληροφορίες αξιολόγησης για να εξάγουν επαγγελματικές διαγνώσεις και συμπεράσματα, να προσδιορίσουν εάν υπάρχει ανάγκη για παραπομπή σε άλλους επαγγελματίες, να προσδιορίσουν την ανάγκη για θεραπεία και να λάβουν αποφάσεις για τη δομή της θεραπείας (Shipley, Mcfee, 2013). Μία πλήρης αξιολόγηση αποτελείται από τη λήψη λογοπαθολογικού ιστορικού, τη στοματοπροσωπική εξέταση, τον ακοολογικό έλεγχο, την ταχύτητα παραγωγής διαδοχοκινητικών συλλαβών, την απόκτηση δείγματος ομιλίας και την ανάγνωση κειμένου. Στο κεφάλαιο 1 περιγράφεται λεπτομερώς μία ολοκληρωμένη αξιολόγηση των φωνολογικών και αρθρωτικών διαταραχών. Η παρατήρηση του παιδιού από το θεραπευτή είναι αναπόσπαστο κομμάτι για τη συλλογή πληροφοριών για τη συμπεριφορά και την ομιλία του παιδιού (Καμπανάρου, 2007).

Η ορθή άρθρωση παρεμποδίζεται από αδυναμίες στο σχηματισμό και στο συγχρονισμό των αρθρωτικών κινήσεων. Τα λάθη στη φωνηματική ακολουθία των λέξεων μπορεί μεν να απορρέουν από δυσκολίες στην άρθρωση συγκεκριμένων φθόγγων, μπορεί όμως επίσης να οφείλονται σε ένα ιδιαίτερο σύστημα «φωνοτακτικών» κανόνων που αναπτύσσει το παιδί στην προσπάθειά του να προσεγγίσει διάφορες λέξεις (Stampe, 1979). Η εκφορά των λέξεων βασίζεται στην παραγωγή φωνητικών αντιθέσεων και τα παιδιά με διαταραχές ομιλίας δεν έχουν πλήρως αναπτυγμένα φωνολογικά συστήματα για να εκφέρουν τις ζητούμενες αντιθέσεις. Συχνά, οι αντικαταστάσεις γίνονται μεταξύ συμφώνων που έχουν παρόμοια χαρακτηριστικά. Θα αναφερθούν συγκεκριμένα παραδείγματα για το υγρό φώνημα /r/, όπως είναι η αντικατάσταση του /r/ με το /j/ (γλωσσολίσθηση) (Νικολόπουλος, 2008) ή το παιδί αντί να πει σύρμα παράγει σύμα (απορινικοποίηση). Ακόμη, συχνή είναι η απλούστευση ενός συμπλέγματος, για παράδειγμα, το παιδί αντί να παράγει κράτα λέει κάτα (Shipley, Mcfee, 2013). Το πιο συχνό λάθος άρθρωσης του /r/ είναι η αντικατάσταση του από το /l/. Η οποιαδήποτε διαταραγμένη προφορά ή παράλειψη του /r/ ονομάζεται ρωτακισμός. Η αντικατάσταση του /r/ μ' έναν άλλο ήχο λέγεται παραρωτακισμός (Καλαντζής, 1957). Αυτοί οι όροι αποφεύγονται να χρησιμοποιούνται σήμερα.

Από ορισμένες γλώσσες μπορεί να απουσιάζουν εξ ολοκλήρου οι υγροί φθόγγοι ή μπορεί να απαντά μόνο ένας φθόγγος. Η καντονέζικη διάλεκτος της κινεζικής έχει μόνο ένα, το υγρό /l/. Συνεπώς, κάποιες λέξεις της αγγλικής είναι δύσκολο να προφερθούν από τους ομιλητές αυτής της διαλέκτου που μπορεί να αντικαταστήσουν το φθόγγο /r/ με τον /l/ όταν μιλούν αγγλικά. Παρατηρείται ότι οι φθόγγοι /r/, οι οποίοι απαντούν σε διάφορες διαλέκτους της αγγλικής και σε διάφορες άλλες γλώσσες διαφέρουν κάπως μεταξύ τους. Ο φατνιακός πολυπαλλόμενος εμφανίζεται σε πολλές γλώσσες, όπως η ισπανική. Επιπλέον, απαντούν και σταφυλικοί πολυπαλλόμενοι που παράγονται από τις παλμικές κινήσεις της σταφυλής. Ακόμη,

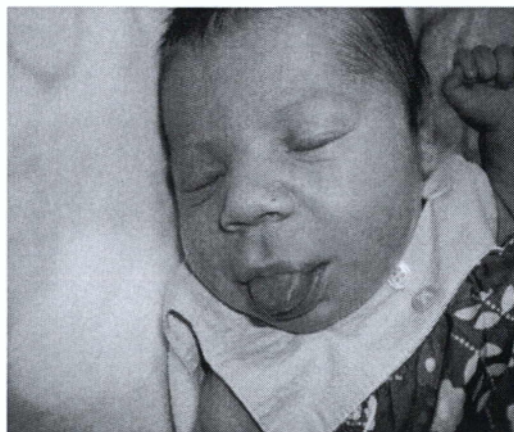
διαφορετικός τρόπος παραγωγής του /r/ πραγματοποιείται εξαιτίας της μητρικής γλώσσας, παραδείγματος χάρη τα γαλλικά, όπου παράγεται λαρυγγικό /r/ (Fromkin, Rodman, Hyams, 2012). Ως φυσικοί ομιλητές της ελληνικής αν ακούσουμε την ακολουθία [R] θα την αντιληφθούμε ως νέα λέξη, όπως θα κάναμε, αντίθετα, αν ακούγαμε την ακολουθία [lima], αλλά θα την ταυτίσουμε με την ακολουθία [gima]. Έχουμε δηλαδή μία μόνο νοητική αναπαράσταση για το /r/ και οι διαφορετικοί τρόποι προφοράς δεν εμποδίζουν την ικανότητα μας να το κατανοούμε (Nespor, 2010).

Η διαφορετική παραγωγή του /r/ δεν οφείλεται μόνο στις διαφορετικές γλώσσες ομιλίας. Μπορεί, επίσης, να οφείλεται στην ύπαρξη της αγκυλογλωσσίας (εικόνα 14). Δηλαδή, όταν ένα παιδί έχει κοντό χαλινό, η άκρη της γλώσσας δεν μπορεί να ανυψωθεί και να έλθει σε επαφή με τη σκληρή υπερώα, κυρίως όταν το άνοιγμα της στοματικής κοιλότητας γίνεται μεγάλο, όπως στην άρθρωση των συλλαβών /ra/ και /ro/. Η χαλινεκτομή δεν ενδείκνυται για ομιλητικούς σκοπούς, διότι δεν επηρεάζει την άρθρωση σε υψηλό βαθμό. Επιπλέον, η σωστή άρθρωση του /r/ επηρεάζεται από τη μακρογλωσσία (εικόνα 15), όπου το παιδί έχει μεγάλη ή χοντρή γλώσσα και η δυσκαμψία που παρουσιάζεται στη γλώσσα δυσκολεύει ή κάνει αδύνατη την παραγωγή του φωνήματος. Ακόμη, η στενή και βαθιά σκληρή υπερώα δυσκολεύει το παιδί να βρει τη σωστή θέση επαφής της γλώσσας με τη σκληρή υπερώα και κατά συνέπεια, η άκρη της γλώσσας δυσχεραίνεται να τεθεί σε ταλάντωση (Kummer, 2011).

Συνεπώς, οι παραλείψεις συμφώνων σε απλές συλλαβές ΣΦ (σύμφωνο- φωνήεν) ή σε συμφωνικά συμπλέγματα είναι ένδειξη πρώιμης ομιλίας (Νικολόπουλος, 2008). Ακόμη, είναι απαραίτητο να ελέγχεται η μητρική γλώσσα του παιδιού και να λαμβάνονται υπόψη όποιες αποκλίσεις είναι πιθανό να υπάρξουν. Τέλος, η οποιαδήποτε αιτία που προκαλεί τη δυσκολία οδηγεί στην αντίστοιχη θεραπεία παρέμβασης.

Εικόνα 14: Αγκυλογλωσσία

Εικόνα 15: Μακρογλωσσία³

³ Πηγή των εικόνων 14,15: διαδίκτυο

3.3 Τρόποι αποκατάστασης του φωνήματος /r/.

Από την Αρχαιότητα και το Μεσαίωνα υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες που δίνουν πληροφορίες για τα προβλήματα- διαταραχές του λόγου και της ομιλίας, όπως επίσης, για την αντιμετώπιση ή τη θεραπεία τους. Οι μαρτυρίες προέρχονται κυρίως από εξέχουσες προσωπικότητες της εποχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ο ρήτορας Δημοσθένης που σύμφωνα με τον Πλούταρχο, πριν αρχίσει το δημόσιο βίο του, αδυνατούσε να προφέρει το /r/, είχε αδύναμη φωνή και σύντομες αναπνοές. Ο Δημοσθένης χρησιμοποίησε πρώτος τη μέθοδο αυθυποβολής (Autosuggestive Methode). Δηλαδή, εφαρμόζοντας τεχνικές αυτοθεραπείας χρησιμοποιούσε βότσαλα, χαλίκια που τα έβαζε στο στόμα του κατά τη διάρκεια των γλωσσικών ασκήσεων που έκανε για να αμβλύνει ή να θεραπεύσει το πρόβλημά του, σε συνδυασμό με ασκήσεις σχετικές με κινήσεις μελών του σώματός του δίπλα στη θάλασσα και το παφλασμό των κυμάτων (Δράκος, 2003).

Επίσης, παλιότερα γνωστά παραδείγματα για τον τρόπο αποκατάστασης του φωνήματος είναι ο Froschels, ο οποίος ξεκίνησε από το διχειλικό /r/ με ηλεκτρικό μασάζ στις κάτω στοματικές επιφάνειες. Επιπλέον, οι Fühning και Lettmayer στοχεύοντας στον κραδασμό του /r/ καθοδηγούσαν το παιδί να υψώσει χαλαρά τη μύτη της γλώσσας και να ακουμπήσει στο σκληρό ουρανίσκο. Έπειτα, το ενθάρρυναν να πάρει μία βαθιά ανάσα κι αμέσως να εκπνεύσει τον αέρα απότομα και ολοκληρωτικά από το στόμα. Ακόμη, ο Gützmann έκανε το ίδιο ξεκινώντας από τη χαλαρή στάση της γλώσσας στη θέση της εκφοράς του /d/. Επιπλέον, είναι γνωστή η μέθοδος του διάσημου Γάλλου αυλικού ηθοποιού Ναπολέοντα Φραγκίσκου Talma, με την οποία το παιδί πρέπει να παράγει γρήγορα το /tδ/. Αυτό, το πετυχαίνει με ακρίβεια όταν το παιδί προφέρει μαλακά το /δ/ χωρίς να ακουμπά τη γλώσσα του στους άνω κοπήρες και τοποθετώντας τη μύτη της γλώσσας στα πίσω ούλα των άνω κοπήρων. Με τον ίδιο τρόπο προφέρονται συλλαβές (πχ. /tδα/, /tδε/) και λέξεις ('tδexo). Σε όλη τη μέθοδο, το /δ/ παίρνει τη θέση του /r/. Τις περισσότερες ακούγεται /r/ και τελικά, χωρίζεται το /t/ με το /r/ χωρίς το παιδί να δυσκολευτεί (Καλαντζής, 1957).

Ακόμη ένας τρόπος αποκατάστασης είναι η εύρεση σωστής θέσης μέσω /l/, /d/, /t/. Το παιδί ενθαρρύνεται να παράγει τη συλλαβή /llle/ κι έπειτα, τη συλλαβή /llle/. Στη συνέχεια, προφέρεται ρυθμικά η ψευδολέξη /dedete/ και στην πορεία, αντικαθιστάται η συλλαβή /te/ με κύρτωση και χτύπημα της γλώσσας επί των φατνίων. Η ενέργεια αυτή παράγει μία δόνηση της γλώσσας και ακούγεται σαν περαστικό /r/. Επιπλέον, από τη θέση /e/ παράγεται παρατεταμένα το /nnn/ και μετά το /d/. Χωρίς να χαθεί η επαφή της γλώσσας με την σκληρή υπερώα, αυξάνεται απότομα η ένταση της φωνής. Έτσι, ακούγεται /nnn-drrr/ και κατά την εξάσκηση δίνεται μεγαλύτερη διάρκεια στο /drrr/ ώστε να ακολουθήσει η απομόνωση του /r/.

Αν δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί η παραγωγή του τρεμόγλωσσου /r/, τότε γίνεται η εκμάθηση του υπερωικού /r/. Αρχικά, για την εκμάθησή του γίνονται γαργάρες με νερό και το κεφάλι έχει κλίση προς τα πίσω κι έπειτα, χωρίς νερό και με κανονική

στάση. Ο στόχος είναι να παραμερισθεί ο θόρυβος του ροχαλητού και να αντικατασταθεί με τον καθαρό κραδασμό της σταφυλής. Ο συγκεκριμένος τρόπος εκφοράς του /t/ έχει βλαβερή φωνητική επίδραση, διότι είναι ένας υποκατάστατος ήχος (Καλαντζής, 1957).

Η αποκατάσταση του /t/ είναι ζήτημα λεπτού χειρισμού, υπομονής και θέλησης τόσο του θεραπευόμενου όσο και του θεραπευτή. Παρατηρείται ότι από πολύ νωρίς έγιναν θεραπευτικές προσπάθειες για την αντιμετώπισή του.

Σήμερα, για τον ολοκληρωμένο σχεδιασμό ενός θεραπευτικού προγράμματος των αρθρωτικών και φωνολογικών διαταραχών πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ότι οι θεραπευτικοί στόχοι μπορούν να οριστούν είτε ως η σωστή παραγωγή των ηχητικών λαθών είτε ως η αντιμετώπιση ή απαλοιφή των φωνολογικών διεργασιών. Όπως και να οριστούν πρέπει να διδαχθούν μεμονωμένοι ήχοι. Αφού γίνει η επιλογή του ήχου για τροποποίηση προσδιορίζονται οι μετρήσιμοι στόχοι για κάθε ήχο-στόχο και στη συνέχεια, προσδιορίζονται διαφορετικοί μετρήσιμοι στόχοι για διαφορετικά επίπεδα περιπλοκότητας των απαντήσεων και για διαφορετικά περιβάλλοντα. Απαραίτητη είναι η προετοιμασία των υλικών ερεθισμάτων που θα χρησιμοποιηθούν στις θεραπευτικές συνεδρίες και η δημιουργία φυλλαδίων καταγραφής των απαντήσεων του παιδιού κατά την θεραπεία. Είναι σημαντικός ο καθορισμός μέτρων σύγκρισης για τον ήχο στόχο, η δημιουργία προκλητών δοκιμασιών και η εφαρμογή ενός προγράμματος διατήρησης (Hegde, 2014).

Οι μακροπρόθεσμοι στόχοι σ' ένα θεραπευτικό πρόγραμμα για την αποκατάσταση του φωνήματος /t/ είναι (Landis, Woude, Jongma, 2010) :

- Να παράγει το φώνημα σε διάφορα επικοινωνιακά πλαίσια.
- Να παρουσιάζει καθαρότητα και καταληπτότητα όταν επικοινωνεί με άλλους στο σπίτι, στο σχολείο και στην κοινότητα.
- Να αναπτύξει την κατανόηση των φωνολογικών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων της γλώσσας.
- Να αυξήσει τις στοματοκινητικές δεξιότητες που οδηγούν στη βελτιωμένη λεκτική παραγωγή.
- Να αναπτύξει τη συνειδητοποίηση των φωνολογικών ελλειμμάτων και να εργαστεί για να τα ξεπεράσει ή να χρησιμοποιεί αντισταθμιστικές στρατηγικές για τα ελλείμματα.

Συμπερασματικά, για την επιτυχία ενός ολοκληρωμένου προγράμματος παρέμβασης πρέπει να υπάρχει η συνεργασία του παιδιού και των γονέων και άλλων ειδικοτήτων, όποτε αυτό κριθεί απαραίτητο (Νικολόπουλος, 2008). Για να επιτευχθεί αυτό πρέπει η διαδικασία να είναι όσο το δυνατόν περισσότερο διασκεδαστική.

4. ΑΝΑΛΥΣΗ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΤΟ //

4.1 Στοχοθεσία.

Η δημιουργία του θεραπευτικού προγράμματος στηρίχτηκε στο βιβλίο «Οδηγός Λογοθεραπευτικής Παρέμβασης» (Hegde, 2014).

- 4.1.1 Ακουστική διάκριση του ήχου.
- 4.1.2 Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης του φωνήματος.
- 4.1.3 Παραγωγή του φωνήματος σε συλλαβές.
- 4.1.4 Παραγωγή του φωνήματος σε ψευδολέξεις.
- 4.1.5 Παραγωγή του φωνήματος σε λέξεις.
- 4.1.6 Παραγωγή του φωνήματος σε φράσεις.
- 4.1.7 Παραγωγή του φωνήματος σε προτάσεις.
- 4.1.8 Εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.
- 4.1.9 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε συλλαβές.
- 4.1.10 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε ψευδολέξεις.
- 4.1.11 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε λέξεις.
- 4.1.12 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε φράσεις.
- 4.1.13 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε προτάσεις.
- 4.1.14 Εισαγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.

4.2 Μεθοδολογία.

Οι συνεδρίες πραγματοποιούνται δύο φορές την εβδομάδα και διαρκεί σαράντα-πέντε λεπτά η καθεμία. Επίσης, χρησιμοποιούνται ενισχυτές καθ' όλη τη διάρκεια της χορήγησης του θεραπευτικού προγράμματος.

4.2.1 Ακουστική διάκριση του ήχου.

Το παιδί πρέπει να διακρίνει ακουστικά τον ήχο στόχο, δηλαδή τον // από τον ήχο με τον οποίο τον αντικαθιστά. Αυτός ο στόχος περιλαμβάνεται στο θεραπευτικό πρόγραμμα μόνο όταν χρειάζεται ακουστική διαφοροποίηση σε δύο ή περισσότερους ήχους. Για να επιτευχθεί αυτό αρχικά, το // διαφοροποιείται ως ήχος, έπειτα, σε συλλαβές και στη συνέχεια σε ελάχιστα ζεύγη. Στην αρχή, ο θεραπευτής δείχνει στο

παιδί εικόνες ώστε να το βοηθήσει κατά την διαφοροποίηση. Στη συνέχεια, όμως, το οπτικό ερέθισμα αποσύρεται.

4.2.2 Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης του φωνήματος.

Το παιδί προτρέπεται με ανοιχτό στόμα να πραγματοποιήσει κινήσεις με την γλώσσα προς όλες τις κατευθύνσεις, εντός και εκτός της στοματικής κοιλότητας και να μπορεί να την σταθεροποιήσει σε διάφορα σημεία που του υποδεικνύονται. Έπειτα, ο θεραπευτής εξηγεί και δείχνει στο παιδί τον τρόπο που αρθρώνεται το φώνημα /l/. Ζητείται από το ίδιο να ανοίξει τη στοματική κοιλότητα, όπως στην άρθρωση του φωνήματος /e/, δηλαδή σε θέση χαμόγελου. Επίσης, να ανασηκώσει την άκρη της γλώσσας και να τη φέρει σε επαφή με το εμπρόσθιο τμήμα της σκληρής υπερώας, ακριβώς πίσω από τους άνω κοπτήρες χωρίς να έρχεται σε επαφή μ' αυτούς. Εάν το παιδί δυσκολεύεται να κατανοήσει την ακριβή θέση της γλώσσας μέσα στο στόμα χρησιμοποιείται καθρέφτης για την καλύτερη βοήθειά του και γλωσσοπίεστρο για την υποβοήθεια της γλώσσας από το κάτω μέρος αν δεν μπορεί να το κάνει μόνο του. Όταν ο θεραπευτής είναι απολύτως σίγουρος ότι το παιδί κατανόησε πλήρως τον ακριβή τόπο και τρόπο άρθρωσης συνεχίζει στο επόμενο βήμα.

4.2.3 Παραγωγή του φωνήματος σε συλλαβές.

Το παιδί καλείται να τραγουδήσει συλλαβές με το θεραπευτή, αρχικά, της μορφής σύμφωνο- φωνήεν (CV) κι έπειτα, φωνήεν- σύμφωνο (VC). Για την πλήρη επιτυχία της δοκιμασίας ο κάθε συνδυασμός πρέπει να παραχθεί σωστά πέντε φορές (Καμπανάρου, 2007).

4.2.4 Παραγωγή του φωνήματος σε ψευδολέξεις.

Το παιδί πρέπει να επαναλάβει τις ψευδολέξεις που παράγει ο θεραπευτής καθώς ονομάζει τα δάχτυλα του παιδιού. Αρχικά, είναι σημαντικό να παρατηρεί προσεκτικά το στόμα του και να μιμείται τον τρόπο που αρθρώνει τα φωνήματα, ώστε ν' ακολουθήσει η εξοικείωση της κίνησης της γλώσσας για το φώνημα /l/. Οι ψευδολέξεις που χρησιμοποιούνται είναι δισύλλαβες και τρισύλλαβες. Όλοι οι συνδυασμοί του φωνήματος με τα φωνήεντα πρέπει να προφέρονται με δυνατή φωνή, για να προκαλείται η δραστηριοποίηση και η ανύψωση των μυών της μαλακής υπερώας και να δημιουργείται καλή φραγή εξόδου της φωνής προς τη μύτη.

4.2.5 Παραγωγή του φωνήματος σε λέξεις.

Αρχικά, το παιδί προτρέπεται να επαναλάβει λέξεις χωρίς οπτικό ερέθισμα παρά μόνο ακούγοντας το θεραπευτή. Η δυσκολία παραγωγής των λέξεων αυξάνεται σταδιακά αρχίζοντας με οικείες δισύλλαβες λέξεις και συνεχίζοντας με τρισύλλαβες και πολυσύλλαβες λέξεις. Στη συνέχεια, ο θεραπευτής χρησιμοποιεί εικόνες, οι οποίες απεικονίζουν αντικείμενα που έχουν τον ήχο /l/ σε αρχική θέση και στην πορεία, σε μεσαία και τελική θέση. Σ' αυτό το επίπεδο ο θεραπευτής επικεντρώνεται μόνο στον τρόπο που το παιδί θα παράγει το φώνημα- στόχο κι όχι όλη τη λέξη.

4.2.6 Παραγωγή του φωνήματος σε φράσεις.

Ο θεραπευτής διαβάσει φράσεις στο παιδί, το οποίο τις επαναλαμβάνει. Σταδιακά αυξάνεται η δυσκολία των λέξεων με το φώνημα-στόχο, δηλαδή στην αρχή χρησιμοποιούνται δισύλλαβες, οι οποίες έχουν το φώνημα /l/ στην αρχική θέση και στη συνέχεια, σε μεσαία θέση. Το ίδιο γίνεται και με τις φράσεις που περιλαμβάνουν τρισύλλαβες και πολυσύλλαβες λέξεις. Ορισμένες συνοδεύονται από κάρτες που απεικονίζουν το αντικείμενο της κάθε φράσης.

4.2.7 Παραγωγή του φωνήματος σε προτάσεις.

Διαβάζονται προτάσεις, στις οποίες, στο τέλος της καθεμίας υπάρχει μια έγχρωμη εικόνα, η οποία απεικονίζει αντικείμενα με το φώνημα-στόχο, αρχικά, σε αρχική θέση της λέξης κι έπειτα, σε μεσαία θέση. Αφού το παιδί αναγνωρίσει τις εικόνες επαναλαμβάνεται ολόκληρη η πρόταση από το ίδιο.

4.2.8 Εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.

Ο θεραπευτής δίνει στο παιδί εικόνες διαδοχής. Αφού τις τοποθετήσει στη σωστή σειρά, περιγράφει την ιστορία όπου πρέπει να παράγει σωστά το φώνημα /l/. Οι ιστορίες του παιδιού δημιουργούνται από τρεις ή τέσσερις κάρτες.

4.2.9 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε συλλαβές.

Το παιδί επαναλαμβάνει μετά το θεραπευτή τα συμπλέγματα που παράγει. Για την πλήρη επιτυχία της δοκιμασίας πρέπει το κάθε σύμπλεγμα να παραχθεί σωστά πέντε φορές. Χρησιμοποιούνται ενισχυτές προγράμματος, όπως τα αυτοκόλλητα.

4.2.10 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε ψευδολέξεις.

Το παιδί προτρέπεται να παρατηρεί το στόμα του θεραπευτή καθώς παράγει τις λέξεις για να κατανοεί τον ακριβή τόπο και τρόπο άρθρωσης των ψευδολέξεων. Έπειτα, με τη σειρά του τις επαναλαμβάνει. Στις δέκα επιτυχημένες συνεχείς επαναλήψεις λέξεων χωρίς μίμηση η δοκιμασία ολοκληρώνεται.

4.2.11 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε λέξεις.

Ο θεραπευτής καθώς προφέρει τη λέξη που περιλαμβάνει σύμπλεγμα του φωνήματος /l/ χτυπάει το χέρι του στο τραπέζι χωρίζοντας τη λέξη σε συλλαβές. Μ' αυτόν τον τρόπο το ενδιαφέρον του παιδιού αυξάνεται και κατανοεί ευκολότερα τον τρόπο που παράγεται η λέξη. Στη συνέχεια, χρησιμοποιούνται εικόνες, οι οποίες απεικονίζουν αντικείμενα που έχουν συμπλέγματα του φωνήματος /l/ σε αρχική θέση και στην πορεία, σε μεσαία θέση.

4.2.12 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε φράσεις.

Το παιδί επαναλαμβάνει μετά το θεραπευτή τις φράσεις προσπαθώντας να συγκεντρώσει από τις σωστές του επαναλήψεις όσα περισσότερα αστεράκια μπορεί. Τα πέντε αστερία ισοδυναμούν μ' ένα αυτοκόλλητο της αρεσκείας του. Μ' αυτόν τον τρόπο ενισχύεται η προσπάθεια του παιδιού.

4.2.13 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε προτάσεις.

Για τη διατήρηση του ενδιαφέροντος του παιδιού ο θεραπευτής παράγει προτάσεις που στο τέλος της καθεμίας υπάρχει μια έγχρωμη εικόνα, η οποία απεικονίζει αντικείμενο του οποίου η ονομασία περιλαμβάνει το φώνημα- στόχο, αρχικά, σε αρχική θέση κι έπειτα, σε μεσαία θέση.

4.2.14 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.

Ο θεραπευτής τοποθετεί στη σειρά κάρτες και ζητάει από το παιδί να τις περιγράψει, ώστε να δημιουργηθεί μία ιστορία με αρχή, μέση και τέλος. Καθώς διηγείται την ιστορία πρέπει να παράγει σωστά το φώνημα- στόχο.

4.3 Υλικό προγράμματος.

4.3.1 Ακουστική διάκριση του ήχου.

Συλλαβές	Διάκριση
λα- ρα	
λε- ρε	
λι- ρι	
λο- ρο	
λου- ρου	

Θα δοθούν ορισμένα παραδείγματα με ελάχιστα ζεύγη για την περίπτωση αντικατάστασης του /l/ με το /r/.

Ελάχιστα ζεύγη	Διάκριση
Χάλι- χάρη	
Μπάλα- μπάρα	
Κόλλα- κόρα	
Λάμα- ράμμα	
Λένα- Ρένα	
Όλοι- όρη	
Μπαλάκι-μπαράκι	

4.3.2 Παραγωγή του φωνήματος σε συλλαβές.

Σωστή παραγωγή του /l/ σε συλλαβές.					Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.				
λα	λα	λα	λα	λα					
λε	λε	λε	λε	λε					
λι	λι	λι	λι	λι					
λο	λο	λο	λο	λο					
λου	λου	λου	λου	λου					
αλ	αλ	αλ	αλ	αλ					
ελ	ελ	ελ	ελ	ελ					
ιλ	ιλ	ιλ	ιλ	ιλ					
ολ	ολ	ολ	ολ	ολ					
ουλ	ουλ	ουλ	ουλ	ουλ					

4.3.3 Παραγωγή του φωνήματος σε ψευδολέξεις.

Σωστή παραγωγή του /l/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή του /l/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
λαλα		λίλο	
λαλε		λίλου	
λαλι		λολα	
λαλο		λολε	
λαλου		λολι	
λελα		λολο	
λελε		λολου	
λελι		λουλα	
λελο		λουλε	
λελου		αλα	
λίλα		αλε	
λίλε		ελι	
λίλι		ελο	

Σωστή παραγωγή του /l/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή του /l/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
ολου		λουσαβα	
λαδεθα		δαλαθι	
λαθουφα		παφαλα	
λεδασο		παλετι	
λεβετο		καθαλε	
λιβοτα		θαλοδα	
λισοπα		φαπελο	
λοπασο		βαλουδα	
λοκαθα		θεδιλου	
λουθαπε			

Κέρδισες ένα

!!!

4.3.4 Παραγωγή του φωνήματος σε λέξεις.

Σωστή παραγωγή του /l/ σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή του /l/ σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
λάθος		λίθος	
λάσπη		λήψη	
λαός		λύπη	
λαδί		λόγος	
λέω		λόφος	
λευκός		λοξός	
λεκές		λωτός	
λεπτός		λούκι	
λέξη		λούζω	
λίγος		λούσο	

Σωστή παραγωγή του /λ/ σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή του /λ/ σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
λάστιχο		λογιστής	
λάδωμα		λογική	
λαγάνα		λοχίας	
λαμπερός		λωρίδα	
λαχτάρα		λούσιμο	
λερώνω		λουκούμι	
λεβάντα		λαμαρίνα	
λεκάνη		λαμπυρίζω	
λεξικό		λαγουδάκι	
λιβάδι		λεξιλόγιο	
λίπασμα		λευκότητα	
λιγάκι		λειτουργία	
ληστεύω		λιποθυμώ	
λύκειο		λουκάνικο	

Τι είναι αυτό;

Σε αρχική θέση:

λάμπα

λάδι

λάμδα

λάβα

λάσο

λαγός

λαιμός

λεφτά

λίμνη

λύκος

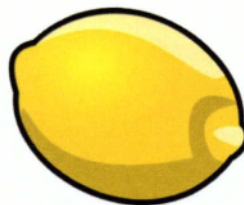
λουρί

λαμπάδα

λάχανο

λεμόνι

λιμάνι

λουλούδι

λουκουμάς

λαχανικά

λεμονάδα

λυπημένο

Σωστή παραγωγή του /l/ σε μεσαία και τελική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή του /l/ σε μεσαία και τελική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
αλλά		ζελέ	
μίλα		χαλί	
καλά		πάλι	
έλα		όλη	
πολλά		φίλη	
βάλε		πολύ	
καλός		κεφάλι	

Σωστή παραγωγή του // σε μεσαία και τελική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή του // σε μεσαία και τελική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
στυλό		μαρούλι	
ψηλός		βραχιόλι	
φίλος		μπαλόκι	
άλλος		ρολόι	
αλλού		άλουστος	
κασκόλ		ξυλουργός	
παλάτι		παλαμάκι	
αλάτι		τηλεόραση	
ντουλάπα		πελεκάνος	
παλάμη		ελικόπτερο	
σακούλα		καλύτερα	
παλαιός		κατάλληλος	
συλλέγω		καλοκαίρι	
αλοιφή		υπολογιστής	
βαλίτσα		αλουμίνιο	
τελικός		λουλουδέσιος	
τουλίπα		τηλεκοντρόλ	

Τι είναι αυτό;

Σε μεσαία και τελική θέση:

παζλ

μπάλα

κόλλα

γάλα

βίλα

πουλί

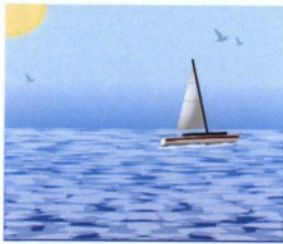
μέλι

μήλο

καλάθι

θάλασσα

παλέτα

αλεπού

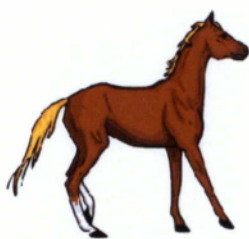
μολύβι

δάχτυλο

σχολείο

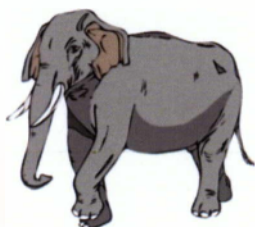
άλογο

καπέλο

καραμέλα

ελέφαντας

4.3.5 Παραγωγή του φωνήματος σε φράσεις.

Σωστή παραγωγή του // σε δυσύλλαβες λέξεις μέσα σε φράσεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
Γρήγορος λαγός	
Αρκετά λεφτά	
Κίτρινη λάμπα	
Λάθος γράμμα	
Κακός λύκος	
Πίνω γάλα	
Θέλω μέλι	
Όμορφο πουλί	
Κόκκινο μήλο	
Ζουμερή κόλλα	

Μπράβο! Κέρδισες ένα

!!!

Σωστή παραγωγή του /l/ σε τρισύλλαβες λέξεις μέσα σε φράσεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
Ξινό λεμόνι	
Θέλω λουκουμά	
Μαγικό λυχνάρι	
Πράσινο λάχανο	
Χοντρή λωρίδα	
Καφέ άλογο	
Γυναικείο φουλάρι	
Δημοτικό σχολείο	
Παιδικό καπέλο	
Μικρό δάχτυλο	

Σωστή παραγωγή του /l/ σε πολυσύλλαβες λέξεις μέσα σε φράσεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
Νόστιμα λαχανικά	
Πίνω λεμονάδα	
Λυπημένο πρόσωπο	
Τρώω λουκάνικο	
Θέλω καραμέλα	
Τζιν παντελόνι	
Χτυπάω παλαμάκι	
Γκρι ελέφαντας	

4.3.6 Παραγωγή του φωνήματος σε προτάσεις.

Στη σαλάτα ρίχνουμε .....

Αυτή είναι μία .....

Αυτός είναι ένας .....

Αυτό είναι το γράμμα .....

Όταν βήχουμε πονάει ο .....

Τα χρήματα λέγονται και .....

Οι κύκνοι κολυμπούν στη .....

Τον σκύλο τον βγάζουμε βόλτα με το .....

Κάθε πρωί πίνουμε .....

Τα παιδιά παίζουν με τη .....

Γαυγίζει το .....

Από τις μέλισσες παίρνουμε το .....

Είναι γλυκό, είναι ο .....

Είναι ένα μπουκέτο .....

Βάζουμε φρούτα στο .....

Το καλοκαίρι πηγαίνουμε στη .....

Είναι πονηρή η .....

Γράφουμε με το .....

Στον ήλιο φοράμε .....

Είναι δύσκολο να βγεις από το .....

Ζει στη ζούγκλα ο .....

Στα παιδιά αρέσουν οι .....

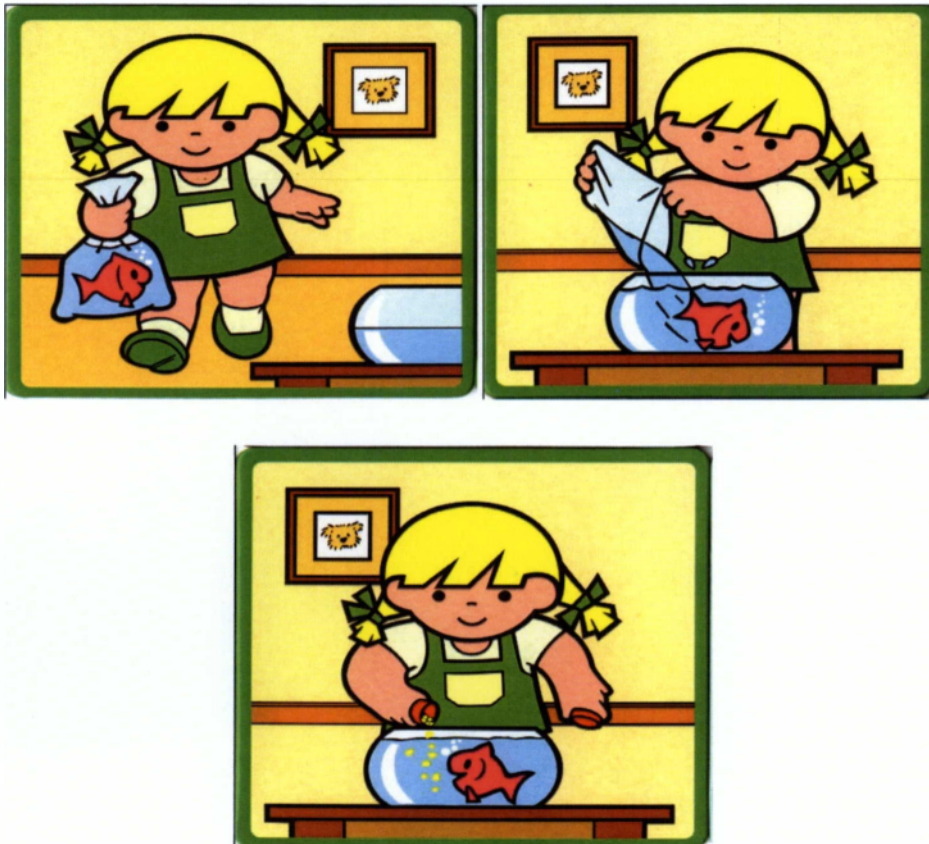
Τα αγόρια φοράνε .....

Το παιδί είναι .....

4.3.7 Εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.

Συγχαρητήρια! Για να δούμε τί κέρδισες...

4.3.8 Παραγωγή συμπλεγμάτων του /l/ σε συλλαβές.

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /l/ σε συλλαβές.					Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.				
κλα	κλε	κλι	κλο	κλου					
πλα	πλε	πλι	πλο	πλου					
φλα	φλε	φλι	φλο	φλου					
γλα	γλε	γλι	γλο	γλου					
θλα	θλε	θλι	θλο	θλου					
χλα	χλε	χλι	χλο	χλου					
βλα	βλε	βλι	βλο	βλου					
μπλα	μπλε	μπλι	μπλο	μπλου					
λτα	λτε	λτι	λτο	λτου					
λμα	λμε	λμι	λμο	λμου					
λφα	λφε	λφι	λφο	λφου					
λτσα	λτσε	λτσι	λτσο	λττου					

4.3.9 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε ψευδολέξεις.

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /l/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /l/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
κλαθα		χλεφα	
κλεφα		βλεσα	
πλιθο		βλουσα	
πλοβε		μπλεσα	
φλουδε		μπλουδα	
φλαθι		ελτα	
γλεφα		αλτο	
γλιβου		ιλμα	
θλοβε		ολμου	
θλουφο		ουλφα	
χλιθε		ιλφε	

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του // σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του // σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
αλτσι		φλεθαφλου	
ολτσου		φλουδιφλα	
σακλα		γλικογλα	
φακλο		γλεβαγλο	
δεπλι		θλεβαθλο	
σαπλου		θλιφαθλου	
θαφλα		χλαδαχλε	
δεφλε		χλοφιχλου	
θαγλο		βλεσαβλα	
σιγλου		βλισοβλου	
δαθλα		μπλαδαμπλα	
δαθλι		μπλουσαμπλε	
φαχλε		σαλταδε	
βαχλου		δαθελτο	
σαβλε		σελτοδα	
σαβλι		θοφαλι	
αμπλα		φαλματο	
βαμπλου		βασαλμε	
κλασεκλι		σελφαδο	
κλεβακλο		φοσολφου	
πλισεπλα		αλτσαδα	
πλιθαπλου		σεβαλτσου	

Είσαι πολύ καλός! Διάλεξε αυτοκόλλητο.

4.3.10 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε λέξεις.

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /l/ σε λέξεις σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /l/ σε λέξεις σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
κλαδί		μπλούζα	
κλέφτης		κλαρίνο	
κλίμα		κλασικός	
κλείνω		κλήρωση	
κλήση		πλανήτης	
κλωστή		πλέξιμο	
κλούβα		πληγώνω	
πλάκα		πληρωμή	
πλάτη		πλούσιος	
πλέω		φλαμούρι	
πλένω		φλεβάρης	
πλευρά		γλιτώνω	
πλήκτρο		γλωσσικός	
πλούτος		θλιμμένος	
φλέβα		χλιαρός	
φλούδα		χλωρίνη	
φλουρί		βλάστηση	
γλέντι		κλειδωμένος	
γλυπτό		πλαστελίνη	
γλιστρώ		πλεονέκτημα	
θλίψη		πληκτρολόγιο	
χλομός		γλειφιτζούρι	
βλάβη		βλεφαρίδα	
βλέμμα			

Τι είναι αυτό;

Σε αρχική θέση:

κλάμα

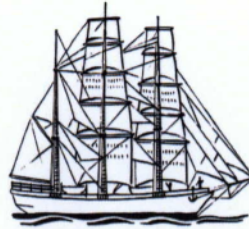
κλειδί

κλόουν

κλουβί

πλοίο

πλυντήριο

φλιτζάνι

φλογέρα

γλάστρα

γλυκά

γλώσσα

μπλούζα

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του // σε λέξεις σε μεσαία θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του // σε λέξεις σε μεσαία θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
απλά		άθλιος	
δίπλα		πρόβλεψη	
τσιχλα		αλμυρός	
τάβλι		επιπλέον	
αυλή		απλότητα	
δέλτα		ξεφλουδίζω	
βάλτος		αθλητικός	
πέλμα		Πρωταθλητής	
παλμός		Βιβλιοπώλης	
ξαπλώνω		Επάγγελμα	
πάπλωμα			

Τι είναι αυτό;

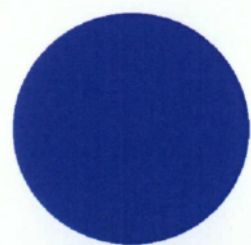
Σε μεσαία θέση:

καρέκλα

κούκλα

κύκλος

εκκλησία

αεροπλάνο

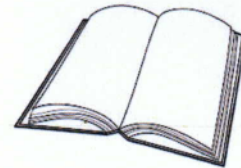
παντόφλες

αθλητής

αχλάδι

βιβλίο

παλτό

άλμα

Δαλματίας

α

άλφα

δελφίνι

4.3.11 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε φράσεις.

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε φράσεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
Ξύλινη καρέκλα	
Κλειδωμένη πόρτα	
Πλένω πιάτα	
Ζεστό πάπλωμα	
Μεγάλο αεροπλάνο	
Παίζω φλογέρα	
Φοράω παντόφλες	
Τρώω γλυκό	
Μικρή γλάστρα	
Σπουδαίος αθλητής	
Θέλω αγλάδι	
Μεγάλη αυλή	
Βαρύ βιβλίο	
Πράσινη μπλούζα	
Μακρύ παλτό	
Σκυλί Δαλματίας	
Αλμυρό φαγητό	
Φοράω κάλτσα	
Κόκκινη σάλτσα	

Συγχαρητήρια! Μία

είναι δική σου.

4.3.12 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε προτάσεις.

Τα κορίτσια παίζουν με την .....

Στην θάλασσα ταξιδεύουμε με το .....

Η μαμά πλένει τα ρούχα στο .....

Παίζει με το .....

Ο μπαμπάς πίνει καφέ στο .....

Στο μπαλκόνι μου έχω πολλές .....

Στη γιορτή η μαμά φτιάχνει .....

Το παιδί είναι .....

Είναι φρούτο και είναι το .....

Διαβάζω από το .....

Η θεία μου έκανε δώρο μία .....

Το κορίτσι πηγαίνει τον σκύλο .....

Είναι πολύ όμορφα τα σκυλιά .....

Το πρώτο γράμμα της αλφαβήτα είναι το .....

Στη θάλασσα ζει το .....

Κάτω από τα παπούτσια φοράμε τις .....

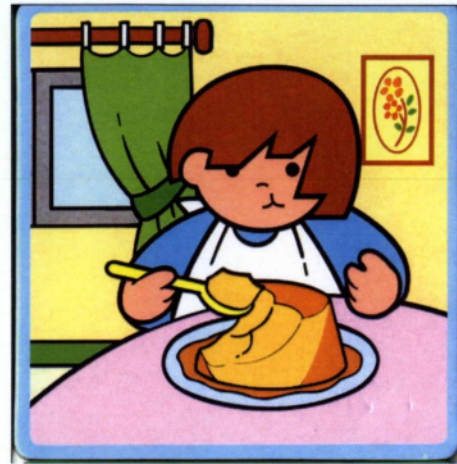
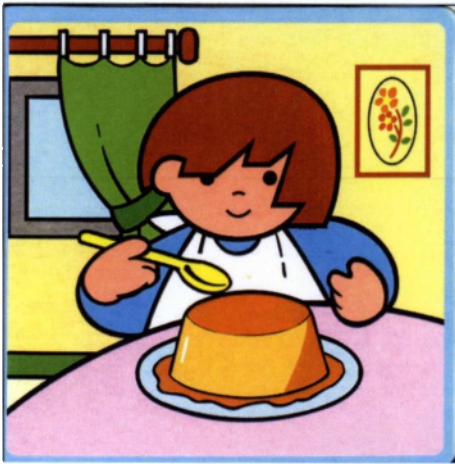

Στα μακαρόνια βάζουμε .....

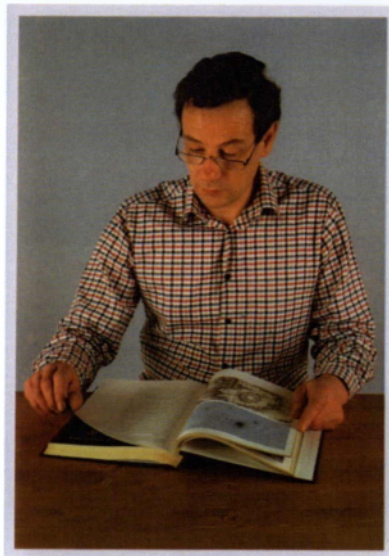
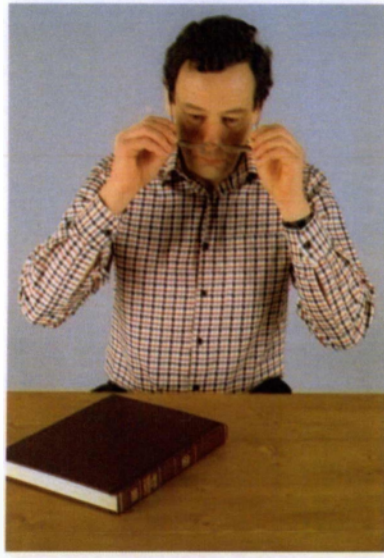

4.3.13 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.

Τα κατάφερες!!!

5. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

- Μιχάλης

Ο Μιχάλης είναι 5:2 ετών και είναι μέλος τετραμελούς οικογένειας. Είναι το μεγαλύτερο παιδί της οικογένειας. Παρακολουθεί το τμήμα νηπίων και ετοιμάζεται να φοιτήσει στη Α' δημοτικού. Είναι μόνιμος κάτοικος Σίνδου Θεσσαλονίκης. Ο Μιχάλης είναι κοινωνικός και ταυτόχρονα αρκετά αντιδραστικός. Ακόμη, είναι περισσότερο συνεργάσιμος όταν γνωρίζει ότι στο τέλος της συνεδρίας θα ανταμειφθεί. Επιπλέον, παρουσιάζει μειωμένη βλεμματική επαφή με το συνομιλητή του και μεγάλη δυσκολία στην βραχυπρόθεσμη μνήμη. Χαρακτηριστικό του Μιχάλη είναι η χειριστικότητα του και η αδυναμία του να εναλλάσσει τον τρόπο ομιλίας του και συμπεριφοράς ανάλογα με το περιβάλλον όπου βρίσκεται κάθε φορά. Από το ανεπίσημο αρθρωτικό τεστ που χορηγήθηκε στο «Κέντρο Λογοθεραπείας, Πρόληψη-Διάγνωση- Αντιμετώπιση, Φωτεινή Νάταλη» από τη λογοθεραπεύτρια του κέντρου διαπιστώθηκαν ορισμένες φωνολογικές διεργασίες που πράττει ο Μιχάλης κατά την ομιλία του. Ενδεικτικά παραδείγματα των διεργασιών αυτών είναι: /'talasa/ αντί για θάλασσα (στιγμικοποίηση), /ku'runi/ αντί για γουρούνι (προσθιοποίηση), /ta'rezi/ αντί τραπέζι (οδοντοποίηση), /ta'pelo/ αντί για καπέλο, /'gala/ αντί για γάλα, η μη παραγωγή του δωνήματος /t/ και οι απλοποιήσεις των συμπλεγμάτων των φωνημάτων /d/, /θ/, /x/, /s/, /z/, /l/ και /r/. Επιπλέον, ο Μιχάλης αξιολογήθηκε από το Ιατροπαιδαγωγικό Ινστιτούτο και διαγνώστηκε με διαταραχή γλωσσικής έκφρασης. Έχει ετήσια έγκριση για συνεδρίες λογοθεραπείας, εργοθεραπείας και ειδικής διαπαιδαγώγησης. Όμως, για προσωπικούς λόγους της οικογένειας πραγματοποιούνται μόνο συνεδρίες λογοθεραπείας από το Φεβρουάριο του 2014. Είναι η πρώτη φορά που το παιδί παρακολουθεί συνεδρίες λογοθεραπευτικής παρέμβασης.

- Σοφοκλής

Ο Σοφοκλής είναι 3:8 ετών και είναι μέλος τριμελούς οικογένειας. Είναι μόνιμος κάτοικος Σίνδου Θεσσαλονίκης και παρακολουθεί το τμήμα των μικρών νηπίων. Το παιδί είναι ντροπαλό και χρειάζεται χρόνο για να προσαρμοστεί κατά τη γνωριμία νέων ατόμων, γι' αυτό και αποφεύγει να ξεκινά συζητήσεις. Ακόμη, δυσκολεύεται στην προφορική έκφραση των σκέψεων του και παρουσιάζει αδυναμία στη γλώσσα και στα χείλη. Σύμφωνα με τη μητέρα ο Σοφοκλής καθυστέρησε να μιλήσει. Η λογοθεραπεύτρια του «Κέντρου Λογοθεραπείας, Πρόληψη- Διάγνωση- Αντιμετώπιση, Φωτεινή Νάταλη» χορήγησε στο Σοφοκλή ανεπίσημο τεστ άρθρωσης και διέγνωσε στην ομιλία του ορισμένες φωνολογικές διεργασίες, από τις οποίες είναι οι οδοντοποιήσεις (π.χ /θε'gari/ αντί για φεγγάρι), οι φατνιοποιήσεις (π.χ /'fisi/ αντί για φίδι), η απαλοιφή του φωνήματος /l/ και η απαλοιφή των συμπλεγμάτων των φωνημάτων /d/ και /θ/. Τα αποτελέσματα της αναπτυξιολογικής εξέτασης στην οποία υποβλήθηκε είναι εντός των φυσιολογικών ορίων. Έχει εξάμηνη έγκριση για συνεδρίες λογοθεραπείας από το Ιπποκράτειο Νοσοκομείο με διάγνωση διαταραχή

άρθρωσης. Αποφασίστηκε ο Σοφοκλής να ξεκινήσει να παρακολουθεί συνεδρίες λογοθεραπείας τον Απρίλιο του 2014.

6. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

6.1 Ημερολόγιο συνεδριών.

Μιχάλης

- **28/05/2014:** Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης του φωνήματος, παραγωγή του φωνήματος σε συλλαβές.
  - Στις 28/05 πραγματοποιήθηκε η πρώτη συνεδρία για το φώνημα /l/ μαζί με το Μιχάλη. Ο πρώτος στόχος του θεραπευτικού προγράμματος δεν έγινε, διότι ο Μιχάλης δεν αντικαθιστά το /l/ με άλλο φώνημα. Έτσι, ο θεραπευτής προχώρησε στο επόμενο στάδιο στο οποίο κατανόησε με ευκολία τη θέση της γλώσσας για τη σωστή παραγωγή του φωνήματος. Έπειτα, πραγματοποιήθηκε η παραγωγή των συλλαβών μέσω της μίμησης, η οποία διαδικασία δεν ολοκληρώθηκε λόγω έλλειψης χρόνου.

- **2/06/2014:** Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης του φωνήματος, παραγωγή του φωνήματος σε συλλαβές, παραγωγή του φωνήματος σε ψευδολέξεις.
  - Στη δεύτερη συνεδρία μαζί με το Μιχάλη για το /l/ που έγινε στις 2/06 επαναλήφθηκε η εκμάθηση του σωστού τόπου και τρόπου άρθρωσης του φωνήματος-στόχου, που το παιδί κατανόησε απόλυτα. Επίσης, συνεχίστηκε η διαδικασία της παραγωγής του φωνήματος σε επίπεδο συλλαβών. Το παιδί είχε πλήρη επιτυχία (50/50 συλλαβές). Στη συνέχεια, ολοκληρώθηκε το στάδιο με τις ψευδολέξεις (40/45 ψευδολέξεις). Σ' αυτό το επίπεδο κυριαρχούσε η μίμηση και σε πέντε ψευδολέξεις υπήρξε διπλή επανάληψη.

- **4/06/2014:** Γρήγορη επανάληψη προηγούμενων στόχων, παραγωγή λέξεων με το /l/ σε αρχική θέση (ΑΘ).
  - Στις 4/06 προηγήθηκε επανάληψη των προηγούμενων στόχων κι έπειτα, πραγματοποιήθηκε το στάδιο με την παραγωγή των λέξεων που έχουν το φώνημα /l/ σε ΑΘ. Το παιδί είχε επιτυχία 47/48 λέξεις. Σε τέσσερις υπήρξε μίμηση και διπλή επανάληψη μετά το θεραπευτή. Έπειτα, πραγματοποιήθηκε η δοκιμασία με τις εικόνες που απεικόνιζαν λέξεις με το φώνημα στόχο στην ΑΘ (20/20 εικόνες).

- **11/06/2014:** Συνοπτική επανάληψη, παραγωγή λέξεων με το /l/ σε μεσαία και τελική θέση (ΜΘ και ΤΘ), παραγωγή του φωνήματος σε φράσεις.
  - Στις 11/06 η συνεδρία ξεκίνησε με την παραγωγή των λέξεων με το /l/ σε μεσαία και τελική θέση (46/48 λέξεις), όπου οι πολυσύλλαβες χωρίζονταν σε μικρότερα μέρη. Ακολούθησε η κατονομασία των εικόνων που περιλάμβαναν το φώνημα- στόχο σε ΜΘ και ΤΘ (19/19 εικόνες). Τέλος, το στάδιο της

παραγωγής του // μέσα σε φράσεις δεν ολοκληρώθηκε λόγω χρονικής ολοκλήρωσης της συνεδρίας..

- **25/06/2014:** Παραγωγή του φωνήματος σε φράσεις, παραγωγή του φωνήματος σε προτάσεις.
  - Στις 25/06 ολοκληρώθηκε το επίπεδο των φράσεων (28/28 φράσεις) όπου τρεις δυσκόλεψαν το παιδί, όμως με τη βοήθεια του θεραπευτή ολοκλήρωσε τη δοκιμασία. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκε η παραγωγή του // μέσα σε προτάσεις (22/24 προτάσεις).

- **30/06/2014:** Συνοπτική επανάληψη με τη χρήση ορισμένων προτάσεων, εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.
  - Στις 30/06 πραγματοποιήθηκε δραστηριότητα για την υιοθέτηση του // στον αυθόρμητο λόγο. Το παιδί σχημάτισε μικρές ιστορίες από τις κάρτες που του έδωσε ο θεραπευτής και είχε επιτυχία 4/4 ιστορίες.

- **2/07/2014:** Εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.
  - Στη συνεδρία στις 2/07 ο θεραπευτής έπαιξε μαζί με το παιδί δύο επιτραπέζια και συζήτησαν για τον αγαπημένο φίλο του Μιχάλη, ο οποίος χρησιμοποιούσε σωστά τις λέξεις που περιείχαν το φώνημα //.

- **7/07/2014:** Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε συλλαβές, παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε ψευδολέξεις.
  - Στις 7/07 η συνεδρία ξεκίνησε με την παραγωγή των συμπλεγμάτων του // σε επίπεδο συλλαβών μέσω της μίμησης (60/60 συλλαβές). Ακολούθησε η παραγωγή των ψευδολέξεων όπου τα αποτελέσματα του παιδιού ήταν καλά. Γι' αυτό, χορηγήθηκαν οι 34 από τις 66 ψευδολέξεις (34/34 ψευδολέξεις).

- **9/07/2014:** Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε λέξεις σε ΑΘ, παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε λέξεις σε ΜΘ.
  - Στη συνεδρία στις 9/07 πραγματοποιήθηκε το επίπεδο της παραγωγής των συμπλεγμάτων του // σε λέξεις που τα έχουν σε ΑΘ (45/47 λέξεις). Επιπλέον, συνεχίζοντας στο ίδιο στάδιο ακολούθησε η κατονομασία εικόνων που απεικόνιζαν λέξεις με τα συμπλέγματα του φωνήματος- στόχου σε ΑΘ (12/12 εικόνες). Ο επόμενος στόχος δεν ολοκληρώθηκε λόγω έλλειψης χρόνου.

- **14/07/2014:** Συνοπτική επανάληψη του προηγούμενου στόχου, παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε λέξεις σε ΜΘ, παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε φράσεις.
  - Στις 14/07 πραγματοποιήθηκε μία σύντομη επανάληψη με τη χρήση λέξεων με το φώνημα- στόχο σε ΑΘ. Στη συνέχεια, ολοκληρώθηκε το στάδιο της παραγωγής συμπλεγμάτων του φωνήματος- στόχου σε λέξεις που τα έχουν σε ΜΘ. Στις λέξεις χωρίς οπτικό ερέθισμα το παιδί είχε επιτυχία στις 17 από τις 21 λέξεις. Ενώ, στις λέξεις με οπτικό ερέθισμα παρήγαγε σωστά τις 13 από τις 14 εικόνες. Ακόμη, ολοκληρώθηκε το επίπεδο των φράσεων με ποσοστό επιτυχίας 19/19 φράσεις., από τις οποίες οι τρεις έγιναν μέσω της μίμησης.

- **16/07/2014:** Γρήγορη επανάληψη της παραγωγής συμπλεγμάτων του φωνήματος σε φράσεις, παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε προτάσεις, εισαγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.
  - Στη συνεδρία στις 16/07 αφού έγινε η επανάληψη των φράσεων, έπειτα, πραγματοποιήθηκε με πλήρη επιτυχία το επίπεδο των προτάσεων (17/17 προτάσεις). Η δοκιμασία για την εισαγωγή των συμπλεγμάτων του // στον αυθόρμητο λόγο δεν ολοκληρώθηκε λόγω έλλειψης χρόνου.

- **21/07/2014:** Σύντομη επανάληψη του προηγούμενου στόχου, εισαγωγή συμπλεγμάτων του // στον αυθόρμητο λόγο.
  - Στις 21/07 ολοκληρώθηκε το επίπεδο που στόχο είχε τη χρήση των συμπλεγμάτων του // στην αυθόρμητη ομιλία με τη χρήση καρτών και τη δημιουργία μικρών ιστοριών από το παιδί (3/4 ιστορίες).

- **23/07/2014:** Εισαγωγή συμπλεγμάτων του // στον αυθόρμητο λόγο.
  - Ο θεραπευτής στις 23/07 άφησε ελεύθερο το παιδί να επιλέξει ένα παραμύθι της αρεσκείας του και να το διηγηθεί έχοντας στόχο την παραγωγή του φωνήματος // και των συμπλεγμάτων του σωστά. Καθώς ο Μιχάλης τα κατάφερε, το θεραπευτικό πρόγραμμα για την αποκατάσταση του φωνήματος μαζί με το Μιχάλη ολοκληρώθηκε.

Πίνακας 3: Ποσοστά επιτυχίας του φωνήματος /l/.

	Ποσοστό επιτυχίας	Ποσοστό %
Μέσω μίμησης	50/50 συλλαβές	100%
	40/45 ψευδολέξεις	88,8%
	47/48 λέξεις (ΑΘ)	97,9%
	20/20 εικόνες (ΑΘ)	100%
	46/48 λέξεις (ΜΘ)	95,8%
	19/19 εικόνες (ΜΘ)	100%
	Σύνολο	222/230 προσπάθειες
Αυθόρμητος λόγος	28/28 φράσεις	100%
	22/24 προτάσεις	91,6%
	4/4 ιστορίες	100%
Σύνολο	54/56 προσπάθειες	96,4%
Ποσοστό επιτυχίας του θεραπευτικού προγράμματος του φωνήματος /l/.	276/286 προσπάθειες	96,5%

Πίνακας 4: Ποσοστά επιτυχίας των συμπλεγμάτων του φωνήματος /l/.

	Ποσοστό επιτυχίας	Ποσοστό %
Μέσω μίμησης	60/60 συλλαβές	100%
	34/34 ψευδολέξεις	100%
	45/47 λέξεις (ΑΘ)	95,7%
	12/12 εικόνες (ΑΘ)	100%
	17/21 λέξεις (ΜΘ)	80,9%
	13/14 εικόνες (ΜΘ)	92,8%
	Σύνολο	181/188 προσπάθειες
Αυθόρμητος λόγος	19/19 φράσεις	100%
	17/17 προτάσεις	100%
	3/4 ιστορίες	75%
Σύνολο	39/40 προσπάθειες	97,5%
Ποσοστό επιτυχίας του θεραπευτικού προγράμματος των συμπλεγμάτων του φωνήματος /l/.	220/228 προσπάθειες	96,4%

Συνολικό ποσοστό του θεραπευτικού προγράμματος για την αποκατάσταση του φωνήματος /l/: $496/514 = 96,4\%$

Σοφοκλής

- **2/06/2014:** Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης του φωνήματος, παραγωγή του φωνήματος σε συλλαβές.
  - Η πρώτη συνεδρία για το φώνημα /l/ μαζί με το Σοφοκλή πραγματοποιήθηκε στις 2/06. Ο πρώτος στόχος του θεραπευτικού προγράμματος που είναι η ακουστική διάκριση του ήχου δεν πραγματοποιήθηκε διότι το παιδί δεν αντικαθιστούσε το φώνημα. Το παιδί δεν δυσκολεύτηκε να κατανοήσει τον τόπο και τον τρόπο άρθρωσης του φωνήματος. Ακόμη, ο θεραπευτής ξεκίνησε τη διαδικασία για την παραγωγή του φωνήματος σε επίπεδο συλλαβών, η οποία θα ολοκληρωθεί στην επόμενη συνεδρία.

- **5/06/2014:** Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης του φωνήματος, παραγωγή του φωνήματος σε συλλαβές, παραγωγή του φωνήματος σε ψευδολέξεις.
  - Στις 5/06 ο θεραπευτής υπενθύμισε στο παιδί τον ακριβή τόπο και τρόπο παραγωγής του /l/. Έπειτα, συνεχίστηκε η παραγωγή των συλλαβών με το φώνημα- στόχο. Η διαδικασία ολοκληρώθηκε με πλήρη επιτυχία (50/50 συλλαβές). Στη συνέχεια, ο επόμενος στόχος του θεραπευτικού προγράμματος, δηλαδή η παραγωγή του /l/ σε ψευδολέξεις, δεν ολοκληρώθηκε λόγω χρονικής ολοκλήρωσης της συνεδρίας.

- **12/06/2014:** Παραγωγή του φωνήματος σε ψευδολέξεις, παραγωγή λέξεων με το /l/ σε αρχική θέση (ΑΘ).
  - Στις 12/06 ολοκληρώθηκε το επίπεδο της παραγωγής του φωνήματος /l/ σε ψευδολέξεις μέσω της μίμησης (38/45 ψευδολέξεις). Επιπλέον, πραγματοποιήθηκε η παραγωγή του /l/ στο επίπεδο των λέξεων, οι οποίες έχουν το /l/ σε ΑΘ (45/48 λέξεις). Στο ίδιο επίπεδο ο Σοφοκλής ενθαρρύνεται να κατονομάσει εικόνες, που έχουν πάλι το φώνημα- στόχο στην αρχή (20/20 εικόνες).

- **23/06/2014:** Συνοπτική επανάληψη των λέξεων σε ΑΘ, παραγωγή λέξεων με το /l/ σε μεσαία και τελική θέση (ΜΘ και ΤΘ).
  - Στην έναρξη της συνεδρίας στις 23/06 πραγματοποιήθηκε μία συνοπτική επανάληψη με τη χρήση ορισμένων λέξεων από τον προηγούμενο στόχο που ολοκληρώθηκε στην προηγούμενη συνεδρία. Έπειτα, ολοκληρώθηκε η επανάληψη των λέξεων με το /l/ σε ΜΘ και ΤΘ (45/48 λέξεις), οι τρεις από τις οποίες παρήχθησαν μετά από διπλή επανάληψη, και επίσης ολοκληρώθηκε η κατονομασία των εικόνων (17/19 εικόνες).

- **26/06/2014:** *Επανάληψη προηγούμενου στόχου, παραγωγή του φωνήματος σε φράσεις.*
  - Στη συνεδρία στις 26/06 μετά την επανάληψη ορισμένων λέξεων που περιείχαν το /l/ σε ΜΘ και ΤΘ, ολοκληρώθηκε η παραγωγή του φωνήματος σε επίπεδο φράσεων. Το παιδί είχε πλήρη επιτυχία σ' αυτό το επίπεδο (28/28 φράσεις) χωρίς να παρατηρηθεί ιδιαίτερη δυσκολία.

- **30/06/2014:** *Συνοπτική επανάληψη των φράσεων, παραγωγή του φωνήματος σε προτάσεις, εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στις 30/06 η συνεδρία ξεκίνησε με την επανάληψη των φράσεων. Στη συνέχεια, το παιδί επανέλαβε τις προτάσεις μετά το θεραπευτή. Η διαδικασία ολοκληρώθηκε με επιτυχία 22/24 προτάσεις. Επίσης, πραγματοποιήθηκε η εισαγωγή του /l/ στην αυθόρμητη ομιλία, όμως δεν ολοκληρώθηκε η διαδικασία λόγω έλλειψης χρόνου.

- **3/07/2014:** *Επανάληψη προτάσεων, εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στις 3/07 αφού επαναλήφθηκε συνοπτικά ο θεραπευτικός στόχος για το επίπεδο των προτάσεων, συνεχίστηκε ο στόχος για την εισαγωγή του /l/ στον αυθόρμητο λόγο. Η δοκιμασία για την κατάκτηση του φωνήματος στην αυθόρμητη ομιλία μέσω της δημιουργίας ιστοριών ολοκληρώθηκε με επιτυχία 4/4 ιστορίες.

- **7/07/2014:** *Εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στις 7/07 ο θεραπευτής αφιέρωσε όλο το χρόνο της συνεδρίας για την αυτοματοποίηση του /l/ στην ομιλία του παιδιού. Έτσι, μέσω παιχνιδιού και συζητήσεις μεταξύ τους ο στόχος επιτεύχθηκε.

- **10/07/2014:** *Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε συλλαβές, παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε ψευδολέξεις.*
  - Στις 10/07 ολοκληρώθηκε το επίπεδο των συλλαβών με συμπλέγματα του /l/ (60/60 συλλαβές). Επιπλέον, η παραγωγή των ψευδολέξεων ολοκληρώθηκε κάνοντας δέκα συνεχείς επιτυχημένες επαναλήψεις χωρίς μίμηση. Έτσι, χρησιμοποιήθηκαν 40/66 ψευδολέξεις.

- **14/07/2014:** *Σύντομη επανάληψη των προηγούμενων στόχων, παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε λέξεις.*
  - Στη συνεδρία στις 14/07 πραγματοποιήθηκε σύντομη επανάληψη των προηγούμενων θεραπευτικών στόχων με τη χρήση ορισμένων συλλαβών και φράσεων. Επίσης, ολοκληρώθηκε η παραγωγή των λέξεων που έχουν το φώνημα σε ΑΘ (42/47 λέξεις). Σ' αυτό το στάδιο υπερίσχυσε η μίμηση στις πολυσύλλαβες λέξεις. Επιπλέον, η παραγωγή των λέξεων με το φώνημα /l/ σε ΑΘ με οπτικό ερέθισμα ολοκληρώθηκε με επιτυχία 10/12 λέξεις. Τέλος, στις λέξεις με το /l/ σε ΜΘ είχε επιτυχία 15/21 λέξεις και με οπτικό ερέθισμα 13/14 λέξεις.

- **21/07/2014:** *Συνοπτική επανάληψη του φωνήματος σε λέξεις, παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε φράσεις.*
  - Στις 21/07 πραγματοποιήθηκε επανάληψη με τη χρήση ορισμένων λέξεων, ώστε ο θεραπευτής να συνεχίσει στον επόμενο θεραπευτικό στόχο. Δηλαδή, στην ολοκλήρωση της παραγωγής των συμπλεγμάτων του /l/ σε φράσεις, που πραγματοποιήθηκε με επιτυχία 15/19 φράσεις.

- **24/07/2014:** *Επιλεκτική επανάληψη φράσεων, παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε προτάσεις, εισαγωγή συμπλεγμάτων του /l/ στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στις 24/07 η συνεδρία ξεκίνησε με την επανάληψη ορισμένων φράσεων από την προηγούμενη συνεδρία. Στη συνέχεια, η παραγωγή των προτάσεων έγινε με απόλυτη επιτυχία (17/17 προτάσεις). Το επίπεδο της παραγωγής των συμπλεγμάτων του /l/ σε αυθόρμητο λόγο διακόπηκε λόγω της ολοκλήρωσης της συνεδρίας χρονικά.

- **28/07/2014:** *Εισαγωγή συμπλεγμάτων του /l/ στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στις 28/07 πραγματοποιήθηκε ο τελευταίος στόχος του θεραπευτικού προγράμματος. Δηλαδή, η ολοκλήρωση της παραγωγής των συμπλεγμάτων του /l/ στον αυθόρμητο λόγο. Η εισαγωγή τους στην αυθόρμητη ομιλία έγινε με επιτυχία 3/4 ιστορίες. Ο στόχος θα συνεχιστεί στην επόμενη συνεδρία.

- **31/07/2014:** *Εισαγωγή συμπλεγμάτων του /l/ στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στις 31/07 έγινε η τελευταία συνεδρία με το Σοφοκλή για την αποκατάσταση του /l/. Το παιδί συζήτησε με το θεραπευτή θέματα, τα οποία το ενδιέφεραν, όπως για παράδειγμα, για το αγαπημένο του παιχνίδι και το δωμάτιό του. Ο Σοφοκλής χρησιμοποιούσε το /l/ και τα συμπλέγματά του και όταν το φώνημα δεν παραγόταν καθαρά το παιδί αυτοδιορθωνόταν.

Πίνακας 5: Ποσοστά επιτυχίας του φωνήματος του /l/.

	Ποσοστό επιτυχίας	Ποσοστό %
Μέσω μίμησης	50/50 συλλαβές	100%
	38/45 ψευδολέξεις	84,4%
	45/48 λέξεις (ΑΘ)	93,7%
	20/20 εικόνες (ΑΘ)	100%
	45/48 λέξεις (ΜΘ)	93,7%
	17/19 εικόνες (ΜΘ)	89,4%
	Σύνολο	215/230 προσπάθειες
Αυθόρμητος λόγος	28/28 φράσεις	100%
	22/24 προτάσεις	91,6%
	4/4 ιστορίες	100%
Σύνολο	54/56 προσπάθειες	96,4%
Ποσοστό επιτυχίας του θεραπευτικού προγράμματος του φωνήματος /l/.	269/286 προσπάθειες	94%

Πίνακας 6 : Ποσοστά επιτυχίας των συμπλεγμάτων του φωνήματος /l/.

	Ποσοστό επιτυχίας	Ποσοστό %
Μέσω μίμησης	60/60 συλλαβές	100%
	40/40 ψευδολέξεις	100%
	42/47 λέξεις (ΑΘ)	89,3%
	10/12 εικόνες (ΑΘ)	83,3%
	15/21 λέξεις (ΜΘ)	71,4%
	13/14 εικόνες (ΜΘ)	92,8%
	Σύνολο	180/194 προσπάθειες
Αυθόρμητος λόγος	15/19 φράσεις	78,9%
	17/17 προτάσεις	100%
	3/4 ιστορίες	75%
Σύνολο	35/40 προσπάθειες	87,5%
Ποσοστό επιτυχίας του θεραπευτικού προγράμματος των συμπλεγμάτων του φωνήματος /l/.	215/234 προσπάθειες	91,8%

Συνολικό ποσοστό του θεραπευτικού προγράμματος για την αποκατάσταση του φωνήματος /l/: $484/520 = 93\%$

6.2 Συστάσεις.

Μιχάλης

Λόγω της αποτελεσματικότητας του προγράμματος αποκατάστασης που οργανώθηκε για το φώνημα /l/ θα ήταν χρήσιμο να χρησιμοποιηθεί η ίδια μέθοδος για την κατάκτηση των υπολοίπων φωνημάτων και να συνεχιστεί η λογοθεραπευτική παρέμβαση για την επίτευξη των παρακάτω:

- ✓ Το παιδί να επιτύχει την εκμάθηση και τη γενίκευση όλων των φωνημάτων που υπολείπονται (/s/, /z/, /ks/, /t/).
- ✓ Να ενισχυθεί η βλεμματική επαφή με το συνομιλητή του.
- ✓ Να ενισχυθεί η μνήμη του παιδιού.
- ✓ Να ενισχυθεί η πραγματολογική χρήση της γλώσσας, ώστε να χρησιμοποιεί παρακλήσεις, να μιλά με τη σειρά του και να προσαρμόζει τη συμπεριφορά του ανάλογα με τον ακροατή.
- ✓ Το παιδί να υιοθετήσει πιο αργό ρυθμό κατά την ομιλία του.
- ✓ Να βελτιωθεί το χρονικό όριο συγκέντρωσης του Μιχάλη.
- ✓ Το παιδί να μάθει να διαχειρίζεται το χρονικό περιθώριο που του δίνεται κάθε φορά.

Σοφοκλής

Θα ήταν ωφέλιμη για το Σοφοκλή η συνέχιση του εξατομικευμένου λογοθεραπευτικού προγράμματος, εφαρμόζοντας την ίδια μέθοδο αποκατάστασης για τα φωνήματα που υπολείπονται λόγω της αποτελεσματικότητάς της, και η επίτευξη των παρακάτω στόχων:

- ✓ Να επιτευχθεί η παραγωγή και η εκμάθηση των φωνημάτων που υπολείπονται (/x/, /t/).
- ✓ Να συνεχιστεί η ενδυνάμωση των αρθρωτικών οργάνων για τη σωστή άρθρωση.
- ✓ Να αυξηθούν οι γλωσσικές του ικανότητες, ώστε να χρησιμοποιεί σύνθετες προτάσεις και να ξεκινά μόνο του συζήτηση.
- ✓ Το παιδί να εκφράζει προφορικά τις σκέψεις του με μεγαλύτερη άνεση.

7. ΑΝΑΛΥΣΗ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΓΙΑ ΤΟ /r/.

7.1 Στοχοθεσία.

Η δημιουργία του θεραπευτικού προγράμματος στηρίχτηκε στο βιβλίο «Οδηγός Λογοθεραπευτικής Παρέμβασης» (Hegde, 2014).

- 7.1.1 Ακουστική διάκριση του ήχου.
- 7.1.2 Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης.
- 7.1.3 Παραγωγή του φωνήματος /r/ σε συλλαβές.
- 7.1.4 Παραγωγή του φωνήματος /r/ σε ψευδολέξεις.
- 7.1.5 Παραγωγή του φωνήματος /r/ σε λέξεις.
- 7.1.6 Παραγωγή του φωνήματος /r/ σε φράσεις.
- 7.1.7 Παραγωγή του /r/ σε προτάσεις.
- 7.1.8 Εισαγωγή του ήχου στον αυθόρμητο λόγο.
- 7.1.9 Παραγωγή συμπλεγμάτων /r/ σε συλλαβές.
- 7.1.10 Παραγωγή συμπλεγμάτων /r/ σε ψευδολέξεις.
- 7.1.11 Παραγωγή συμπλεγμάτων /r/ σε λέξεις.
- 7.1.12 Παραγωγή συμπλεγμάτων /r/ σε φράσεις.
- 7.1.13 Παραγωγή συμπλεγμάτων /r/ σε προτάσεις.
- 7.1.14 Εισαγωγή συμπλεγμάτων /r/ στον αυθόρμητο λόγο.

7.2 Μεθοδολογία.

Οι συνεδρίες πραγματοποιούνται δύο φορές την εβδομάδα και διαρκεί σαράντα-πέντε λεπτά η καθεμία. Επίσης, χρησιμοποιούνται ενισχυτές καθ' όλη τη διάρκεια χορήγησης του θεραπευτικού προγράμματος.

7.2.1 Ακουστική διάκριση του ήχου.

Το παιδί πρέπει να διακρίνει τον ήχο στόχο /r/ από τον ήχο με τον οποίο τον αντικαθιστά, ενδεικτικά με τον ήχο /l/. Αρχικά, πρέπει να διαφοροποιήσει τον ήχο στόχο μεμονωμένα. Έπειτα, σε συλλαβές και τέλος, σε ελάχιστα ζεύγη λέξεων. Στην αρχή, ο θεραπευτής βοηθάει το παιδί χρησιμοποιώντας οπτικό ερέθισμα, το οποίο στην πορεία αποσύρεται. Οι εικόνες που χρησιμοποιούνται είναι το ρόδι και η λάμπα,

που αντιπροσωπεύουν τον ήχο /r / και /l/ αντίστοιχα. Κάθε φορά το παιδί δείχνει τον ήχο που ακούει.

7.2.2 Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης.

Ο θεραπευτής ενθαρρύνει το παιδί να τραβήξει τη γλώσσα πίσω στο στόμα και να την κάνει να πάλλεται πάνω στον ουρανίσκο με ελαφρό γαργαλιτό αυτού (Καμπανάρου 2007) παριστάνοντας ότι «βάφει το ταβάνι του στόματος». Στη συνέχεια, ο θεραπευτής δείχνει στο παιδί τα ζεύγη των λέξεων που θα ήθελε να επαναλάβει, αρχικά, μετά από αυτήν και στην πορεία μόνο του. Τα ζεύγη είναι «τάπα- τάπα, τούκου- τούκου, ντάμπα- ντάμπα, ντούκου- ντούκου, τλάκα- τλάκα» στα οποία γίνονται αρκετές συνεχόμενες επαναλήψεις. Έπειτα, προστίθενται τα «ντάμπα- ντράμπα και ντράμπα- ντράμπα». Αφού το παιδί πραγματοποιήσει πέντε επιτυχημένες προσπάθειες στο τελευταίο ζεύγος λέξεων ο θεραπευτής προχωράει στη δεύτερη φάση. Δηλαδή, ζητά από το παιδί να τοποθετήσει τη γλώσσα του πίσω από τους άνω κοπτήρες και να φυσά δυνατά ώστε να νιώσει τη γλώσσα του να κουνιέται προσθέτοντας σταδιακά μετά από κάθε φύσημα ένα φωνήεν. Επίσης, καθώς η γλώσσα παραμένει στο ίδιο σημείο το παιδί παράγει τον ήχο του τηλεφώνου /dr/ προσθέτοντας πάλι σιγά-σιγά από ένα φωνήεν. Έπειτα από όσες επαναλήψεις χρειάζεται το παιδί για την εξάσκηση της γλώσσας στον ήχο στόχο, ο ήχος /dr/ ακούγεται συνεχώς πιο καθαρά κι έτσι, απομονώνουμε το /r/ αφαιρώντας πρώτα το /n/ κι έπειτα το /t/ (Παπασιλέκας, 1979).

7.2.3 Παραγωγή του φωνήματος /r/ σε συλλαβές.

Το παιδί καλείται να επαναλάβει μετά το θεραπευτή συνδυασμούς του /r/ αρχικά, της μορφής σύμφωνο-φωνήεν (CV) κι έπειτα, φωνήεν-σύμφωνο (VC). Για την πλήρη επιτυχία της δοκιμασίας η κάθε συλλαβή πρέπει να παραχθεί σωστά πέντε φορές.

7.2.4 Παραγωγή του φωνήματος /r/ σε ψευδολέξεις.

Είναι σημαντικό το παιδί να είναι προσεκτικό και να παρατηρεί το στόμα του θεραπευτή καθώς παράγει τις ψευδολέξεις στοχεύοντας στην επιτυχή μίμηση. Η δυσκολία των ψευδολέξεων αυξάνεται σταδιακά ανάλογα με την εξοικείωση της γλώσσας με το φώνημα- στόχο. Αρχικά, είναι δισύλλαβες κι έπειτα, τρισύλλαβες.

7.2.5 Παραγωγή του φωνήματος /r/ σε λέξεις.

Το παιδί καλείται να επαναλάβει δισύλλαβες, τρισύλλαβες και πολυσύλλαβες λέξεις που περιλαμβάνουν το /r/ σε αρχική θέση. Έπειτα, ο θεραπευτής δείχνει στο παιδί εικόνες, οι οποίες απεικονίζουν οικεία αντικείμενα για το ίδιο και η ονομασία τους έχει το φώνημα- στόχο σε αρχική θέση. Στη συνέχεια, η ίδια διαδικασία ακολουθείται και με τις λέξεις που έχουν το /r/ σε μεσαία θέση. Κατά τον ίδιο τρόπο η δυσκολία παραγωγής των λέξεων αυξάνεται σταδιακά ανάλογα με την απόδοση του παιδιού. Σε αυτό το επίπεδο η προσοχή του θεραπευτή επικεντρώνεται στον τρόπο που θα παραχθεί το /r/ και όχι ολόκληρη η λέξη.

7.2.6 Παραγωγή του φωνήματος /r/ σε φράσεις.

Το παιδί επαναλαμβάνει μετά το θεραπευτή μικρές φράσεις. Με την ολοκλήρωση της δοκιμασίας το παιδί κερδίζει ένα μπαλόνι στην απόχρωση της επιλογής του. Έτσι, ενισχύεται η διάθεση και η συνεργασία του παιδιού να συνεχίσει στο επόμενο στάδιο.

7.2.7 Παραγωγή του /r/ σε προτάσεις.

Ο θεραπευτής δημιουργεί προτάσεις, που η τελευταία λέξη κάθε πρότασης περιλαμβάνει το φώνημα- στόχο και απεικονίζεται με έγχρωμη εικόνα. Το παιδί επαναλαμβάνει την πρόταση μετά το θεραπευτή δίνοντας ιδιαίτερη προσοχή στις λέξεις που περιλαμβάνουν το /r/.

7.2.8 Εισαγωγή του ήχου στον αυθόρμητο λόγο.

Δίνονται στο παιδί ιστορίες διαδοχής. Αν δυσκολευτεί κατά την σωστή τοποθέτηση των καρτών ή την περιγραφή δέχεται τη βοήθεια του θεραπευτή. Στόχος της θεραπείας είναι να παράγεται σωστά το φώνημα /r/.

7.2.9 Παραγωγή συμπλεγμάτων /r/ σε συλλαβές.

Ο θεραπευτής παράγει τα συμπλέγματα του φωνήματος της μορφής CCV κι έπειτα, προχωράει στην παραγωγή των κλειστών συλλαβών. Για την πλήρη επιτυχία της δοκιμασίας το παιδί πρέπει να επαναλάβει τον κάθε συνδυασμό σωστά πέντε φορές.

7.2.10 Παραγωγή συμπλεγμάτων /r/ σε ψευδολέξεις.

Το παιδί μιμείται το θεραπευτή καθώς επαναλαμβάνει την κάθε ψευδολέξη. Αρχικά, είναι δισύλλαβες κι έπειτα, τρισύλλαβες. Το φώνημα /r/ βρίσκεται σε αρχική, μεσαία και τελική θέση. Όταν η ψευδολέξη δυσκολεύει το παιδί ο θεραπευτής την παράγει με πιο αργό ρυθμό, ώστε να την κατανοήσει ευκολότερα.

7.2.11 Παραγωγή συμπλεγμάτων /r/ σε λέξεις.

Ο θεραπευτής ζητά από το παιδί να επαναλάβει τις λέξεις που παράγει. Τον ενδιαφέρει η παραγωγή του συμπλέγματος- στόχου κάθε φορά κι όχι ολόκληρη η λέξη. Η δυσκολία των λέξεων αυξάνεται σταδιακά. Δηλαδή, μετά τις δισύλλαβες ακολουθούν οι τρισύλλαβες κι έπειτα, οι πολυσύλλαβες. Παράλληλα, αρχικά το φώνημα-στόχος βρίσκεται σε αρχική θέση και στη συνέχεια, σε μεσαία θέση.

7.2.12 Παραγωγή συμπλεγμάτων /r/ σε φράσεις.

Ο θεραπευτής παράγει φράσεις με τα συμπλέγματα του φωνήματος /r/. Το παιδί με τη σειρά του τις επαναλαμβάνει. Οι φράσεις περιλαμβάνουν δισύλλαβες, τρισύλλαβες και πολυσύλλαβες λέξεις. Το ίδιο γίνεται και με την επανάληψη δύο μικρών ποιημάτων, τα οποία είναι πιο διασκεδαστικά για το παιδί.

7.2.13 Παραγωγή συμπλεγμάτων /r/ σε προτάσεις.

Σ' αυτό το επίπεδο χρησιμοποιούνται εικόνες, οι οποίες είναι τοποθετημένες στο τέλος της κάθε πρότασης που πρέπει το παιδί να επαναλάβει μετά το θεραπευτή. Για τη διατήρηση του ενδιαφέροντός του συνεχίζεται η ίδια διαδικασία καθώς ο θεραπευτής παράγει μικρές ιστορίες.

7.2.14 Παραγωγή συμπλεγμάτων /r/ στον αυθόρμητο λόγο.

Το παιδί τοποθετεί στη σειρά τις εικόνες- κάρτες που του έδωσε ο θεραπευτής, ώστε να δημιουργηθεί μία ολοκληρωμένη ιστορία. Έπειτα, διηγείται την ιστορία. Στόχος της συγκεκριμένης δοκιμασίας είναι το παιδί να παράγει σωστά τους συνδυασμούς του φωνήματος /r/.

7.3 Υλικό προγράμματος.

7.3.1 Ακουστική διάκριση του ήχου.

Θα δοθούν ενδεικτικά παραδείγματα για την περίπτωση αντικατάστασης του /r/ με το /l/.

Συλλαβές	Διάκριση
ρα-λα	
ρε-λε	
ρι-λι	
ρο-λο	
ρου-λου	

Ελάχιστα ζεύγη	Διάκριση	Ελάχιστα ζεύγη	Διάκριση
Λήψη-ρήψη		Γελώ-γερό	
Λάβω-ράβω		Χέλι- χέρι	
Λήμμα-ρήμα		Μίλα- μοίρα	
Λιτό- ρητό		Πάλι- πάρει	
Λάμα- ράμμα		Μέλος- μέρος	
Λάμπα-ράμπα		Μέλι- μέρη	
Λάμπω-ράμπω		Όλος- όρος	
Λέει-ρέει		Όλα- ώρα	
Κλώνος- Κρόνος		Κελί- κερί	
Κλίση-κρίση		Μίλησε- μύρισε	

7.3.2 Παραγωγή του φωνήματος σε συλλαβές.

Σωστή παραγωγή του /τ/ σε συλλαβές.					Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.				
ρα	ρα	ρα	ρα	ρα					
ρε	ρε	ρε	ρε	ρε					
ρι	ρι	ρι	ρι	ρι					
ρο	ρο	ρο	ρο	ρο					
ρου	ρου	ρου	ρου	ρου					
αρ	αρ	αρ	αρ	αρ					
ερ	ερ	ερ	ερ	ερ					
ιρ	ιρ	ιρ	ιρ	ιρ					
ορ	ορ	ορ	ορ	ορ					
Ουρ	ουρ	ουρ	ουρ	ουρ					

7.3.3 Παραγωγή του φωνήματος σε ψευδολέξεις.

Σωστή παραγωγή του /τ/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή του /τ/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
ραρα		ριρο	
ραρε		ριρου	
ραρι		ρορα	
ραρο		ρορε	
ραρου		ρορι	
ρερα		ρορο	
ρερε		ρορου	
ρερι		ρουρα	
ρερο		ρουρε	
ρερου		ρουρι	
ριρα		ρουρο	
ριρε		ρουρου	
ριρι		αρα	

Σωστή παραγωγή του /r/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή του /r/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
αρε		ραδορε	
ερι		ρεβαρε	
ερο		ρεβαρι	
ορου		ριθορι	
ραδεθα		ριφαρου	
ρεσαβα		ροβαρο	
ρισοφο		ροθαρε	
ροσαφο		ρουδερου	
ρουθιδι		ρουδορο	
ραφαρα			

7.3.4 Παραγωγή του φωνήματος σε λέξεις.

Σωστή παραγωγή του /r/ σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή του /r/ σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
ράβω		ρούχο	
ράσο		ράδιο	
ράφι		ράψιμο	
ράμφος		ραντεβού	
ρέστα		ρεβίθι	
ρεύμα		ρεζίλι	
ρίζα		ρεύομαι	
ρύζι		ρίγανη	
ρήμα		ριζικός	
ρίχνω		ρυτίδα	
ροζ		ρόπαλο	
ρόκα		ρόφημα	
ρόμπα		ρουθούνι	
ρωτώ		ρουφήχτρα	

Σωστή παραγωγή του /r/ σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
ραπτομηχανή	
ρεαλιστής	
ρυζόγαλο	
ρομαντικός	

Μπράβο! Κέρδισες το πρώτο σου αυτοκόλλητο.

Τι είναι αυτό;

Σε αρχική θέση:

ραβδί

ρόδα

ρόδι

ρακέτα

ρολόι

ραδιόφωνο

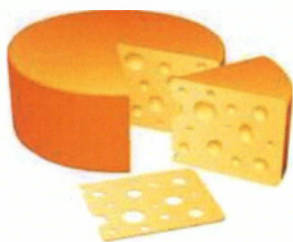
ροδάκινο

Σωστή παραγωγή του /r/ σε μεσαία και τελική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή του /r/ σε μεσαία και τελική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
άρα		αγγούρι	
βέρα		ζάχαρη	
τώρα		ποτήρι	
χαρά		άρρωστος	
πάρε		καρότο	
βαρύ		καρότσι	
γύρη		σίδηρο	
δόρυ		γουρούνι	
κερί		μαρούλι	
καιρός		παράθυρο	
μωρό		παρακαλώ	
νερό		τηλεόραση	
ξέρω		αφαίρεση	
αέρας		αριστερά	
ημέρα		βερίκοκο	
μητέρα		λεωφορείο	
τέσσερα		μαξιλάρι	
βαρέλι		ερώτηση	
ήρεμος		κατσαρόλα	
φόρεμα		αρουραίος	
ωραίος		χαρούμενος	
κορίτσι		παπαρούνα	

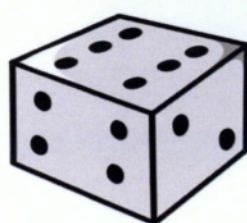

Τι είναι αυτό;

Σε μεσαία και τελική θέση:

τυρί

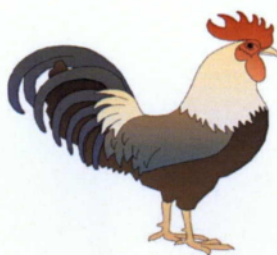
ζάρι

δώρο

κεράσι

κόκορας

καρέκλα

αστέρι

πιρούνι

αεροπλάνο

7.3.5 Παραγωγή του φωνήματος σε φράσεις.

Σωστή παραγωγή του /t/ σε δισύλλαβες λέξεις μέσα σε φράσεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
Μαγικό ραβδί	
Ράμφος πουλιού	
Θέλω ρέστα	
Νόστιμο ρύζι	
Ρωτώ κάτι	
Τρώω ρόδι	
Παίρνω φόρα	
Ασημένια βέρα	
Πάρε τηλέφωνο	
Θέλω τυρί	
Κόκκινο ζάρι	
Πίνω νερό	

Σωστή παραγωγή του /t/ σε τρισύλλαβες λέξεις μέσα σε φράσεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
Ακούω ράδιο	
Μαγειρεύω ρεβίθια	
Ριγωτό παντελόνι	
Ρολόι χεριού	
Τρώω κεράσι	
Τέσσερα δάχτυλα	
Έφερε σοκολάτα	
Ξύλινη καρέκλα	
Γυάλινο ποτήρι	
Φωτεινό αστέρι	
Θέλω καρότο	
Μεγάλο γουρούνι	

Σωστή παραγωγή του /τ/ σε πολυσύλλαβες λέξεις μέσα σε φράσεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
Παλιά ραπτομηχανή	
Τρώω ρυζόγαλο	
Φρέσκο ροδάκινο	
Βλέπω τηλεόραση	
Μαλακό μαξιλάρι	
Στρίψε αριστερά	
Μεγάλο αεροπλάνο	
Όμορφη παπαρούνα	

Συγχαρητήρια! Διάλεξε το μπαλόνι σου!!!

7.3.6 Παραγωγή του φωνήματος σε προτάσεις.

Ο μάγος κρατάει στο χέρι του .....

Αυτό το χρώμα είναι το .....

Το ποδήλατο έχει δύο .....

Στα ποντίκια αρέσει το .....

Ο Αϊ-Βασίλης μου έφερε .....

Είναι νόστιμο το .....

Μου αρέσει να παίζω .....

Καθόμαστε στην .....

Κάνουμε σαλάτα το .....

Μας δείχνει την ώρα το .....

Ο λαγός τρώει .....

Τρώμε με το .....

Ακούμε μουσική από το .....

Είναι φρούτο, είναι το .....

Ταξιδεύουμε με το .....

Είναι κόκκινη η .....

7.3.7 Εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.

7.3.8 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε συλλαβές.

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε συλλαβές.					Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.				
ρκα	ρκε	ρκι	ρκο	ρκου					
ρνα	ρνε	ρνι	ρνο	ρνου					
ργα	ργε	ργι	ργο	ργου					
ρπα	ρπε	ρπι	ρπο	ρπου					
ρτα	ρτε	ρτι	ρτο	ρτου					
ρμα	ρμε	ρμι	ρμο	ρμου					
ρσα	ρσε	ρσι	ρσο	ρσου					
ρδα	ρδε	ρδι	ρδο	ρδου					
ρχα	ρχε	ρχι	ρχο	ρχου					
βρα	βρε	βρι	βρο	βρου					
γρα	γρε	γρι	γρο	γρου					
δρα	δρε	δρι	δρο	δρου					
θρα	θρε	θρι	θρο	θρου					
κρα	κρε	κρι	κρο	κρου					
μπρα	μπρε	μπρι	μπρο	μπρου					
πρα	πρε	πρι	προ	πρου					
τρα	τρε	τρι	τρο	τρου					
φρα	φρε	φρι	φρο	φρου					
χρα	χρε	χρι	χρο	χρου					
χτρα	χτρε	χτρι	χτρο	χτρου					
στρα	στρε	στρι	στρο	στρου					

7.3.9 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε ψευδολέξεις.

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
αρκα		τρουφε	
ιρνι		φραδο	
ουργου		φρεσο	
ερπε		χροβο	
ουρτου		χρουσε	
ιρμα		στραδα	
ορσο		στρουφο	
ερδε		θαβρα	
αρχα		σαβρο	
βραθα		φαγρι	
βρεφε		φεθρο	
γριβι		αθρου	
γροφα		σακρε	
δρεδα		θεκρε	
δρουδε		αμπρα	
θρασα		θομπρο	
θριδε		δουμπρο	
φεγρα		σουμπρου	
αδρε		θαπρα	
σαδρα		θουμπρου	
κρεμο		ματρα	
κρομα		σετρε	
μπροφα		δαφρα	
μπρουδου		βεφρε	
πραθα		βοχρο	
πριθου		σουχρου	
τρεμα		αστρι	

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε ψευδολέξεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
μαστρο		θριμαθρο	
αρκαδα		κρεμακρου	
ερκεσο		κρομεκρο	
ιρνιμι		μπραμαμπρε	
ορνομο		μπριφομπρο	
ουργουσο		πραθαπρε	
αργαβα		πριθουπρο	
ερποσε		τρεματρα	
ιρπιβι		τρουφετρο	
ερτεσε		φραδοφρε	
ουρτουσο		φροδαφρου	
βραθαβρα		χρεσαχρε	
βρεσεβρε		χροσαχρου	
γριβιγρο		χτριφαχτρι	
γρεφαγρου		χτρουδεχτρου	
δραμαδρε		στραμαστρε	
δροβουδρου		στριμοστρο	
θρεμαθρι			

7.3.10 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε λέξεις.

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε λέξεις σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε λέξεις σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
βράδυ		γριά	
βράχος		γρίπη	
βρέφος		γροθιά	
βρίσκω		δράκος	
βροχή		δρόμος	

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /t/ σε λέξεις σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /t/ σε λέξεις σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
θραύση		στραβό	
κράνος		στρέμμα	
κρασί		στρίβω	
κρέας		στροφή	
κρέμα		στρώμα	
κρύο		βράσιμο	
κρυφτό		βρεγμένος	
κρόκος		βροχερός	
μπράβο		γρανίτα	
πράξη		γραμμικός	
πρέπει		γριούλα	
πριν		γρουσουζής	
προίκα		δρεπάνι	
πρώτος		δροσερός	
τραύμα		θρανίο	
τρέχω		θρεπτικός	
τρία		κρατικός	
τρίχα		κρεμάστρα	
τρώω		κρύσταλλο	
τρούφα		πράγματα	
φράχτης		πράσινο	
φρένο		πρίγκιπας	
φρύδι		πρόγραμμα	
φρούτα		πρόσωπο	
χρέος		τραβάω	
χρυσός		τραγούδι	
χρόνος		τρέξιμο	
χρώμα		τρίγωνο	

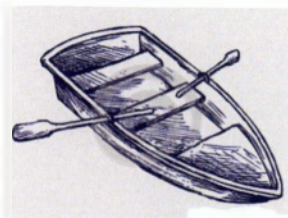
Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /τ/ σε λέξεις σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /τ/ σε λέξεις σε αρχική θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
τριάντα		κροκόδειλος	
τρομπέτα		κρουαζιέρα	
φρυγανιά		πρασινάδα	
φρόνιμος		προβολέας	
φρούριο		τραγουδιστής	
χρήματα		τριαντάφυλλο	
χρυσάφι		τροχόσπιτο	
στραγάλι		φρενάρισμα	
βραχονησίδα		φροντιστήριο	
γραμματική		χρειάζομαι	
δραστήριος		στρατιώτης	
κρεοπωλείο		στρουθοκάμηλος	
κρυολόγημα			

Πολύ καλά!!!

Τι είναι αυτό;

Σε αρχική θέση:

βάρκα

αρκούδα

κορνίζα

άρπα

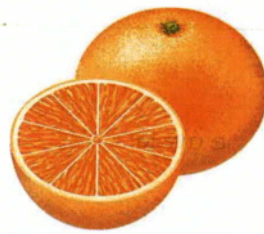
καρπούζι

πόρτα

τούρτα

πορτοκάλι

κορδέλα

βρύση

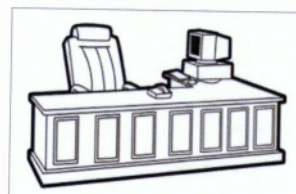
βραχιόλι

γράμμα

γραμμή

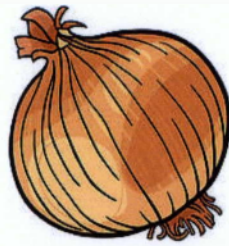
γραφείο

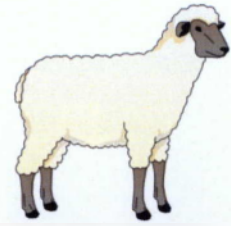
θρόνος

κρεβάτι

γραμμή

πρόβατο

προβοσκίδα

τρένο

τραπέζι

φράουλα

στρογγυλος

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε λέξεις σε μεσαία θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε λέξεις σε μεσαία θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
μάρκα		χοντρός	
αρκεί		πλήκτρο	
πάρκο		αφρός	
φτέρνα		γλάστρα	
κόρνα		κάστρο	
αρνί		βαρκάρης	
παίρνω		αρκετά	
φούρνος		καρκίνος	
αργά		ναρκώνω	
έργο		κερνάω	
καρπός		ταβέρνα	
γιορτή		κυβερνώ	
χαρτί		αρνούμαι	
χόρτο		γαργαλώ	
κέρμα		αργία	
φόρμα		πελαργός	
φάρσα		αρπαγή	
φαρδύ		ερπετό	
φάρδος		άκαρπος	
αρχή		συρτάρι	
σαύρα		κουβέρτα	
μαύρο		χορταίνω	
πούδρα		φορητό	
άρθρο		αρμόδιος	
άκρη		σαρδέλα	
γαμπρός		κορδόνι	
μέτρο		αρχαίος	
κόντρα		αρχηγός	

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /τ / σε λέξεις σε μεσαία θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.	Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του /τ/ σε λέξεις σε μεσαία θέση.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
άρχοντας		ορκίζομαι	
λαβράκι		καρναβάλι	
άγραφος		αρνητικός	
άγριος		εργαλείο	
εκδρομή		εργοστάσιο	
αθροίζω		αρπακτικό	
ακριβός		χορταστικός	
ομπρέλα		πορτοφόλι	
κίτρινο		ασύρματο	
θέατρο		αρσενικός	
απλώστρα		αρχοντικό	
ξαπλώστρα		απρόσεκτος	
υποβρύχιο		τετράγωνο	
ζωγραφίζω		επιτραπέζιο	
φωτογραφία		θεατρικός	
ταχυδρόμος		παιδίατρος	
τσουλήθρα		πολύχρωμος	
μαρκαδόρος			

Τι είναι αυτό;

Σε μεσαία θέση:

κάδρο

πολυθρόνα

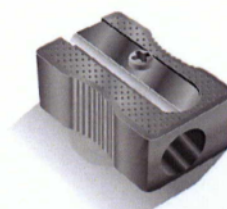
ομπρέλα

δέντρο

τετράδιο

ξύστρα

7.3.11 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε φράσεις.

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε φράσεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
Ξύλινη βάρκα	
Αρκετά παιχνίδια	
Μεγάλη αρκούδα	
Μπλε μαρκαδόρος	
Κερνάω καφέ	
Ψιλός πύργος	
Τρώω καρπούζι	
Έχω γιορτή	

Σωστή παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε φράσεις.	Φωνητική καταγραφή απαντήσεων του παιδιού.
Φάε πορτοκάλι	
Φοράω φόρμα	
Φαρδύ παντελόνι	
Κόκκινη κορδέλα	
Βροχερός καιρός	
Φοράω βραχιόλι	
Στέλνω γράμμα	
Ελληνική γραμματική	
Βγάζω φωτογραφία	
Δραστήριος άνθρωπος	
Τρώω κρέας	
Ακριβό πουκάμισο	
Πηγαίνω εκδρομή	
Πρώτος μαθητής	
Προβοσκίδα ελέφαντα	
Τρία δάχτυλα	
Τρυφερή μητέρα	
Άσπρο τριαντάφυλλο	
Κίτρινο πουλί	
Νόστιμη φράουλα	
Αφρός θάλασσας	
Χρυσό κλουβί	
Πολύχρωμη πεταλούδα	
Κρατάω ομπρέλα	

Συνέχισε έτσι...

Σωστή παραγωγή του /τ/ μέσα σε ποιημάτια.	Σωστή παραγωγή του /τ/ μέσα σε ποιημάτια.
Φεγγαράκι μου λαμπρό φέγγε μου να περπατώ, να πηγαίνω στο σχολειό, να μαθαίνω γράμματα, γράμματα σπουδάσματα του Θεού τα πράγματα.	Στο δρόμο σαν βαδίζω είμαι προσεκτική. Το βλέμμα δεν γυρίζω εγώ εδώ κι εκεί. Μα πιο πολύ ακόμη προσέχω όταν φθάσω μπρος σ' ένα σταυροδρόμι που πάω να περάσω (Γιαννέλη, Γ. Σακκά, 2014).

7.3.12 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος σε προτάσεις.

Οι ψαράδες έχουν .....

Στο δάσος ζει η .....

Βάζουμε τις φωτογραφίες σε .....

Μ' αρέσει να παίζω .....

Σε παρακαλώ, κλείσε την .....

Τα κορίτσια φοράνε στα μαλλιά τους .....

Το νερό τρέχει από τη .....

Οι γυναίκες στο χέρι φοράνε .....

Πρέπει να τραβήξεις μια ευθεία .....

Ο ταχυδρόμος φέρνει στο σπίτι τα .....

Η βασίλισσα κάθεται στο .....

Κοιμόμαστε στο .....

Ο ελέφαντας έχει .....

Το αγαπημένο μου φρούτο είναι η .....

Ο κύκλος είναι .....

Όταν βρέχει κρατάμε .....

Στο δάσος έχει πολλά .....

Ξύνουμε το μολύβι με τη .....

Για να δούμε τί έγινε όταν σχόλασαν τα παιδιά από το σχολείο;

Η βροχή

Να! Σχόλασε το σχολείο και έξω βρέχει δυνατά. Τα κεραμίδια τρέχουν σαν βρύσες. Οι δρόμοι γέμισαν νερά, οι διαβάτες τρέχουν να τρυπώσουν κάπου. Όλοι οι μαθητές ρωτούσαν πώς να φύγουν. – «Καλά μου έλεγε η γιαγιά μου το πρωί να πάρω την ομπρέλα», είπε η Άννα, «όμως δεν την άκουσα και τώρα πώς να πάω σπίτι μου; Θα βραχώ και θα κρυώσω». Σε λίγο όμως σταμάτησε η βροχή και τότε τα παιδιά έτρεξαν γρήγορα στα σπίτια τους (Γεραντώνη, 2014).

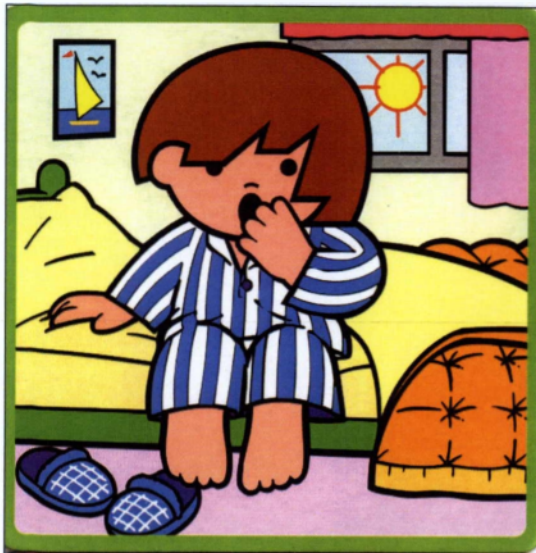
Ξέρεις τί φαίνεται στον ουρανό μετά τη βροχή;

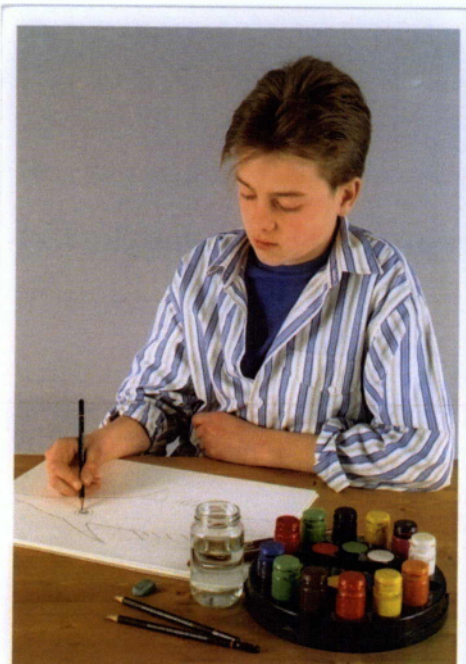
Το ουράνιο τόξο

Μετά τη βροχή φάνηκε το ουράνιο τόξο. Μικροί και μεγάλοι έτρεξαν να το δουν. «-Ποπό χρώματα, μαμά!» ξεφώνισε η Φρόσω. Κόκκινο, κίτρινο, πράσινο, γαλάζιο... Σαν χρωματιστή γέφυρα. Τη νύχτα η Φρόσω χαμογελούσε στον ύπνο της. Ονειρευόταν πως έτρεχε πάνω στο ουράνιο τόξο (Βελαλίδης, Καλαπανίδας, Κανάκης, 2013).

7.3.13 Παραγωγή συμπλεγμάτων του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.

Τα κατάφερες!!!!

8. ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΩΝ ΠΑΙΔΙΩΝ

- Ιωάννα-Μαρία

Η Ιωάννα-Μαρία είναι 6:2 ετών και είναι μέλος πενταμελούς οικογένειας. Είναι το μικρότερο παιδί της οικογένειας και φοιτά στη πρώτη δημοτικού. Κατάγεται από τη Ρωσία, όμως γεννήθηκε και κατοικεί μόνιμα στη Σίνδο Θεσσαλονίκης. Η Ιωάννα-Μαρία είναι κοινωνική και της αρέσει να συμμετέχει σε πολλές ομαδικές δραστηριότητες. Επίσης, είναι ιδιαίτερα συνεργάσιμη και υπάκουη. Από το ανεπίσημο τεστ άρθρωσης που χορηγήθηκε στην Ιωάννα παρατηρήθηκαν φατσιοποιήσεις (/ka'lazɪ/ αντί για καλάθι, /'zoga/ αντί για δώρα), αντικατάσταση του /r/ με το /l/ και απλοποιήσεις των συμπλεγμάτων των φωνημάτων /δ/, /θ/, /ν/, /χ/, /σ/, /l/ και /r/. Από την αξιολόγηση διαπιστώθηκε η μαθησιακή δυσκολία που παρουσιάζει το παιδί στις σχολικές απαιτήσεις. Η δυσκολία της επικεντρώνεται στην ανάγνωση και στην κατανόηση ενός κειμένου. Δυσκολεύεται ιδιαίτερα στην αναγνώριση και γραφή των φωνημάτων. Επιπλέον, η Ιωάννα παρουσιάζει δυσκολία στη προφορική έκφραση των σκέψεών της και αδυναμία στη γραπτή έκφραση αυτών. Επίσης, είναι σημαντικό να αυξηθεί ο χρόνος συγκέντρωσης του παιδιού, χωρίς να αποσπάται η προσοχή του από εξωτερικούς παράγοντες. Ακόμη, αξιολογήθηκε από το Ιατροπαιδαγωγικό Ινστιτούτο και διαγνώστηκε με διαταραχή γλωσσικής έκφρασης. Η έγκρισή της καλύπτει τις συνεδρίες λογοθεραπείας για έξι μήνες. Το παιδί ξεκίνησε να παρακολουθεί για πρώτη φορά συνεδρίες λογοθεραπείας τον Ιούνιο του 2014.

- Σέβη

Η Σέβη είναι 5:3 ετών και είναι μέλος τετραμελούς οικογένειας. Είναι το μεγαλύτερο παιδί της οικογένειας και παρακολουθεί το τμήμα των νηπίων. Είναι μόνιμος κάτοικος Σίνδου Θεσσαλονίκης. Είναι ομιλητική και συνεργάσιμη. Δεν έχει διάγνωση από κρατικό φορέα, παραπέμφθηκε στο κέντρο λογοθεραπείας επειδή δεν παράγει σωστά το φώνημα /r/. Από την ανεπίσημη αξιολόγηση που επιτεύχθηκε στο κέντρο λογοθεραπείας παρατηρήθηκε η δυσκολία της Σέβης να κατονομάζει αντικείμενα που ανήκουν σε κοινή κατηγορία, όπως επίσης ικανότητά της να κατηγοριοποιεί αντικείμενα που της δίνονται. Επιπλέον, το λεξιλόγιό της είναι περιορισμένο και δυσκολεύεται στη προφορική έκφραση των σκέψεών και ιδεών της. Τέλος, παρατηρείται αδυναμία στη βραχυπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη μνήμη του παιδιού. Αποφασίστηκε η έναρξη λογοθεραπευτικών συνεδριών τον Ιούλιο του 2014.

9. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

9.1 Ημερολόγιο συνεδριών.

Ιωάννα-Μαρία

Το θεραπευτικό πρόγραμμα της Ιωάννας πραγματοποιήθηκε με την παραγωγή πρώτα των συμπλεγμάτων του φωνήματος- στόχου, διότι διαπιστώθηκε ότι ήταν πιο εύκολο για την ίδια.

- **9/07/2014:** *Ακουστική διάκριση του ήχου από το /l/, σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης.*
  - Στις 9/07 πραγματοποιήθηκε η πρώτη θεραπευτική συνεδρία για την αποκατάσταση του φωνήματος /r/ μαζί με την Ιωάννα. Αρχικά, έγινε η ακουστική διάκριση ανάμεσα στους ήχους /r/ και /l/. Το παιδί δυσκολεύτηκε στη διάκριση των ήχων και η διαδικασία θα επαναληφθεί. Ο θεραπευτής ξεκίνησε να δείχνει στο παιδί τον τρόπο παραγωγής του /r/ κάνοντας τις πρώτες ασκήσεις που αναφέρονται σε προηγούμενο κεφάλαιο. Το παιδί με ιδιαίτερη προσπάθεια τα καταφέρνει.

- **11/07/2014:** *Ακουστική διάκριση του ήχου από το /l/, σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης.*
  - Στη συνεδρία στις 11/07 συνεχίστηκαν οι ίδιοι στόχοι. Δηλαδή, η ακουστική διάκριση των /r/ και /l/ και η εκμάθηση της σωστής παραγωγής του φωνήματος- στόχου. Η ολοκλήρωση της ακουστικής διαφοροποίησης των ήχων σε επίπεδο συλλαβών είχε πλήρη επιτυχία (5/5 συλλαβές). Εξίσου επιτυχία η Ιωάννα είχε στα ελάχιστα ζεύγη (20/20 ελάχιστα ζεύγη). Η εκμάθηση του σωστού τρόπου και τόπου άρθρωσης του /r/ συνεχίζεται διότι το παιδί δυσκολεύεται στο συνδυασμό αυτών.

- **16/07/2014:** *Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης, παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε συλλαβές.*
  - Στις 16/7 συνεχίζεται η προσπάθεια για την κατανόηση και την σωστή παραγωγή του /r/. Η Ιωάννα εξασκείται στην εναλλαγή των ασκήσεων και με την προσπάθειά της να ακουστεί το /r/. Οι προσπάθειες θα συνεχιστούν ώστε το φώνημα να ακούγεται καθαρά και να παράγεται συνειδητά. Η συνεδρία μοιράζεται χρονικά και εκτός από την παραγωγή του /r/, ο θεραπευτής ενσωματώνει την παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε συλλαβές, όπου σε ορισμένα συμπλέγματα όπως /dga/ και /θga/ παράγεται το φώνημα.

- **18/07/2014:** Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης, παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε συλλαβές.
  - Στη συνεδρία στις 18/07 συνεχίστηκε η προσπάθεια για την επίτευξη των ίδιων στόχων με τη προηγούμενη συνεδρία. Η Ιωάννα πραγματοποιεί τις εναλλαγές των ασκήσεων με μεγαλύτερη ευκολία επιτυγχάνοντας αρκετές φορές την παραγωγή του /r/. Έτσι, η παραγωγή των συλλαβών γίνεται ολοένα με μεγαλύτερη επιτυχία.

- **23/07/2014:** Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης, παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε συλλαβές.
  - Στις 23/07 ολοκληρώθηκε ο σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης του φωνήματος. Ο θεραπευτής τον υπενθυμίζει όταν το παιδί δυσκολεύεται. Έπειτα, ολοκληρώνεται το επίπεδο της παραγωγής των συμπλεγμάτων του /r/ σε συλλαβές. Η Ιωάννα είχε επιτυχία 105/105 συλλαβές μέσω μίμησης από τις οποίες οι 30 πραγματοποιήθηκαν με διπλή επανάληψη.

- **25/07/2014:** Συνοπτική επανάληψη συμπλεγμάτων σε συλλαβές, παραγωγή των συμπλεγμάτων του φωνήματος σε ψευδολέξεις.
  - Στη συνεδρία στις 25/07 πραγματοποιήθηκε μία συνοπτική επανάληψη των συμπλεγμάτων του /r/ σε συλλαβές. Στη συνέχεια, ολοκληρώθηκε η παραγωγή των συμπλεγμάτων του φωνήματος σε επίπεδο ψευδολέξεων (85/90 ψευδολέξεις). Η Ιωάννα παρήγαγε τις ψευδολέξεις έπειτα από μίμηση από τις οποίες οι 28 έγιναν με διπλή επανάληψη και πέντε από αυτές το παιδί δεν κατάφερε να παράγει σωστά.

- **30/07/2014:** Επανάληψη συμπλεγμάτων σε ψευδολέξεις, παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε αρχική θέση (ΑΘ).
  - Η συνεδρία στις 30/07 ξεκίνησε με επανάληψη με τη χρήση ορισμένων ψευδολέξεων που εξασκήθηκαν στην προηγούμενη συνεδρία. Στη διάρκεια της συνεδρίας πραγματοποιήθηκε η παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε λέξεις που έχουν το φώνημα- στόχο σε ΑΘ (88/91 λέξεις). Η διαδικασία δεν ολοκληρώθηκε λόγω ολοκλήρωσης χρονικά της συνεδρίας.

- **1/08/2014:** Παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε αρχική θέση (ΑΘ) και σε μεσαία θέση (ΜΘ).
  - Στις 1/08 συνεχίστηκε η παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε επίπεδο λέξεων. Το παιδί στην κατονομασία των εικόνων που απεικόνιζαν αντικείμενα, των οποίων η ονομασία είχε πρώτο φώνημα το φώνημα- στόχο,

είχε επιτυχία 21/23 εικόνες. Στην επανάληψη λέξεων με συμπλέγματα του /r/ σε ΜΘ η Ιωάννα παρήγαγε σωστά 86/93 λέξεις. Στο ίδιο επίπεδο ο θεραπευτής χρησιμοποιώντας οπτικό ερέθισμα η επιτυχία του παιδιού είναι 6/6 εικόνες από τις οποίες η μία πραγματοποιήθηκε μέσω της μίμησης.

- **3/09/2014:** Συνοπτική επανάληψη όλων των προηγούμενων θεραπευτικών στόχων.
  - Μετά από την περίοδο ξεκούρασης για το παιδί ξεκίνησαν πάλι οι συνεδρίες λογοθεραπείας. Πραγματοποιήθηκε επανάληψη όλων των σταδίων του θεραπευτικού προγράμματος που επετεύχθησαν μέχρι την παρούσα συνεδρία. Ο θεραπευτής επέμενε πιο πολύ όπου παρατηρούσε ότι το παιδί δυσκολευόταν περισσότερο.

- **5/09/2014:** Παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε φράσεις.
  - Στις 5/09 το παιδί εξασκήθηκε στην παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε φράσεις. Η δραστηριότητα έγινε μέσω της επανάληψης. Η Ιωάννα έχει επιτυχία 29/32 φράσεις. Σ' αυτό το επίπεδο περιλαμβάνεται η παραγωγή μικρών ποιημάτων, όμως η διαδικασία δεν ολοκληρώθηκε λόγω έλλειψης χρόνου.

- **10/09/2014:** Παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε φράσεις, παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε προτάσεις.
  - Στην έναρξη της συνεδρίας έγινε μία συνοπτική επανάληψη με χρήση ορισμένων φράσεων, οι οποίες εξασκήθηκαν στην προηγούμενη συνεδρία. Έπειτα, ολοκληρώθηκε αυτό το στάδιο με την παραγωγή των ποιημάτων, τα οποία περιλάμβαναν δέκα συνδυασμούς συμπλεγμάτων του /r/. Το παιδί πραγματοποίησε με απόλυτη επιτυχία τη διαδικασία (10/10 συνδυασμούς). Ακόμη, ο θεραπευτής ενθάρρυνε το παιδί να επαναλάβει μετά από αυτόν τις προτάσεις, όμως η διαδικασία δεν ολοκληρώθηκε.

- **12/09/2014:** Παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε προτάσεις.
  - Στη συνεδρία στις 12/09 ολοκληρώθηκε το επίπεδο των προτάσεων (18/18 προτάσεις). Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε η παραγωγή μικρών ιστοριών από το παιδί μετά το θεραπευτή. Σ' αυτή τη δοκιμασία το παιδί μέσα από το μεγάλο του ενθουσιασμό παρήγαγε σωστά 20/23 λέξεις.

- **17/09/2014:** *Εισαγωγή συμπλεγμάτων του /r/ στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στις 17/09 έγινε η εισαγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ στην αυθόρμητη ομιλία δίνοντας στο παιδί εικόνες- κάρτες για να δημιουργήσει ιστορία. Το παιδί παρήγαγε χωρίς κανένα λάθος στις λέξεις που χρησιμοποίησε τις τρεις από τις τέσσερις ιστορίες.

- **19/09/2014:** *Εισαγωγή συμπλεγμάτων του /r/ στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στη συνεδρία στις 19/09 το παιδί ενθαρρύνεται να αφηγηθεί το αγαπημένο του παραμύθι και να περιγράψει το αγαπημένο του παιχνίδι. Δηλαδή, εξασκείται στην υιοθέτηση του φωνήματος στην αυθόρμητη ομιλία. Το παιδί ολοκλήρωσε τις διαδικασίες κάνοντας λάθος σε τρεις λέξεις που είναι: «πριγκίπισσα», την οποία χρησιμοποίησε τέσσερις φορές και μία φορά το σύμπλεγμα δεν ακούστηκε καθαρά, «καρδιά» και «άσπρο».

- **24/09/2014:** *Εισαγωγή συμπλεγμάτων του /r/ στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στις 24/09 ολοκληρώνεται η διαδικασία της αυτοματοποίησης του /r/ από το ίδιο το παιδί. Στην περιγραφή των αδερφών της Ιωάννας δεν παρατηρήθηκε κανένα λάθος όσο αφορά την παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/.

- **26/09/2014:** *Παραγωγή του /r/ σε συλλαβές, παραγωγή του /r/ σε ψευδολέξεις.*
  - Από τη συνεδρία στις 26/09 ξεκινάει η προσπάθεια του παιδιού και του θεραπευτή για την παραγωγή του φωνήματος /r/ σε συλλαβές. Πραγματοποιείται η δραστηριότητα έχοντας η Ιωάννα επιτυχία 50/50 συλλαβές πάντοτε μέσω της μίμησης. Έπειτα, μέσω της μίμησης ολοκληρώθηκε η διαδικασία παραγωγής του /r/ σε ψευδολέξεις, όπου επετεύχθησαν οι 42 από τις 46 ψευδολέξεις.

- **1/10/2014:** *Παραγωγή του /r/ σε λέξεις σε αρχική θέση (ΑΘ) και μεσαία θέση (ΜΘ).*
  - Στις 1/10, αρχικά, ο θεραπευτής ενθαρρύνει το παιδί να επαναλάβει λέξεις που έχουν το /r/ σε ΑΘ. Σ' αυτή τη δραστηριότητα όπου δεν υπήρχε οπτικό ερέθισμα η Ιωάννα είχε επιτυχία 30/32 λέξεις, από τις οποίες δύο πολυσύλλαβες τις επανέλαβε έπειτα από μίμηση. Στη συνέχεια, στην κατονομασία εικόνων το παιδί παρήγαγε σωστά 6/7 εικόνες. Συνεχίζοντας, το παιδί παρήγαγε μετά το θεραπευτή λέξεις που είχαν το /r/ σε ΜΘ και είχε επιτυχία 41/44 λέξεις. Στη διαδικασία παραγωγής του /r/ στην ίδια θέση έχοντας οπτικό ερέθισμα το παιδί παρήγαγε 9/9 εικόνες.

- **3/10/2014:** *Επανάληψη του προηγούμενου στόχου, παραγωγή του /r/ σε φράσεις.*
  - Η συνεδρία στις 31/10 άρχισε με επιλεκτική επανάληψη χρησιμοποιώντας ορισμένες λέξεις με το /r/ σε ΑΘ και ΜΘ από την προηγούμενη συνεδρία. Έπειτα, ολοκληρώθηκε η παραγωγή του /r/ σε επίπεδο φράσεων (31/32 φράσεις). Σ' αυτό το επίπεδο η Ιωάννα δυσκολεύτηκε στις φράσεις που είχαν πολυσύλλαβες λέξεις.

- **8/10/2014:** *Επανάληψη του /r/ σε φράσεις, παραγωγή του /r/ σε προτάσεις, εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Με την έναρξη της συνεδρίας στις 8/10 έγινε συνοπτικός έλεγχος στην παραγωγή των φράσεων. Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε και ολοκληρώθηκε η παραγωγή του /r/ σε προτάσεις (16/16 προτάσεις). Επιπλέον, έγινε η εισαγωγή του /r/ στον αυθόρμητο λόγο δίνοντας ο θεραπευτής στο παιδί εικόνες για να δημιουργήσει ιστορία, όμως λόγω έλλειψης χρόνου δεν ολοκληρώθηκε η διαδικασία.

- **10/10/2014:** *Εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στις 10/10 το παιδί ενθαρρύνεται να παράγει ιστορίες με διάφορες εικόνες που του δίνονται. Η Ιωάννα δημιούργησε και παρήγαγε 3/3 ιστορίες. Όταν δεν ακουγόταν καθαρά το /r/ το παιδί αυτοδιορθωνόταν.

- **15/10/2014:** *Εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στη συνεδρία στις 15/10 συνεχίζεται η προσπάθεια για αυτοματοποίηση του /r/ στην καθημερινότητα του παιδιού. Έτσι, ο θεραπευτής ενθαρρύνει την Ιωάννα να περιγράψει την κυρία της στο σχολείο. Το παιδί παρήγαγε λανθασμένα το όνομα της κυρίας, «Κατερίνα».

- **17/10/2014:** *Εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στις 17/10 ο θεραπευτής προτρέπει την Ιωάννα να παίξουν επιτραπέζιο και συζητούν. Το παιδί χρησιμοποιεί προσεκτικά το φώνημα /r/ στην ομιλία του.

- **22/10/2014:** *Εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στη συνεδρία στις 22/10 επετεύχθη η ολοκλήρωση του θεραπευτικού προγράμματος αποκατάστασης του /r/ για την Ιωάννα. Το παιδί παράγει πάντοτε το /r/.

Πίνακας 7: Ποσοστά επιτυχίας των συμπλεγμάτων του φωνήματος /r/.

	Ποσοστό επιτυχίας	Ποσοστό %
Μέσω μίμησης	20/25 ακουστική διάκριση	100%
	105/105 συλλαβές	100%
	85/90 ψευδολέξεις	94,4%
	88/91 λέξεις (ΑΘ)	96,7%
	21/23 εικόνες (ΑΘ)	91,3%
	86/93 λέξεις (ΜΘ)	92,4%
	6/6 εικόνες (ΜΘ)	100%
	Σύνολο	416/433 προσπάθειες
Αυθόρμητος λόγος	29/32 φράσεις	90,6%
	10/10 συνδυασμούς	100%
	18/18 προτάσεις	100%
	20/23 λέξεις	86,9%
	3/4 ιστορίες	75%
Σύνολο	80/87 προσπάθειες	91,9%
Ποσοστό επιτυχίας του θεραπευτικού προγράμματος των συμπλεγμάτων του φωνήματος /r/.	496/520 προσπάθειες	95,3%

Πίνακας 8: Ποσοστά επιτυχίας του φωνήματος /r/.

	Ποσοστό επιτυχίας	Ποσοστό %
Μέσω μίμησης	50/50 συλλαβές	100%
	42/46 ψευδολέξεις	91,3%
	30/32 λέξεις (ΑΘ)	93,7%
	6/7 εικόνες (ΑΘ)	85,7%
	41/44 λέξεις (ΜΘ)	93,1%
	9/9 εικόνες (ΜΘ)	100%
	Σύνολο	178/188 προσπάθειες
Αυθόρμητος λόγος	31/32 φράσεις	96,8%
	16/16 προτάσεις	100%
	3/3 ιστορίες	100%
Σύνολο	50/51 προσπάθειες	98%
Ποσοστό επιτυχίας του θεραπευτικού προγράμματος του φωνήματος /r/.	228/239 προσπάθειες	95,3%

Συνολικό ποσοστό του θεραπευτικού προγράμματος για την αποκατάσταση του φωνήματος /r/: $724/759 = 95,3\%$.

Σέβη

Το θεραπευτικό πρόγραμμα της Σέβης ξεκίνησε με την εκμάθηση πρώτα της παραγωγής των συμπλεγμάτων του /r/. Κατά την εφαρμογή του εξατομικευμένου προγράμματος για τη Σέβη δεν πραγματοποιήθηκε το επίπεδο της ακουστικής διάκρισης διότι δεν αντικαθιστούσε το φώνημα- στόχο με άλλο φώνημα.

- **23/06/2014:** *Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης του φωνήματος.*
  - Στις 23/06 πραγματοποιήθηκε η έναρξη του θεραπευτικού προγράμματος για την αποκατάσταση του φωνήματος /r/ μαζί με τη Σέβη. Ο θεραπευτής εξήγησε στο παιδί τον τρόπο και τον τόπο άρθρωσης του φωνήματος προσπαθώντας μαζί για την επίτευξη των ασκήσεων ολοκληρώθηκε η συνεδρία. Το παιδί δυσκολεύτηκε αρκετά.

- **26/06/2014:** *Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης του φωνήματος.*
  - Ο θεραπευτής θύμισε στο παιδί τη σωστή θέση της γλώσσας για την εκφορά του /r/ στη συνεδρία στις 26/06. Έπειτα, το παιδί μιμούμενο το θεραπευτή άρχισε να κατανοεί τον τρόπο και τον τόπο άρθρωσης του φωνήματος και να συμμετέχει ενεργά και αποτελεσματικά στις ασκήσεις.

- **30/06/2014:** *Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης του φωνήματος.*
  - Η συνεδρία στις 30/06 ξεκίνησε και ολοκληρώθηκε με τις προσπάθειες για τη σωστή παραγωγή του /r/. Η Σέβη άρχισε να καταφέρνει την εναλλαγή των ασκήσεων.

- **3/07/2014:** *Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης του φωνήματος, παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε συλλαβές.*
  - Στις 3/07 η παραγωγή του /r/ δεν ήταν πάντοτε καθαρή, όμως το παιδί το κατανοούσε και επαναλάμβανε την άσκηση. Σ' αυτήν τη συνεδρία έγινε η εισαγωγή των συμπλεγμάτων σε συλλαβές. Η διαδικασία δεν ολοκληρώθηκε λόγω έλλειψης χρόνου.

- **7/07/2014:** *Σωστός τόπος και τρόπος άρθρωσης του φωνήματος, παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε συλλαβές.*
  - Στην έναρξη της συνεδρίας στις 7/07 επαναλήφθηκαν με τη σειρά όλες οι ασκήσεις για την παραγωγή φωνήματος /r/. Ο στόχος επιτεύχθηκε, διότι το παιδί τις πραγματοποίησε με ευκολία και αποτελεσματικότητα, αφού το /r/

ακουγόταν καθαρά. Στη συνέχεια, ολοκληρώθηκε το επίπεδο της παραγωγής των συμπλεγμάτων του /r/ σε συλλαβές (103/105 συλλαβές).

- **10/07/2014:** *Επανάληψη συμπλεγμάτων του /r/ σε συλλαβές, παραγωγή των συμπλεγμάτων του φωνήματος σε ψευδολέξεις.*
  - Στις 10/07 επαναλήφθηκε η παραγωγή των συλλαβών με την επιλογή και χρήση ορισμένων αυτών. Έπειτα, πραγματοποιήθηκε η παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε ψευδολέξεις. Η διαδικασία δεν ολοκληρώθηκε λόγω δυσκολίας του παιδιού να συνεχίσει τις προσπάθειες.

- **14/07/2014:** *Παραγωγή των συμπλεγμάτων του φωνήματος σε ψευδολέξεις, παραγωγή του /r/ σε λέξεις σε αρχική θέση (ΑΘ).*
  - Στη συνεδρία στις 14/07 ολοκληρώθηκε η εκμάθηση της σωστής παραγωγής των συμπλεγμάτων του /r/ σε ψευδολέξεις. Το παιδί προσφέροντας τη συνεργασία και το ενδιαφέρον του στο θεραπευτή παράγαγε σωστά 87/90 ψευδολέξεις, τρεις από τις οποίες δεν κατάφερε να παράγει.

- **17/07/2014:** *Παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε λέξεις σε αρχική θέση (ΑΘ) και μεσαία θέση (ΜΘ).*
  - Στις 17/07 επιτεύχθηκε ο θεραπευτικός στόχος για την παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε λέξεις που το περιέχουν σε ΑΘ και σε λέξεις που το έχουν σε ΜΘ. Στην παραγωγή λέξεων με συμπλέγματα του /r/ σε ΑΘ το παιδί παράγαγε 89/91 λέξεις. Έπειτα, στην κατονομασία εικόνων με το φώνημα-στόχο σε ΑΘ επέτυχε 21/23 εικόνες. Επίσης, στην παραγωγή λέξεων με τα συμπλέγματα του /r/ σε ΜΘ είχε επιτυχία 88/93 λέξεις. Τέλος, στο στάδιο της κατονομασίας των εικόνων με τα συμπλέγματα του /r/ σε ΜΘ παράγαγε σωστά 5/6 εικόνες.

- **21/07/2014:** *Συνοπτική επανάληψη του προηγούμενου στόχου, παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε φράσεις.*
  - Η συνεδρία στις 21/7 ξεκίνησε με την επανάληψη της δραστηριότητας για την παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε επίπεδο λέξεων με τη χρήση ορισμένων αυτών. Έπειτα, ο θεραπευτής συνέχισε στο επόμενο στάδιο του εξατομικευμένου προγράμματος, δηλαδή στην παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε φράσεις. Η δραστηριότητα δεν ολοκληρώθηκε λόγω έλλειψης χρόνου.

- **24/07/2014:** Παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε φράσεις.
  - Στις 24/07 επιτεύχθηκε η παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε επίπεδο φράσεων (30/32 φράσεις). Επιπλέον, στο ίδιο επίπεδο ο θεραπευτής χρησιμοποίησε μικρά ποιημάτια, στα οποία το παιδί είχε επιτυχία 10/10 συνδυασμούς των συμπλεγμάτων του /r/.

- **28/07/2014:** Παραγωγή συμπλεγμάτων του /r/ σε προτάσεις.
  - Στις 28/07 ο θεραπευτής προχώρησε στην παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/ σε επίπεδο προτάσεων. Το παιδί παρήγαγε 16/18 προτάσεις. Ακόμη, στην παραγωγή μικρών ιστοριών μετά το θεραπευτή το παιδί παρήγαγε 19 από τις 23 λέξεις που περιείχαν συμπλέγματα του /r/.

- **31/07/2014:** Επανάληψη του προηγούμενου στόχου, εισαγωγή συμπλεγμάτων του /r/ στον αυθόρμητο λόγο.
  - Με τη συνοπτική επανάληψη του στόχου που πραγματοποιήθηκε στην προηγούμενη συνεδρία ξεκίνησε η συνεδρία στις 31/07. Στη συνέχεια, ο θεραπευτής θέλησε να εισάγει τα συμπλέγματα του /r/ στην αυθόρμητη ομιλία. Λόγω έλλειψης χρόνου η δραστηριότητα δεν ολοκληρώθηκε.

- **1/09/2014:** Συνοπτική επανάληψη όλων των προηγούμενων θεραπευτικών στόχων.
  - Με την επιστροφή από την καλοκαιρινή ξεκούραση του παιδιού πραγματοποιήθηκε συνοπτική επανάληψη όλων των επιτευχθέντων θεραπευτικών στόχων. Ο θεραπευτής επέμενε στα σημεία που παρατηρήθηκε μεγαλύτερη δυσκολία από το παιδί.

- **4/09/2014:** Εισαγωγή συμπλεγμάτων του /r/ στον αυθόρμητο λόγο.
  - Στη συνεδρία στις 4/09 επιτεύχθηκε η παραγωγή ιστοριών από το παιδί από τις κάρτες που του έδωσε ο θεραπευτής (4/4 ιστορίες). Ακόμη ο θεραπευτής συζήτησε με τη Σέβη για το αγαπημένο παιχνίδι που παίζει στο σχολείο προσέχοντας την παραγωγή των συμπλεγμάτων του /r/.

- **8/09/2014:** *Εισαγωγή συμπλεγμάτων του /r/ στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στη συνεδρία στις 8/09 ο θεραπευτής έπαιξε επιτραπέζιο με τη Σέβη και συζητήσαν για το μικρό αδερφό της. Το παιδί χρησιμοποίησε σωστά τα συμπλέγματα του /r/.

- **11/09/2014:** *Παραγωγή του /r/ σε συλλαβές, παραγωγή του /r/ σε ψευδολέξεις.*
  - Από τις 11/9 ξεκίνησε η παραγωγή του /r/ σε επίπεδο συλλαβών και ψευδολέξεων. Το παιδί παρήγαγε 48/50 συλλαβές και 44/46 ψευδολέξεις μέσω μίμησης.

- **15/09/2014:** *Επανάληψη της παραγωγής του φωνήματος σε συλλαβές και ψευδολέξεις, παραγωγή του /r/ σε λέξεις σε αρχική θέση (ΑΘ).*
  - Στις 15/09 πραγματοποιήθηκε συνοπτική επανάληψη των συλλαβών και των ψευδολέξεων. Έπειτα, μέσω της μίμησης το παιδί παρήγαγε λέξεις που περιέχουν το φώνημα- στόχο σε ΑΘ (31/32 λέξεις) και κατονόμασε εικόνες (6/7 εικόνες).

- **18/09/2014:** *Παραγωγή του /r/ σε λέξεις σε μεσαία θέση (ΜΘ), παραγωγή του /r/ σε φράσεις.*
  - Στις 18/09 επιτεύχθηκε η παραγωγή του /r/ σε λέξεις που το έχουν σε ΜΘ (41/44 λέξεις). Ακόμη, η Σέβη κατονόμασε εικόνες που περιείχαν το /r/ σε ΜΘ (6/9 εικόνες). Η δραστηριότητα της εκμάθησης της παραγωγής του /r/ σε επίπεδο φράσεων δεν ολοκληρώθηκε.

- **22/09/2014:** *Παραγωγή του /r/ σε φράσεις, παραγωγή του /r/ σε προτάσεις.*
  - Στη συνεδρία στις 22/09 ολοκληρώθηκε το στάδιο της παραγωγής του /r/ σε επίπεδο φράσεων (30/32 φράσεις). Έπειτα, ο θεραπευτής προχώρησε στον επόμενο θεραπευτικό στόχο που είναι το επίπεδο των προτάσεων. Σ' αυτό το επίπεδο η Σέβη παρήγαγε σωστά 15/16 προτάσεις.

- **25/09/2014:** *Επανάληψη της παραγωγής του /r/ σε προτάσεις, εισαγωγή του φωνήματος στον αυθόρμητο λόγο.*
  - Στις 25/09 πραγματοποιήθηκε σύντομη επανάληψη του θεραπευτικού στόχου σε επίπεδο προτάσεων. Ακόμη, το παιδί ενθαρρύνθηκε να εισάγει το φώνημα- στόχο στην αυθόρμητη ομιλία δημιουργώντας ιστορίες με τις εικόνες που του δόθηκαν από το θεραπευτή. Η διαδικασία δεν ολοκληρώθηκε.

- **29/09/2014:** Εισαγωγή του φωνήματος /r/ στον αυθόρμητο λόγο.
  - Στη συνεδρία στις 29/09 ολοκληρώθηκε η δραστηριότητα δημιουργίας ιστοριών από το παιδί (3/3 ιστορίες). Στη συνέχεια, η Σέβη συζήτησε με το θεραπευτή για την καλύτερή της φίλη προσέχοντας την παραγωγή του /r/ και των συμπλεγμάτων του. Το παιδί στις 20 λέξεις που χρησιμοποίησε με το φώνημα- στόχο παρήγαγε τρεις απ' αυτές λανθασμένα.

- **2/10/2014:** Εισαγωγή του φωνήματος /r/ στον αυθόρμητο λόγο.
  - Στις 2/10 η Σέβη ενθαρρύνθηκε από το θεραπευτή να περιγράψει το δωμάτιό της και πώς περνάει τον χρόνο της με τους γονείς της. Η παραγωγή του /r/ ήταν σωστή. Όταν το φώνημα /r/ δεν παραγόταν καθαρά το παιδί αυτοδιορθωνόταν.

Πίνακας 9: Ποσοστά επιτυχίας των συμπλεγμάτων του φωνήματος /r/.

	Ποσοστό επιτυχίας	Ποσοστό %
Μέσω μίμησης	103/105 συλλαβές	98%
	87/90 ψευδολέξεις	96,6%
	89/91 λέξεις (ΑΘ)	97,8%
	21/23 εικόνες (ΑΘ)	91,3%
	88/93 λέξεις (ΜΘ)	94,6%
	5/6 εικόνες (ΜΘ)	83,3%
	Σύνολο	393/408 προσπάθειες
Αυθόρμητος λόγος	30/32 φράσεις	93,7%
	10/10 συνδυασμούς	100%
	16/18 προτάσεις	88,8%
	19/23 κείμενα	82,6%
	4/4 ιστορίες	100%
Σύνολο	79/87 προσπάθειες	90,8%
Ποσοστό επιτυχίας του θεραπευτικού προγράμματος των συμπλεγμάτων του φωνήματος /r/.	472/495 προσπάθειες	95,3%

Πίνακας 10: Ποσοστά επιτυχίας του φωνήματος /r/.

	Ποσοστό επιτυχίας	Ποσοστό %
Μέσω μίμησης	48/50 συλλαβές	96%
	44/46 ψευδολέξεις	95,6%
	31/32 λέξεις (ΑΘ)	96,8%
	6/7 εικόνες (ΑΘ)	85,7%
	41/44 λέξεις (ΜΘ)	93,1%
	6/9 εικόνες (ΜΘ)	66,6%
	Σύνολο	176/188 προσπάθειες
Αυθόρμητος λόγος	30/32 φράσεις	93,7%
	15/16 προτάσεις	93,7%
	3/3 ιστορίες	100%
Σύνολο	48/51 προσπάθειες	94,1%
Ποσοστό επιτυχίας του θεραπευτικού προγράμματος του φωνήματος /r/.	224/239 προσπάθειες	93,7%

Συνολικό ποσοστό του θεραπευτικού προγράμματος για την αποκατάσταση του φωνήματος /r/: $696/734 = 94,8\%$

9.2 Συστάσεις.

Ιωάννα- Μαρία

Η Ιωάννα- Μαρία κάνοντας εξαιρετική πρόοδο μέσω του εξατομικευμένου θεραπευτικού προγράμματος λογοθεραπείας που της χορηγήθηκε, ο θεραπευτής θεωρεί χρήσιμο τη συνέχιση του θέτοντας τους παρακάτω θεραπευτικούς στόχους:

- ✓ Το παιδί να επιτύχει τη γενίκευση όλων των φωνημάτων (/d/, /f/).
- ✓ Να ενισχυθεί η προφορική έκφραση των σκέψεων.
- ✓ Να αυξηθεί ο χρόνος συγκέντρωσης του παιδιού.
- ✓ Να καθοδηγηθεί στην εκμάθηση των γραφημάτων.
- ✓ Να ενισχυθεί η ανάγνωση του παιδιού.
- ✓ Να ενισχυθεί η γραφή του παιδιού.
- ✓ Να ενισχυθεί η ικανότητα κατανόησης ενός κειμένου.
- ✓ Να ενισχυθεί η γραπτή έκφραση των σκέψεων.

Σέβη

Ο θεραπευτής προτείνει τη συνέχιση του εξατομικευμένου λογοθεραπευτικού προγράμματος για τη Σέβη, παρά την ολοκλήρωση της αρθρωτικής θεραπείας για την επίτευξη των παρακάτω στόχων:

- ✓ Η ενίσχυση του εκφραστικού λεξιλογίου του παιδιού.
- ✓ Η ενίσχυση της κατηγοριοποίησης των αντικειμένων, των φρούτων, των λαχανικών και των επαγγελμάτων.
- ✓ Η ενίσχυση της προφορικής έκφρασης των σκέψεων.
- ✓ Η ενίσχυση της μνήμης του παιδιού.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Παρατηρώντας τα συνολικά αποτελέσματα του θεραπευτικού προγράμματος που σχεδιάστηκε για την αποκατάσταση του φωνήματος /l/ και εφαρμόστηκε στα δύο αγόρια, προκύπτει ότι δεν έχουν μεγάλη απόκλιση μεταξύ των δύο παιδιών (διαφορά:3,4%). Παράλληλα, τα συνολικά αποτελέσματα του θεραπευτικού προγράμματος για το φώνημα /r/, μεταξύ των δύο παιδιών που χορηγήθηκε, εμφανίζουν ελάχιστη απόκλιση (διαφορά: 0,5%).

Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της χορήγησης του θεραπευτικού προγράμματος για την αποκατάσταση του φωνήματος /l/ σημειώθηκε μεγαλύτερη επιτυχία των παιδιών στις δραστηριότητες για την εκμάθηση του φωνήματος /l/ και όχι στις δραστηριότητες για την εκμάθηση των συμπλεγμάτων του. Επίσης, στην εφαρμογή του θεραπευτικού προγράμματος για την εκμάθηση του φωνήματος /r/, η Ιωάννα δυσκολεύτηκε περισσότερο στις δραστηριότητες για την παραγωγή του /r/, σε αντίθεση με τη Σέβη, η οποία μεγαλύτερη δυσκολία παρουσίασε στην παραγωγή των συμπλεγμάτων του φωνήματος.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι στα δύο θεραπευτικά προγράμματα που σχεδιάστηκαν και εφαρμόστηκαν για την αποκατάσταση των υγρών φωνημάτων παρατηρήθηκε μεγαλύτερη δυσκολία στις δραστηριότητες για τη γενίκευση των συμπλεγμάτων αυτών, δηλαδή του /l/ και του /r/. Ακόμη, τα παιδιά μικρότερης ηλικίας, στα οποία χορηγήθηκαν τα συγκεκριμένα θεραπευτικά προγράμματα συγκέντρωσαν χαμηλότερα ποσοστά επιτυχίας, το οποίο οφείλεται στο νεαρό της ηλικίας και στο χρονικό περιθώριο που χρειάζονται για την κατάκτηση των φωνημάτων.

Ολοκληρώνοντας, με τη συγκέντρωση των υψηλών ποσοστών επιτυχίας των παιδιών φαίνεται η αποτελεσματικότητα των θεραπευτικών προγραμμάτων που παρουσιάστηκαν σ' αυτήν την εργασία. Για τη βελτίωση των αποτελεσμάτων όλων των παιδιών και κυρίως των παιδιών μικρότερης ηλικίας θα ήταν εύλογο οι δραστηριότητες των προγραμμάτων να είναι περισσότερο διαδραστικές. Επίσης, έχοντας μεγαλύτερο χρονικό περιθώριο, η έρευνα θα μπορούσε να επαναληφθεί με την εφαρμογή των θεραπευτικών προγραμμάτων σε ευρύτερο δείγμα, ώστε να υπάρξει η δυνατότητα σύγκρισης περισσότερων αποτελεσμάτων κι έπειτα, η καταγραφή των συμπερασμάτων τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ann W. Kummer (2011), Σχιστίες και Κρανιοπροσωπικές Ανωμαλίες-Επιπτώσεις στην ομιλία και την αντήχηση, εκδόσεις Πασχαλίδης, Αθήνα
- Α. Παπασιλέκας (1979), Διαταραχές του Λόγου: αιτιολογία, διάγνωση, θεραπεία, Αθήνα
- Victoria Fromkin, Robert Rodman, Nina Hyams (2012), Εισαγωγή στη μελέτη της γλώσσας, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα
- Γεώργιος Δ. Δράκος (2003), Ειδική παιδαγωγική των προβλημάτων του λόγου και ομιλίας, εκδόσεις Ατραπός, Αθήνα
- Δ. Νικολόπουλος (2008), Γλωσσική Ανάπτυξη και Διαταραχές, εκδόσεις Τόπος, Αθήνα
- Δημοσθένης Β. Παναγιωτάκος (2011), Μεθοδολογία της έρευνας και της ανάλυσης δεδομένων για τις επιστήμες της υγείας, εκδόσεις Διόνικος, Αθήνα
- Keith Landis, Judith Vander Woude, Arthur E. Jongsma, Jr, (2010), Οδηγός σχεδιασμού λογοθεραπευτικής παρέμβασης, εκδόσεις Ρόδων, Θεσσαλονίκη
- Kenneth G. Shipley, Julie G. McAfee (2013), Διαγνωστικές Προσεγγίσεις στη Λογοπαθολογία, εκδόσεις GOTSIS, Αθήνα
- Κ. Καλαντζής (1957), Διαταραχές λόγου στην παιδική ηλικία, εκδόσεις Ιω. Καμπανάς, Αθήνα
- Μ. Καμπανάρου (2007), Διαγνωστικά Θέματα Λογοθεραπείας, εκδόσεις Έλλην, Αθήνα
- Μ. Νέσπορ (2010), Φωνολογία, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα
- Μ. Ν. Hegde (2014), Οδηγός Λογοθεραπευτικής Παρέμβασης, εκδόσεις Παρισιάνου Α. Ε., Αθήνα
- Νευρολογική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών (2008), Συζητήσεις για το Λόγο στο Αιγινήτειο, σειρά Συνάψεις, Αθήνα
- Peter Ladefoged (2007), Εισαγωγή στη Φωνητική, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα
- ΤΟ ΒΗΜΑ (2013), Αλφαβητάριο- Τα καλά παιδιά, εκδόσεις Λαμπράκη Α.Ε., Αθήνα
- ΤΟ ΒΗΜΑ (2013), Αλφαβητάριον , εκδόσεις Λαμπράκη Α.Ε., Αθήνα
- ΤΟ ΒΗΜΑ (2014), Η γλώσσα μου, εκδόσεις Λαμπράκη Α.Ε., Αθήνα

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Συγκατάθεση γονέων.

Ανθούλα Μπρούβαλη
Φοιτήτρια του ΤΕΙ Πελοποννήσου,
Τμήμα Λογοθεραπείας

Γεώργιος Μακρής
Λογοθεραπευτής, Επιστημονικός
Συνεργάτης του ΤΕΙ Πελοποννήσου

Συγκατάθεση γονέων

Συναινώ στη συμμετοχή του παιδιού μου ..... στην πτυχιακή εργασία της φοιτήτριας ..... του ΤΕΙ Πελοποννήσου με θέμα «Σχεδιασμός και Εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου προγράμματος αποκατάστασης των υγρών φωνημάτων σε παιδιά με φωνολογικές/αρθρωτικές διαταραχές: μελέτες περίπτωσης» υπό την εποπτεία του λογοθεραπευτή κυρίου Γεώργιου Μακρή.

Επιβεβαιώνω ότι οποιαδήποτε πληροφορία αποκτηθεί κατά τη διάρκεια της έρευνας και τα αποτελέσματα του παιδιού δεν θα κοινοποιηθούν σε άλλη εργασία. Επίσης, το επώνυμο του παιδιού δεν θα καταγραφεί.

Υπογραφή γονέα/ κηδεμόνα

Ημερομηνία

.....

/ / 2014